

8956

T.C.
İ.Ü.SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ
YAKIN ÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

VEKAYİ-NÂME-İ NÂDİR ŞÂH DER-MEZÂHİB-İ Şİ-İYYE-İ
CA-FERİYYE

-Yüksek Lisans Tezi-

Tezi Yöneten: Prof. Dr. Mehmet SARAY

Alâettin ÖZER

1228

İstanbul-1990

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İ Ç İ N D E K İ L E R

1	Önsöz	1-	2
2-	Giriş	I-XIII	
	a) Şia'nın Ortaya Çıkışı ve Yayılması	I-	IV
	b) Şi'îliğin İran'da Hâkimiyet Kurması	IV-	V
	c) Osmanlı-İran Mûnâsebetlerinde Şi'îliğin Rolü.....	V-	X
	ç) Süveydî Abdullâh Efendi.....	XI-	
	d) Vekâyi'nâme-i Nâdir Şâh Der-Mezâhib -i Ca'feriyye	XII-XIII	
3-	Metin	1-	95
4-	Ek I	96-	105
5-	İndeks	106-	109
6-	Bibliyografya	110-	111

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak incelediğimiz bu eseri, Şâfiî âlimlerinden Bağdatlı Süveydî Abdullâh Efendi kaleme almıştır. Müellif, Bağdat Vâlisi Ahmed Paşa tarafından; Nâdir Şâh'ın (1736-1747) Şî'a'nın kollarından Ca'feriyye Mezhebi'nin beşinci hak mezhep olması teklifin tartışılmasına memur edilmiştir. Nâdir Şâh, bu teklifin her iki tarafın âlimlerince tartışılmasını ve neticede kabul edilmesini; aksi hâlde silâh zoruyla Şî'a'nın beşinci mezhep olarak kabul ettirileceğini Osmanlı Devleti'ne bildirmiş; bunun üzerine müellif bu mübâhese için Necef'e gönderilmiştir.

24 Şevvâl 1156 (1743) tarihinde İran, Türkistan, Afganistan ve Bağdat'a tâbi Necef ve Hille âlimlerinin katıldığı Necef yakınlarında Mugan Sahrâsı'nda Süveydî Abdullâh Efendi'nin hâkemliği altında toplanan meclis, tezimizin sonundaki Ek-I'deki vesikada görüleceği gibi dikkat çekici kararlar almış ve meclise katılan âlimler tarafından imzalanarak kabul edilmiştir. Kararlar Osmanlı Devleti'ni bağlayıcı özellik taşımamakla beraber İran'a tâbi bölgelerdeki Sünnî âlimler, Râfizî düşüncelerden vaz geçmek, Ashâb-ı Güzîne sebbetmemek şartıyla Câferî Mezhebi'nin hak mezheplerden biri olduğunu kabul etmişlerdir. Günümüzde de Câferiyye Mezhebi İran'ın resmî mezhebi olma özelliğini devam ettirmektedir.

Süveydî Abdullâh Efendi, Bağdat Vâlisi Ahmed Paşa tarafından Nâdir Şâh'a gönderilişini; Mugan'a giderken gördüğü yerleri, Nâdir Şâh'ın ulemâsı ile aralarında geçen tartışmaları teferruatlı bir şekilde ifade etmiştir. İran âlimleri ile görüşmeleri anlatmaya başlamadan önce eserinin başına aldığı ve o devre âit **târihî** bilgilerin ilk elden olması, bizim için orjinaldir. Nâdir Şâh'ın İran'ın başına geçmesi, Dağıstan, Hindistan ve Osmanlı ülkelerine yaptığı seferler, Kerkük, Musul ve Bağdat muhâsaraları geniş olarak anlatılmaktadır. Eserin bir sureti Haleb Mevleviyyeti ile Haleb'e tâyin olunan sâbık Hekimbaşılarından Gevrekzâde Hâfız Hasan tarafından tahrir ve tebyiz edilerek Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Nâdir Şâh devrinde Osmanlı İran münâsebetleri ve bu münâsebetlerde anahtar rol oynayan mezhep tartışmaları hususunda bir kaynak olma özelliğini gösteren bu eser; metninin transkribi ve değerlendirilişi ile bir indeks ilâve edilerek hazırlandı. Tezimizin konusu olan eser, bu devrin özellikleriyle fikrî yönünü araştıranlar için değerli bir kaynak olup Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Bölümü'nde 2436 numara ile kayıtlıdır.

Beni bu çalışmamda yönlendiren ve değerli fikirlerini esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Mehmet Saray'a içten teşekkürlerimi bildiririm.

GİRİŞ

Eseri transkrib etmezden önce,yazıldığı devrin sey-rini,cereyan etmekte olan fikirleri ve hâdiseleri muhtasar bir şekilde de olsa tesbit etmek yerinde olacaktır.

a- Şî'a'nın Ortaya Çıkışı ve Yayılması:

Şî'a,Hazret- i Muhammed'in (s.a.v) vefatından sonra Hazret-i Ali'nin meşrû halîfe olarak kabul edilmesini hareket noktası sayan,birbirinden çok farklı İslâmî mezheplerin büyük bir zümresi için kullanılan müşterek isimdir.⁽¹⁾

Hazret-i Peygamber Aleyhisselâm'dan sonra bey'at ile halife olan Hazret-i Ebu Bekir (r.a) ve O'nun tavsiyesi ile devletin başına seçilen Hazret-i Ömer (r.a) zamanında İslâm Dîni'nin yayılması devam etmiş,Mısır,Suriye,İrak ve İran fethedilmişti. 644'de Basra Vâlisi el-Mugîra b. Şu'bâ'nın,Hristiyan kölesi Ebû Lu'lu'a tarafından bir vergi mes'elesi yüzünden şehid edilmesinden sonra,Hazret-i Ömer'in tavsiye ettiği altı kişilik şûrâ,Hazret-i Osman'ı (r.a) devlet başkanlığına getirmiştir.⁽²⁾

İslâm dünyasını zamanımıza kadar etkileyen ve etkilemekte olan nifâk tohumları;Hazret-i Osman'ın (r.a) idaresinden memnun olmayan bir kısım kimseler (özellikle Mısırlılar) ve bunları bir fitne unsuru olarak kullanan ve idare eden Abdullah b.Sebe gibi Yahudi asıllı komitacılar tarafından atılmıştı.Aslen San'a'lı ve Mûsevî olduğu iddia edilen bu kişi,İslâmiyeti Hazret-i Osman (r.a) devrinde kabul etmiştir.⁽³⁾ Kendisi Hicaz,Basra ve Kûfe'de taraftar bulabilmek ve memnun olmayan unsurları bir araya getirmek

(1) İ.A.,c.11,s.501,"Şî'a Maddesi".

(2) Prof.Dr.Philip Hitti:Siyâsî ve Kültürel İslâm Târîhi,c.1,s.274,Çev.Prof.Dr.Salih Tuğ.

(3) İ.A.,c.1,s.40,"Abdullâh b.Saba` Maddesi".

gayeleriyle serserice dolaştıktan sonra oralardan tardedilmiş ve Suriye yolu ile Mısır'a giderek Hazret-i Osman'ın (r.a) idaresinden şikâyetçi olan gruplara katılmıştır. Mısır'da "Sebe`iyye" Mezhebi'ni kurarak sapık fikirlerini yaymaya başlamıştır. İbn-i Sebe`, halka: Hazret-i İsa'nın (a.s) geri döneceğine inandığınız hâlde neden Hazret-i Peygamber Aley-hisselâm'ın tekrar geri döneceğine inanmıyorsunuz, diyerek Peygamber Efendimizin dünyaya tekrar geleceğini telkin ve talim etmiştir. Ayrıca Hazret-i Ali'nin (r.a) ilk halife olması gerektiğini, bunun bizzat Peygamberimiz (s.a.v) tarafındantavsiye olunduğunu; her MÜ`minin Hazret-i Ali'nin hukûkunu, söz ve fiille müdâfaa etmesi gerektiği fikrini, dâileri vasıtasıyla yaymaya çalışmıştır.

Hazret-i Osman'ın (r.a), bu entrikalar neticesinde Kur-ân-ı Kerîm tilâvet ederken şehit edilmesinden sonra Medine-i Münevvere halkı Hazret-i Ali'yi (k.v) halife seçti. İbn-i Sebe`, Hazret-i Ali'nin (r.a) hilâfeti zamanında Mısır'dan Medîne'ye geçerek Halife Hazret-i Ali'ye refâkat etmiştir. Hazret-i Ali (r.a), sapık fikirleri sebebiyle İbn-i Sebe`yi Medâin'e sürmüştür.

Hazret-i Ali (r.a) halife olduğunda, kendisinden ilk istenen şey, Halife Hazret-i Osman'ın (r.a) kâtillerinin yakalanması idi. Talha, ez-Zübeyr ve Hazret-i Âişe (r.anhum) kâtillerin yakalanması hususunda yavaş davrandığı gerekçesiyle Hazret-i Ali'yi (r.a) tenkit ediyorlar; fitne hareketlerine katılanların çoğunun öldürülmesi gerektiğine ve âsîlerin hemen cezâlandırılmalarının doğru olduğuna inanıyorlardı. Hazret-i Ali (r.a) ise "Hiç bir günâhkâr, başkasının günâhını yüklenmez" (el-En`âm Sûresi, 164. Âyet-i Kerîme) nassından hareketle birisinin hatası ile başkasının mes`ûl olamayacağını belirterek onların bu görüşüne iştirâk etmedi. ⁽⁴⁾ Hazret-i

(4) Mehmed Kırkıncı: Alevilik Nedir?, s.32, İstanbul 1987.

Ali (k.v) "adâlet-i mahzâ"yı, Hazret-i Talha ve Zübeyir ise (r.anhümâ) "adâlet-i izâfî"yi esas almışlar; neticede "Cemel Vak'ası" denen ve Müslümanların ilk def'a karşı karşıya geldikleri müessif hâdise meydana gelmiştir.

Hazret-i Ali (r.a) ile Mu'âviye arasındaki Sıffîn savaşının (657) "Hakem Olayı" ile neticelenmesinden sonra dört bin kadar taraftarının kendisinden ayrılması ile "Hâri+cîler" ortaya çıktı. Medâ'in'de bunlarla harp edip ekserîsini öldüren Hazret-i Ali (k.v), daha sonra kendisine bağlı birliklerle Kûfe'ye çekildi. Abdullâh İbn-i Sebe`, Medâ'in'deki hâricî artıklarıyla anlaşarak Mu'âviye, Halife Hazret-i Ali (r.a) ve Amr İbnü'l-Âs'ı aynı günde katletmek üzere bir plân yaptı. Neticede Hazret-i Ali, Abdurrahman b. Mülcem adında bir hâricî tarafından şehîd edildi. (5) Diğerleri ise seçtikleri kişileri öldürmeye muvaffak olamadılar.

Hazret-i Ali'nin (r.a) şehâdeti, hayatında olduğu gibi, Sebe`iyye fırkası tarafından büyük çapta istismâr edilmiştir. İran'ın eski dinlerinden kalma motiflerle (hulûl gibi) İslâmî düşünceler karıştırılmış ve İslâm'ın saffetini bozacak fikirler ortaya çıkmıştır. Hazret-i Ali'nin (r.a) ulûhiyeti mes`elesini bunlardan birisidir.

Böylece Mısır'da "Sebe`iyye Mezhebi"nin kurulmasıyla tohumu ekilen Şî'îlik İran'da yeşermeye ve gelişmeye başladı. Ve yirmiden fazla fırka türedi. (6) Öyle ki Hazret-i Ali'nin evlâtları ve torunları hayatta iken ve kendi düşünceleri ile uzaktan yakından bir ilgisi olmadığı hâlde bu fırkalar Ehl-i Beyt'i, imâmet ve hılâfet mes`elelerini dâima istismar etmişlerdir. Bunlar, Müslümanların birbirlerine düşman gruplar hâline gelmesine yol açmışlardır. Şî'a fırkaları, Hazret-i

(5) İ.A., c.I, s.308.

(6) Mehmed Kırkinci, a.g.e., s.39.

Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer (r.anhümâ) gibi bir çok sahâbîyi küfürle ithâm ederken Hazret-i Ali'nin torunu Muhammed Bakır dostlarından Câbir el-Cüffî'ye şöyle söylüyordu: "Ey Câbir, Irak'da bizi sevdiğini söyleyen, Ebû Bekir ve Ömer'e (r.anhümâ) dil uzatan ve kendilerine, benim böyle emrettiğimi iddiâ eden bir topluluk türemiş, onlara benim kendilerinden berî olduğumu söyle. Allâh'a andolsun ki eğer ben Halîfe olsam onların hepsini Allâh için öldürürüm. **Eğer** Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer'e (r.anhümâ) Allâh'tan rahmet ve mağfiret dilemesem, **Hazret-i** Peyğamber'in şefâatinden mahrum kalırım. Allâh'ın düşmanları onları hakıyla tanıyamazlar." (7)

b-Şî'îliğin İran'da Hâkimîyyet Kurması:

Şî'a'nın İran'da hâkimîyyeti Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak idareyi ele geçiren, Erdebil Safevî tarikatinden Şâh İsmâil zamanında gerçekleşmiştir. (H.906/1500). Safevîler aslında Sünnî olup İlhanlılar zamanında tarîkat merkezi olan Erdebil'de Tarîkat Raîsî olarak tanınmış olan Şeyh Safiyyüddîn neslinden gelmektedir. Torunu Hâce Ali (1392-1429)ye kadar Sünnî özelliğini muhâfaza eden bu tarîkat, adı geçen Şeyh zamanında Şî'îliğe meyletmiştir. Timur üzerinde büyük nüfûzu olan Hâce Ali'ye bir takım imtiyâzlar tanındı. Hatta Timur'un Anadolu'dan getirttiği çok sayıda esir, Erdebil Tekkesi'ne bırakılmış ve bunlar Şeyh Hâce Ali'ye bağlı kimseler hâline getirilerek serbest bırakılmışlardır. Hürriyetlerine kavuşan Türkmenler memleketlerine döndüklerinde bu tarikatın gönüllü temsilcileri ve nâşirleri olmuşlardır. Safevîler, Hâce Ali'nin torunu, Şâh İsmâil'in dedesi Şeyh Cüneyd zamanında daha da kuvvetlendiler ve siyâsî bir birlik hâline gelmeye çalıştılar. Şî'îliği tamamen benimseyen Şeyh Cüneyd'in (1447-1460) İran, Irak ve Anadolu'daki nüfûzundan Osmanlı Devleti'ne karşı faydalanmak isteyen, fakat Şî'î ol-

(7) Muhammed Ebû Zehra: İslâm'da Fıkhî Mezhepler Târîhi, çev. Abdülkadir Şener, İstanbul 1973, c.2, s.67-68.

mayan Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan ,kız kardeşini mezkûr Şeyh ile evlendirerek akrabalık te`sis etmiştir.Şeyh Cüneyd'in yerine geçen Haydar da dayısının (Uzun Hasan'ın) kızı ile evlenerek mevkiini sağlamlaştırmıştır.Haydar,müritlerine on iki dilimli kızıl tac giydirmiş,sarık sardır-mış ve bundan dolayı da mensuplarına "kızıl-baş" (surh-ser) denmiştir.Haydar'ın oğlu İsmail,Rüstem'in ölümünden sonra Akkoyunlu Devleti'nde ortaya çıkan saltanat mücâdelesı sırasında âilesine bağlılıkları bilinen ve çoğu Anadolu'da sâkin Türkmen oymaklarının desteği ile Tebriz'de saltanat tacını giymiş ve İran'da Nâdir Şâh'a kadar devam eden Safevî Hânedânı kurulmuştur. (8)

c-Osmanlı - İran Münâsebetlerinde Şî`iliğin Rolü:

Şâh İsmail ifrat derecesinde Şî`iliğe bağlanarak Sün-nî mezheplerine karşı şiddet kullanmış,câmîlerde Hazret-i Ebû Bekir,Hazret-i Ömer ve Hazret-i Osman'ın(r.anhum) lânetle anılmasını emretmiş,bir çok Sünnî âlimi öldürmüş, ezânı "Eşhedü enne veliyyen 'Alıyyu'llâh" şeklinde değış-tirerek Anadolu'da da düşüncelerinin yayılmasına çalışmıştır. Gerek Anadolu'daki kızılbaşların ve gerekse Şâh İsmail'in faaliyetleri neticesinde Osmanlı Devleti'nde çeşitli isyânlar ortaya çıkmıştır.1511'de Anadolu'da büyük tahrîbâta ve insan kaybına yol açan Şah Kulu Baba Tekeli isyânı,bu tahriklerin sonucunda gelişmiştir.Şâh İsmail'in sebep olduğu bu karışık-lıklar sırasında elli bin kişi ölmüş ve pek çok hâne de yağ-ma edilmiştir. (9)

Anadolu'daki Şî`i propoganda ve yıkıcı faaliyetleri karşısında babası II.Bayezid'in aldığı tedbirleri kâfî görmeyen Yavuz Sultan Selim,idareyi ele alır almaz ilk iş olarak sıklaşan Kızılbaş-Safevî münâsebetlerini yok etmek

(8) Geniş bilgi için bakınız:İ.A.,c.10,Safevîler Mad. İ.A.,c.11,Şâh İsmail Maddesi.

(9) Prof.Dr.Şehâbettin Tekindağ:İ.Fâtih'ten III.Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574)Ders Notları,s.114,İst.1977.

ve Anadolu kızılbaşlarına şiddetli bir darbe indirmek niyeti ile ulemâdan Şî'îliğin gayr-ı İslâmî olduğuna dâir fetvâlar almış, Anadolu'da tesbit edilen müfrit Şî'ilerden kırk bin kişi katledilmiş, sonra da İran seferine çıkmıştır. (10) Şâh İsmail'i, edebî değeri olan fakat tahkîrâmiz ifâdelerle dolu mektuplarla cenk meydanına davet eden Yavuz Sultan Selim nihâyet Çaldıran'da 23 Ağustos 1514'de İran ordusunu târumar etmiş, Şâh herşeyini terkedip kaçarak canını zor kurtarmıştır. Böylece Yavuz'un Şark seferi ile Şî'î tehlikesi büyük çapta bertaraf edilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman devrinde ise (1520-1566) devletin doğu bölgesinin emniyetini sağlama, bâtınî faaliyetlere mâni olma düşüncesi ile Irakeyn (1534-1535) seferi yapılmış, 1534'de Pâdişah'ın gelecek yılı Safevîlerin mukaddes yeri ve âile ocağı Erdebil üzerine yürüyüp tahrip edeceği yolundaki tehdîdi, Safevîleri sulh istemeğe mecbur etmiştir. (11) Nitekim Amasya'da 21 Mayıs 1555'de yapılan görüşmede İran Elçisi Ferruhzâd Bey'e verilen nâme-i hümayûnda İran'da Peygamberimizin sahâbe ve halîfelerine hürmet gösterilmesinin ümit edildiği, Şâh'ın İran'da teberrâîliği men etmesinin memnûniyeti mucip olduğu, 1555 nevrûzundan itibaren Safevîler ihlâl etmedikçe İran'a tecâvüzde bulunulmayacağı, siyâsî mülteci ve mücrimlerin kabul edilmeyeceği, İranlı hacıların serbestçe hacca gidebilecekleri ifade olunmuştur.

(10) İ.A., c.10, s.426, Selim I Maddesi.

(11) Ali Djafar Pour; Nâdir Şâh Devrinde Osmanlı İran Münâsebetleri, s.18.

Tahmasp I'den sonra İsmail II'nin Şâfi'î temâyülüne rağmen Anadolu kızılbaşlarını tahrik etmesiyle Osmanlı-İran arasındaki sulh bozularak Osmanlı Sultanı III.Murad İran'a karşı harp kararı aldı.1578'de başlayan bu sefer,Gürcistan, Dağıstan ve Şirvan'ın fethiyle neticelenmiş ve Şâh I.Abbas ile 1590'da İstanbul'da sulh akdedilmiştir.Bu görüşmelerdeki şartlardan biri ; İran'da Hazret-i Muhammed'in (s.a.v) ashâbına hakâretten vaz geçilmesi,Sünnîlere nefreti mûcip olacak hareketlerden kaçınılması idi.1612'de Nasuh Paşa sadarete geçtiğinden dolayı O'nun adına izâfe edilen muâhedede dahı Sünnîlere fenâ muâmele edilmeyip teberrâfliğin men'i kabul edilmiş ve bu husus 1639 Kasr-ı Şîrîn Anlaşmasında da ifade edilmiştir.

Şâh İsmail ile Nâdir Şâh arasında Anadolu'ya mütevec- cih Şî'î faaliyeti her iki şâh dönemindeki kadar yoksa da muâhedelerde bu hususla ilgili maddeler mevzuunun Osmanlı-İran arasında mes`ele olmaya devam ettiği görülmektedir.

Nâdir 1148/1736'da Mugan Sahrasında toplanan bir mecliste Şâh İsmail I tarafından sokulan Şî'î akidesinden vaz geçmeleri ve Ehl-i Sünnet'e yakın olan Câferî Mezhebi'ni kabul etmeleri şartıyla İran'a Şâh olmayı kabul etti.⁽¹²⁾ Nâdir Şâh İran'da hüküm sürdüğü müddetçe Osmanlı Devleti'ne Câferîliğin hak mezhep olarak kabulünde ısrar etmiştir,Bu faa -

(12) "Her zamân ki ahâlî-i îrân bizüm saltanatımuza râgıb ve kendü âsâyiş ve râhatlarına tâlib olalar,bir sûretde bu mes`ûl kabûle mülâkî ve husûle makrûn olur ki muhâlif-i mezheb-i eslâf-ı kirâm ve âbâ-i ʿizâm-ı nüvvâb-ı şâhımız olan âsâr-ı bidʿatı târik ve tarîk-ı hakkıyyet-i hulefâ-i râşidîne nâsik ve sâlik olalar.Anlar dahı hakka- niyyet yolundan şâibe-i enâniyyetden muʿarrâ müttefik-âlâra oldukları hâlde bu hükûm-i kudsîyi semʿ-i izʿân ile ısgâ edüp bu matlabun te`kîd ve istikrârı içün bir vesîka terkûn ve pâk-i ʿtikâdluk mühriyle mahtûm edüp Hızâne-i ʿÂmire'ye teslîm eylediler,Evvvelkisi bu ki ehl-i İran çûn ki ʿakâ'id-i sâlifeden nükûl ve mezâhib-i hakkadan olan Caʿferî'yi ihtiyâr ve kabûl eylemişlerdür." (HH. 15/1,92 a).

liyeti ile belki de Osmanlı-İran münâsebetlerinde mezhep mes`elesini ortadan kaldırmak, Şîî-Sünnî mücâdelesine son vermek düşüncesinde idi. Nitekim Osmanlı Devleti'ne yaptığı ilk teklif H.H. 15/1,92-b'de şöyle ifade edilmektedir: "Madde-i ûlâ: Mezheb-i hakk-ı Ca`feriyye ki ehl-i İran'un muhtârıdır, sahîndür deyü tasdîk ve mezâhib-i erba`aya hâmis `addolına. Madde-i sâniye: Beytu` llâhi`l-harâm'un rûkunlarından rûkn-i Şâfi`î mezheb-i Ca`ferî erbâbına ta`alluk bula ki Şâfi`îlerün ferâgından sonra Ca`ferî gürûhı rûkn-i mezbûrede cemâ`at ile salât-ı mektûbenün edâsına kıyâm göstereler."

Osmanlı Devleti bu teklife, Ca`ferî Mezhebi'nin beşinci mezhep olarak kabul edilmesinde mahzurlar bulunduğu ve Kâbe'de rûkûn tahsîs edilmeyeceği cevâbını vermiş, bu hususların İranlı âlimlerle görüşülmesi için iki Osmanlı âliminin İran'a gitmesini münasip görmüştür.

İki Osmanlı âlimi (Sâbık Fetvâ Emini Abdullah Efendi ve bil-fiil Fetvâ Emini Halîl Efendi) Elçi Mustafa Paşa riyâsetinde Hindistan ve Afganistan seferine çıkmış olan Nâdir Şâh ile Kandehar'da görüştüler. Görüşme neticesinde Câferî Mezhebi'nin beşinci mezhep olarak kabulü ve Kâbe'de rûkûn mes`elesini yine halledilememiş, Şâh bu maddelerin kabulünde ısrar etmiştir. (1150 H/1737 M)

Nâdir Şâh Afganistan ve Hindistan seferlerinden döndükten sonra yine bu mes`eleleri ele almış, halledilmesi için müte`addit def`alar mektup göndermiş, tekrar İran-Osmanlı âlimlerinin bir araya gelmesini arzu etmiştir. Bu vesile ile Nâdir Şâh'ın i`timâdû`d-devlesi Mustafa Han, Bağdat Vâlisi Ahmed Paşa'ya şu haberi göndermiştir:

"Paşa'ya söyle bundan akdem mübâhese-i mezhep için Devlet-i `Aliyye'den bir iki âlim taleb ettik; göndermediler.

Gâlibâ sulhı ne vechile murâd ettiğimiz ma'lûmları degildür; ma'lûm olsa dahi i'timâd etmiyorlar. Mutlak sözümüz hemân İmâm-ı Ca'fer Hazretleri evlâd-ı Rasûl'den olup ahvâl ve akvâli cümle 'indinde makbûl ve mu'teber olduğu zâhirdür. E'imme-i mezâhib-i erba'a akvâlinden hâric a'mâlde bulunmak istemeyüz. Her dürlü a'mâlimüz cümleye mutâbık olmak şartıyla emr-i musâlahaya biz bu taraftan ,kendüler ol taraftan sa'y edelüm. Umûr-ı 'ibâd cümleye farzdur. Mâbeynden bu 'adâvet kalksun. Rûz-ı ferdâ Tanrı'ya ve Peygamberine cevâb verilmeyiz; Devlet-i 'Aliyye'den bir iki 'âlim göndersünler bizüm 'ulemâmuz ile bahsetdürelüm. Furû'âtımızda hılâf-ı Şer'-i Şerîf ve e'imme-i erba'a akvâlinden hâric her ne var ise ref' ederüz. Mut'a ve inkârı mesh dahi Şer'a mugâyir ise cümlesin kaldıruruz deyü hâhişlerini 'azîm ve şedîd kasemler ile te'kîd edüp ..." (13) Bağdat Vâlisi Ahmed Paşa, sureti Subhî Târihi'nde bulunan şu cevabı vermiştir:

"...Vâkı'a umûr-ı 'ibâd cümleye farz olup tarafeynün ahâlîsi Müslimân ve bende-i Sübhân olmalarına binâ'en Seyyidü'l-ahkâm olan musâlahâ ile himâyet ve sıyânetlerine sarf-ı makderet olunmak cümlemüze lâzımdür. Ve Âhiret'de yalnız biz degültarafeyn dahi cevâba kâdir olamazlar. Gerçi zikr olunan e'imme-i mezâhib-i erba'a akvâlinden hâric bir 'amelde bulunmamak ve mut'a vesâ'ir ba'zı mesâ'il tenzîl olunmak gibi akvâl şimdiye dek Devlet-i 'Aliyye'ye tefhîm olunmamışdır. Lâkin Devlet-i 'Aliyye'nün mücerred ihtirâz eylediği mezheb-i hâmis lafzından olduğu Hacı Han'a verdükleri cevâbdan sonra tarafınıza defe'ât ile tahrîr etmişlerdür. Ve mezâhib-i erba'a ta'dânının "hâmis" deyü şöhret-yâb olmasında melhûzları olan mahrûzât ma'lûminuz olmuşdur. Evvelâ mesâg-ı Şer'î olsa Devlet-i 'Aliyye'nün sagîr ve kebîri Şâh Hazretleriyle musâlahayı isterler. Çünkü emr-i mezkûre tavassut edüp Devlet-i 'Aliyye'den bir iki 'âlim irsâl etmenüz

(13) Subhî Târihi, s.222.

içün sipâriş buyurulmuş. Husûs-ı merkûm vesîle-i emr-i hayr olup tefevvüh buyurdukları dahı inşâ`allâhu`r-rah-mân hayra makrûn olmak melhûziyle Devlet-i `Aliyye'ye tahrîr ve `ulemâ`-i kirâmdan bir iki `âlim gönderilmesini niyâz edeyim. Şâyed ki irsâl buyıralar, gönderdükleri hâl-de murâd-ı hazret-i şehinşâh her ne gûne ise tefhîm buyı-rurlar. Cenâb-ı Rabbü'l-`âlemîn hayır ile emr-i mezkûrun netîce-pezîr olmasın müyesser eyleye. Âmîn. Ancak irâde-i `aliyye-i hazret-i Şâhî ne minvâl üzre ise işâret buyırasuz ki ana göre Devlet-i `Aliyye'ye tahrîr edelüm. Çünkü bundan akdem İran'da mütedâvil olan elfâz-ı mekrûheyi Şâh Hazretle-ri ri def` buyırup mülûk-ı sûtûde sülûk-ı sâbıkadan hiç bi-rinün muvaffak olmaduğı vech ile öyle âsâr-ı hasene ve e-mârât-ı müstahseneye kendilerinün muvaffak olduklarına bi-nâ`en kâffe-i imâmın da`vet-i hayriyyelerine mazhar olduk-ları muhtâc-ı beyân degildür..."(14)

Ahmed Paşa, Nâdir Şâh'ın isteklerini, bölgedeki durumu- nu Kethudâsı Mehmed Ağa ile İstanbul'a bildirmiş ve şu ce- vabı almıştır:

"Ordu-yı hümâyûn-ı nusrat-isti`mâlün ol tarafa vürû- dina dek `aceze ve meselân makulesi pâ-mâl-i merâkib-re- vâfiz-ı bed-fi`âl olmamak mülâhazası ile Şâh-ı `âkıbet-ti- bâhı igfâl için mezheb-î hâmis ta`b;ırinden istinkâf ve ferâgat ve hudûd-ı islâmiyye'den `avd ve ric`at eder ise musâlaha husûsına tahsîl-i izin ve ruhsat mümkindür."(15)
22 Şa`bân 1156 .

Ahmed Paşa muhtemelen bu izin ve ruhsatabinâ`en Bağ- datlı âlimlerden Süveydî Abdullâh Efendi'yi Nâdir Şâh'ın ordugâhına göndermiş, Mugan'da toplanan mecliste Ehl-i Sün- net ve Şi`îlik bâbında mübâhese cereyan etmiş ve imzalanan bir hüccetle neticelenmiştir. (16)

(14) Subhî Târihi, s.222 a-b

(15) a.g.e., s.223-b

(16) Bakınız: Ek I.

ç- Süveydî Abdullâh Efendi: (1104-1174/1761-1793):

Abdullah bin Hüseyin b. Mer'î b. Nâsiriddîn, Bağdatlı Şâfi'î âlimlerinden olup Ebu'l-berekât Cemâleddîn es-Süveydî diye meşhurdur. Müdekkik bir âlim, edib, şâir, fakîh ve şeyh idi. 1104/1174'de Bağdat'ın batısında el-Kerh denilen yerdedoğdu. Altı yaşındayken babasını kaybetti. Dayısı Şeyh Ahmed Süveydî'nin yanında kalarak Kur'ân-ı Kerîm, hitâbet, fıkıh, nahiv ve tasavvuf husûsunda bilgiler edindi. Bağdat'ta Muhammed b. İsmail el-Kâhîrî, Şeyh Hüseyin b. Nûh el-Ömer, Haburlu Şâfi'î âlim Şeyh Sultan b. Nâsir gibi âlimlerde tedrisât gördü. Sonra Musul'a gitti. Orada Hanefî Şeyh Yâsin Efendi, Fethullâh Efendi gibi âlimlerden aklî ilimler tahsîl ederek kendisini yükseltmiş bir hâlde Bağdat'a döndü. Evinde, Ebû Hanife'nin türbesi yanında ve Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'nin tekkesindeki Mercâniyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Bu medresede vazifeli iken Bağdat Vâlisi Ahmed Paşa'nın isteği ile Nâdir Şâh'ın âlimleri arasındaki mübâheseye katıldı (1156). Dönüşünde Haleb'e uğrayarak hacca gitti. Medîne'de, Ravza-i Mutahhara'da Kütüb-ı Sitte okuttu. Sonra Bağdat'a dönerek çeşitli eserler te'lîf etti. Te'lîfâtından bazıları şunlardır:

el-Cümân fi'l-isti'âre, el-Emsâlû's-sâ'ire fî-makâmâtihî, Enfe'u'l-vesâ'il fî-şerhi'd-delâ'il, el-Cümânât fî-hâşiyeti'l-Muğnî, Dîvân, Reşfû'd-darb fî-şerhi'l-Ümmiyyeti'l-'Arab, en-Nehfatü'l-miskiyye fî'r-rihleti'l-Mekkiyye, Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîhi'l-Buhârî, İthâfu'l-Habîb 'alâ-Şerhi Mugni'l-Lebîb, el-Hucecû'l-kat'îyye.

Süveydî 1174/1793 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiş ve Kerhî mezarlığına defnedilmiştir. (17)

(17) Ömer Raza Kehâle: Mu'cemû'l-mü'ellifîn, c.6., s.48.

Beyrut-Lübnan baskısı.

Silkû'd-dürer, s.84.

İsmâil Paşa el-Bağdâdî: Hedîyyetü'l-'ârifîn, Esmâü'l-mü-ellifîn ve Âsârü'l-musannifîn.

d- VEKAYİ'NÂME-İ NÂDİR ŞÂH DER-MEZÂHİB-İ Şİ'İYYE:

Süveydî Abdullah'ın, üzerinde çalıştığımız eserine gelince. el-Hucecû'l-kat'îyye adlı eserinin Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Bölümü'nde 2436 numara ile kayıtlı, Ser-tabîb Gevrek-zâde Hâfız Hasan⁽¹⁸⁾ tarafından 1207/1792'de Türkçe'ye tercümesi yapılan el yazması nüshadır. 21 x 15 (16 x 7) eb'adında, miklepli siyah meşin ciltli 50 varak, her sayfada 23 satır ve nestalik hattlı olarak görülmektedir. Eser, bölümlere ayrılmamıştır. Fihristi de mevcut değildir. Ancak önemli kısımları ile özel isimler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı sayfaların kenarlarına da tashîhât yapılmıştır.

Yazmanın Arapça aslının bir nüshası aynı kütüphane ve aynı bölümde 3580 numara ile kayıtlıdır. el-Hucecû'l-kat'îyye adıyla da Mısır'da 1323/1905'de baskısı yapılmıştır.

Eserin giriş kısmı, telif ve Türkçe'ye çevriliş sebebini açıklayan ifadelerle mütercim Gevrekzâde Hâfız Hasan tarafından yazılmıştır. 11. varaka kadar Nâdir Şâh'ın İran'da başa geçmesi; Bağdat Vâlisi Ahmed Paşa ile münâsebetleri; Afganistan, Hindistan ve Dağıstan seferleri, Kerkük, Musul ve Bağdat muhâsaraları; varak 11 a'dan itibaren ise müellifin, Ahmed Paşa tarafından davet edilerek Nâdir Şâh'a müteveccihen yola çıktığı anlatılmaktadır.

Müellifimiz, mezhep tartışmaları hâricinde Nâdir Şâh'ın şahsî karakteri, davranışları, ordusunun yapısı, karargâhının kuruluşu ve görüştüğü insanların örf ve âdetleri hakkında da mâlumât vermeyi ihmâl etmez.

(18) Hâfız Hasan Efendi, Gevrekzâde, (1727-1801): Tabipdir. 1180/1766'da Ordu Hekimbaşı oldu. 1183/1769' Eylül'ünde yerine birini bırakup Dersaadet'e geldi. 1200/1786 Şubat'ının başlarında Ser-tabîb oldu. 1203 /1789 Temmuz'unda Haleb Mevleviyyeti verilerek azledildi. 1213/1798'de Edirne Mollası oldu. 1216 /1801 'de vefat etti. Eyüp'de Şerif-zâde Mehmed Molla civarında medfûndur. Tıb'dan Hamse-i Düstûriyye'si ve Risâletü'l-mûsikıyye mine'd-devâ'iri'r-rûhâniyye adlı eserleri vardır.

Teşkil edilen müşâvere meclisi, mübâhaseye katılan Afgan, Belh, Buhârâ, Turan, Necef, Hille ve Bağdat âlimleri tarafından imzalanmak üzere bir vesika tanzim etmişlerdir. Tanzim edilen bu vesikada Şi'îler ve Ehl-i Sünnet arasında ihtilâf mevzû'u olan belli başlı konuların hâll edildiğini görmekteyiz. Hulefâ-yi Râşidîn'in kabulü , Ashâb-ı Kirâm'a sebbin yasaklanması 1148'de Mugan'da Nâdir Şâh'ın İran'lılardan Râfizî düşüncelerden vaz geçilmesi yolunda aldığı teminâtın geçerliliğinden başka Süveydî Abdullâh'ın eserinde bulunmayıp Osmanlı Devleti'ne gönderilen vesikada İran'ın Câferîliği mezhep olarak kabul ettiği, Osmanlı ulemâsı ve kadılarının bu mezhebi beşinci mezhep olarak addetmeleri gerektiği ifade olunmaktadır. (19)

Yazmada bulunan ve mecliste hazır olan ulemânın imzaladığı hüccette tarihin müstensih hatası olarak 1157 olduğunu görmekteyiz. Eserin Var.8^b'de ve var.10^b kısmında bu tarihin 1156 olduğu , Osmanlı Devleti'ne gelen hüccetle de "Bu sâl-i huceste-fâlde ki donuz yılı ve bin yüz elli altı senesine mutâbık oldu..." diye tarih tavzîh edilmektedir. Bu durumda Mugan'daki meclisin 24 Şevvâl 1156 (12 K.Evvel 1743)'de toplanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Eserin son sayfasında (Varak 50 b) Gevrek-zâde Hasan Efendi tarafından 1207'de tercümesinin yapıldığı, 1211'de de temize geçildiği beyân edilmektedir.

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

VEKÂYİ'NÂME-İ NÂDİR ŞÂH DER-MEZÂHİB-İ

Şî'îyye-î Ca'ferîyye (r.a)

(2 a) Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm.El-hamdü li'l-lâhi Rabbi'l-'âlemîn.Ve'l-'âkıbetü li'l-müttekîn.Ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ efđali Nebiyyihî Muhammedin ve 'alâ âlihî ve eşhâbihî ecma'în.

Emmâ ba'd.İşbu tuhfe-i vetîreniñ bâ'is-i tahrîr ve sebeb-i taştîri bi- 'avni'llâhi ve bi-meşîyyetihî Bağdâd-ı behişt-âbâd'da vâkı' Hazret-i Kutb-i zemân ve ğavş-ı dâ'i-re-i mekân,merkez-i hakîkat-i insân,sultânü'l-muhakkıkîn ve burhânü'l-müdekkıkîn Hazret-i eş-Şeyh es-Seyyid 'Abdül-kâdir-i Geylânî⁽¹⁾ -kaddese'llâhu sirrahu'l-'azîzi'l-'âlf-cenâblarının hânkâh-ı 'aliyye ve medrese-i celîlelerinde vâkı' hıdemât-ı tedrîs ile mededres buyurılan 'ulemâ'-i Şâfi'îyye'nün müdekkıkı ve 'ulûm-ı Şer'îyye ve 'Arabiyye' niñ muhakıkı buyurılan Mevlânâ Süveydî 'Abdullâh Efendi Hazretleri⁽²⁾ ol esnâda Bağdâd-ı irem-me'âd Vâlisi bulunan

(1) Abdülkâdir-i Geylânî (H.470-651): Evliyâullâhtan ve tarîkat pîrlerinden olup Kâdirî Tarîkatı'nin kurucusudur. İran'ın Geylânî kasabasında doğmuş ve Bağdad'da vefat etmiştir.Neseben Hazret-i İmâm Hasan b. Ebî Tâlib (r.anhümâ) Efendimiz'e vâsıl olur."Fütûhâtü'l-gayb","Gunyetü't-tâlibîn","Behcetü'l-esrâr" gibi eserlerin sahibidir.Tarikatı,bilhassa Osmanlı ülkelerinde ve Hindistan'da revaçta olup,günümüzde hâlâ devam etmektedir.(Kâmûsü'l-âlâm,c.4,s.3087)

(2) Süveydî Abdullâh Efendi (1692-1760):Bağdad'da yetişen Şâfiî Mezhebinin fıkıh âlimlerindendir.Giriş bölümünde hakkında geniş bilgi verilmiştir.

sa'âdetlü Ahmed Paşa⁽³⁾ -yessera'llâhu mâ yedûm vemâ yeşâ'-
 Hazretleri'nin cânib-i devletlerinden me'mûr olmak üzre
 Şâh-ı memâlik-i İrân ve zu'm-ı bâtilında şeh-nişân-ı cihân
 -dâ'îye ve zu'mında olan nâdir-i devrân ve hâkim-i akvâm-ı
 Efgâniyân olan Nâdir Şâh'un⁽⁴⁾ taleb ve istid'âsı ile

(3) Ahmed Paşa b. Hasan Paşa (? -1747): Bağdad Valisi Hasan Paşa'nın oğludur. 1719'da vezir olmuş, İran seferine memur edilen babası Hasan Paşa'nın ölümü üzerine Bağdad Valiliğine tayin edilmiştir. 1734'de Bağdad Valiliğinden alınarak Haleb'e, daha sonra da Rakka eyâletine tayin olundu. Köprülüzâde Abdullâh Paşa'nın şehâdetini müteâkıp tekrar Şark Ser'askeri olarak Nâdir Şâh'ın tecâvüzlerine karşı durmağa ve O'nunla sulh yapmağa çalıştı. Rakka'ya avdetinden sonra ikinci def'a Bağdad eyâletine tayin olundu. Vefatına kadar devam eden bu valiliğinde dahi İran harpleri ile uğraşmış, Irak havâlisinin âsâyişini temin ve isyân eden aşîretleri teskîn etmiştir. (Câvid BAYSUN; İslâm Ansiklopedisi, c.1, s.199-200)

(4) Nâdir Şâh (1688-1747): İran Şâhı olup (H.1147-1160/1736-1747) yılları arasında hüküm sürmüştür. İran'da yaşayan Türklerden Afşar kabilesinin Kırıklı koluna mensupdur. Safevî hanedanından Tahmasp II'nin hizmetine girince Tahmasb-Kulı Han ünvanını almış ise de kendisi tahta geçince tekrar eski adını almıştır. Nâdir, Tahmasp II'nin Osmanlılar ile yaptığı musâlahadan tatmin olmadığı için (Ahmed Paşa Musalahası) anlaşmayı bozarak her tarafa kendi adamlarını tayin ederek harp hazırlıklarına başladı. Tahmasp II Horasan'a gönderilerek henüz beşikte olan oğlu Abbas III 1145/1732'de şâh ilân edildi. Şâh vekili olarak İran topraklarını Afgan, Osmanlı ve Rus istilâlarından kurtarmış olan Nâdir Ali Han, İran'ın ileri gelenlerini 1148/1736'da Mungan'da toplayarak kendisinin istirahat çekilmek istediğinden bahisle bir hükümdar seçilmesini talep etmiş; toplanan meclis, her ne kadar istiğnâ göstermişse de Nâdir Ali Han'ı İran'a tekrar Şâh seçmiştir. Nâdir Şâh bundan sonra Hindistan'a 1150/1737; Dağıstan'a 1154/1741 ve Osmanlı ülkelerine 1155/1742 bir çok seferler yapmış, fakat İran ülkelerindeki iç karışıklıklar karşısında yalnız kalışından dolayı kabul edilmesini istediği tekliflerden vaz geçerek sulh yapmak mecburiyetinde kalmıştır. 1159-1160/1746-1747 tarihinde katledilerek öldürülmüştür. KAYNAKLAR:

Ord.Prof.Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.4.

V.Minorsky, Nâdir Şâh maddesi, İslâm Ansk., c.9, s.21-31.

Ali Djafer Pour, Nâdir Şâh Devri'nde Osmanlı-İran Münasebetleri: Başbakanlık Arşivi, Nâme-i Hümâyûn nu:3, Hatt-ı Hümâyûn nu:15/1-162.

(2 b) kendi ülkesiniñ a'lem ve 'ulemâlarıyle mezâhib-i İmâmiyye ve Ca'feriyye'ye⁽⁵⁾ müte'allık mesâ'il-i dîniyye ve şer'iiyenin ibhâsına kâdir 'ulemâdan birini da'vet zımında mahşûş adamı gelüp Paşa-yı müşârunileyh dahı zıkr olınan Süveydî eş-Şeyh 'Abdullâh Efendi irsâlini münâsib görüp merķûm dahı bi-ħasbi'l-emri'l-'âlî ordu-yı Nâdir Şâh'a vürûd ve anda müctemi'a olan 'ulemâlarıyle ber-nehc-i emr-i Şer'iiyye ve dîniyye üzerine bahışde cümlesini iskât ve eşnâ-i beynehümâlarında vâkı'a olan kıyl ü kâli 'alâ-mâ hüve 'aleyh kaleme alup mahşûş risâle-güne zebfire-i matbû'a peydâ olup ve ba'de itmâmi'l-hizmet Bağdâd'a vürûdunda me'zûnen 'âzim-i ħacc olup ve 'iyâb ve zehâbında Haleb'e mürûr

(5) Mezâhib-i İmâmiyye ve Câferiyye: Oniki imam tanıyan Şifîlerin mezheblerine verilen isim. Bunlar imamlık (bir bakıma halifelik) makamının Ali al-Rızâ'dan oğlu Muhammed al-Takî'ye ve O'nun oğlu Ali al-Nakî'ye, sonra O'nun oğlu al-Hasan al-Askarî al-Zakî'ye ve nihâyet ortadan kaybolmuş olup âhir zamanda avdet ederek Kıyâmeti haber verecek ve dünyayı adaletle idare edecek olan al-Mahdî'ye geçeceğini söylerler. Yedinci İmâm Mûsâ al-Kâzım'ın ahfâdından olduklarını söyleyen Safevîler, Şifîliği H.900'lerden itibaren İran'ın resmî mezhebi hâline getirerek yaymaya çalıştılar. Nâdir Şah H.1148 yılında Mugan'daki Meclis'de kendisini şah seçenlere karşı Şifîlikten dolayı yayılan Râfizî düşüncelerini terk etmesi şartını ileri sürmüş, onlar da vaz geçeceklerini söylemişlerdir.

KAYNAKLAR:

İslâm Ansiklopedisi'ndeki ilgili maddeler.

Başbakanlık Arşivi, H.H.15/1 162; Nâme-i Hümâyûn 3.

Muhammed Ebû Zehra; İslâm'da Fıkhî Mezhebler Tarihi,

Çeviren: Abdülkadir Şener, 1973 İstanbul.

ve Haleb 'ulemâsiyle dahı baĥs-i 'ilmiyye ile nice nice ma'rekeleri dahı şudûr eyleyüp ve 'Abdullâh Efendi'nin andan aĥdem İrân huşûşunda taĥrîr eylediĥi risâleyi (6) kendülerinden aĥz ile istinsâh edüp ve fakîr-i pür-taĥşîr dahı Haleb Mevleviyyeti ile ol cânibe vârid ve vâşıl oldıĥ da risâle-i merķûmu istinsâh eyleyen 'ulemâları tarafından dest-i fakîr resîde olup ve bir şüretini taĥrîr eylemiş idim; lâkin lisân-ı 'Arabiyye üzerine tertîb ve tebyîz olunup ahâlî-i Rûm-ı merzûm için eglence bir şey olur, yâhûd bu makâle taĥrîr ve tafşîl eyleyen Veķâyî'-nûvis 'İzzî Efendi (7) merĥûmun hâmiş-i Veķâyî'-nâme'sine taĥrîr olunur dâ'iiyyesiyle (3 a) lehce-i 'Arabiyyesini zebân-ı Türkiyye üzerine terceme ve kıllet-i bidâ'a-i kelîl ve küstaĥâhe birle vâķî'a olan keyfiyyâtı edâ-yi Rûmiyye taĥrîriyle zebân-dırâz edüp me'mûl olınan oldur ki vukû' bulan kuşûr ve kuşûriyyeti 'afv ile mestûr buyurılmak ez-cân u dil derĥâsetdir. Ve bi'llâhi't-tevfîķ ve 'aleyhi't-tekellân. Pes imdi de'b-i mü'ellifîn-i pîşîn olan kitâb evvelinde mâ-vecebe 'aleynâyı edâdan sonra

(6) Abdullâh Efendi'den alınıp istinsâh edilen risâle, Süleymaniye Kütüphânesi Es'ad Efendi Bölümü'nde 3580 numara ile kayıtlı olup Hekimbaşı Gevrek-zâde Hâfız Hasan tarafından tercümesi yapılan bu çalışmamızın Arapça aslı da bu risâleye ilâve edilmiştir.

(7) İzzî Süleyman Efendi (?-1755): Osmanlı tarihçisi ve şairlerinden olup İstanbulludur. 1158/1745'de Mehmed Subhî Efendi'nin yerine Vak'anüvîsliğe tayin edilmiştir. 1157/1744 başlangıcından 1165/1752 senesi sonuna kadarki vak'aları ihtiva eden "Târih" adlı eseri mevcuttur.

Süveydî eş-Şeyh 'Abdullâh Efendi tahrîr eylediği risâle-i 'acîbesinde bu vechile nakl ve beyân ederler ki:Vaqtâ ki taraf-ı ordu-yi Nâdir Şâh'de ba'de edâ-yi hizmet Bağdâd'a gelüp ve andan hacc-i şerîfe 'âzim olmaklığıma bâ'is ve bâdî bu oldu ki gerçi Bağdâd-ı behişt-âbâd'dan bi-hasbi'l-emri'l-'âlf ordu-yi Nâdir Şâh'a vârid ve ol mevkı'de mevcûde olan 'ulemâları ve gerek ricâl-i devleti ile bu kadar kıyl ü kıâl ve dîn ü mezheb husûşunda olınan ğass ü semîn ve ziyâde ve nokşân kelimât-ı müzahrafe cereyânı vukû'undan sonra gerçi selâmet ile Bağdâd'a vâşıl olup ve ehl ü 'iyâlüm ile mülâkât vâkı' oldu;lâkin Nâdir Şâh gibi zâlim ve ğaşûm ve kibir ile mülevvem şüret-i zâhirde Hakk tarafını tutup ammâ bu kadar ezmândan beri bilâd-ı İrân'ın sağır ve kebîr ve zükûr ve inâs ve mecmû' ahâlîsi mezâhib-i şî'a'yı hakk ve şavab olmak üzere tezhîb eyleyüp bunun gibi ki megelâ Aşhâb-ı Güzîn⁽⁸⁾ -rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'in- hâzretlerinin ba'zılarını tekfîr ve çoğunu tefsîk ve ancak (3 b) imâmet ve hılâfet Hâzret-i 'Alî b.Ebî Tâlib⁽⁹⁾ -kerrame'llâhu

(8)Hâzret-i Muhammed (s.a.v) i görmüş ve MÜ'min olarak O'na ve O'nun mesleğine bağlı kalmış olan zâtlar.Bu kişiler, insanlık,doğruluk ve her türlü fazîletlerde en ileri seviyede bulunan şahsiyetlerdir.

(9) Ali b.Ebî Tâlib (598?-661 H.):Peygamber Efendimiz'in amcasının oğlu ve dâmadıdır.Ehl-i Sünnet'e göre dördüncü halîfedir.Küçük yaşta Müslüman olmuştur.Cennetle müjdelenen on sahâbîden (Aşere-i Mübeşşere'den) birisidir.Ehl-i Beyt O'nunla devam etmiştir.

vechehu ve rağıya`llâhu `anhu- hakkında gâbit olup vesâ-
 `irleri erbâb-ı tağlîbden olmağla kendüsine gâdr ve bu se-
 bebden İmâm-ı müşârunileyhi sâ`irlerinin üzerine tafdîl
 ve takdîm ve muṭ`ayı tecvîz ve istiḥlâl ve çıplak ayağa
 meşḥ ve buña beñzer nice nice kabâyiḥ-i vefîre ve bid`-i
 keşîre ve dâlâlet-i meşḥûre-i mütevâtireleri mürtekib ol-
 mışlar idi ki ḥadd ve ḥaşrdan efzûn olup imdi ol mis-
 gillü ümem-i muḥtelife ise zıkr olınan kabâyiḥ-i müte`ad-
 dideleri âbâ ve ecdâdından görerek kendülerine mezheb-i
 aşl ve ḥaḳḳ ve şaḥîḥ olarak İmân du`âsı gibi derûnlarına
 yerleşüp ve metîn ve müstaḥkem olmuş iken işbu zıkr olına-
 cak mebâhiş-i Şer`iyye ve `akâ`id-i Dîniyye ve İslâmiyye'den
 sonra taraf-ı Nâdirî'den zıkr olınan bid`atlerûn küllîsi
 fi`l-aşl kabâyiḥ olarak terkine emir şâdir olup ve bir dahı
 mürtekib olanların cezâları tertîb olunacağında aşlâ işti-
 bân olınmamağ üzere eṭrâf-ı bilâda ve elviyelere ekîd ve
 şedîd evâmirler ısdâr olunmış idi.⁽¹⁰⁾ Lâkin Nâdir Şâh'ın bu
 maḳûle ḥîl ü ef`âliyye ve ḥud`a-i Nâdiriyyesi çok kerre vu-
 ḳû` bulup<sup>(11)</sup> ve meydâna zâhir olmuş iken ba`de televvûn-i

(10) "... Ve her ne zamân ki bu `akîdenün hılâfı biz-
 den zâhir ola dînden bîgâne ve mevrîd-i gazab-ı Hudâvendi-
 gâne ve mahall-i saht-ı şehinşâh-ı zemâne oluruz."HH.15/1 92/a.

(11) "Beyân-ı keyfiyyet-i düşmân-ı mekkâr,yâni Nâdir
 Şâh."

Târîḥ-i `İzzî;Topkapı Sarayı Kütüphanesi,H.1326,v.130/b.
Mür`i`-t-tevârîḥ;Şemdanîzâde Süleymân Efendi,Prof.Dr.

Münîr Aktepe neşri,"İḳfâl-i Acem" kısmı.

tabî'ati cihetiyle soñra nükûl edüp ve gûne gûne mekre ta-
 şaddî eylediği ezharun-mine`ş-şems olduğında ıstibâh olın-
 mayup gerçi fakîr henüz anda iken mecmû'ı ı'ulemâ ve a'yân
 ve ricâl ve ı'asâkiri (4 a) içinde işbu ef'âl-i kabîha ve
 bid'-i seyyi`eden nükûl ve rücû' edüp ve şâh dağı cümlesi-
 ne terkini emr eylemiş idi. Ammâ bu fakîr Bağdâd cânibine
 teveccühden soñra meşreb-i kadîmesi üzerine peşîmân olur da
 beni bir kazâyâ resîde eder havfı ile ârzû-yi haccı cây-i
 selâmetime bir vesîle ittiḥâz edüp ve soñra eger peşîmân
 olursa da beynehümâdan mürûr etmekle "el-leyletû ḥablî"
 mü`eddâsınca Paşa Ḥazretlerinden me`zûnen cânib-i Ḥicâz'a
 ı'aṭf-ı ı'inân edüp ve Ḥarameyn'de dağı murdârlarun keyd ü
 ma'rekesinden ḥalâş olmayup anda dağı ibtilââ olduğum miḥn
 ü meşakkat inşâ`allâh nihâyet-i zebfirede başṭ ve taḥrîr o-
 lınur.İmdi ibtidâ`en Nâdir şâh'un Devlet-i ı'Aliyye ile
 beynehümâlarında güzerân eyleyen vekâyi'a muḳaddeme olarak
 ber-vech-i icmâl zıkr ve beyân olınmağı muḥtâcdur ki hattâ
 Nâdir ne maḳûle ḥaşm-ı kavî olduğı ma'lûm-ı sa'âdet-mersûm
 olup ve de`b-i kadîminden ı'an-şamîmi`l-ḳalb ferâğat ve is-
 tiḥâlesine i'timâd olınup olınmadığı ziyâdesiyle zâhir ve â-
 şikâr olur.Pes bundan aḳdem ma'lûm olduğı vech üzre cümle
 tevârîḥ-i mu'temedede Devlet-i ı'Aliyye'nün başṭ ve taḥrîr e-
 düp ve ı'avâm-ı nâsuñ ma'lûm idüğü vech üzre memâlik-i ıA -
 cem'e ṭavâ`if-i Efgâninün istîlâsı sebeb-i perîşân-ı Dev-
 let-i İrânîyye olup ve Mîr Üveys oğlınun gelüp İsfehân'ı
 muḥâşara ve taḳyîḳ ile zabṭ ve mâlik olduğdan soñra ri-
 câl-i İrânî kimini ḳatl ve kimini dağı ṭard ve teb'îd edüp

ve bu esnâda (4 b) Devlet-i ʿAliyye-i ʿOsmâniyye tarafından dağı baʿzı büldâna istîlâ ile mâlik oldılar ve bu ân da Efgâniyyân yedlerinde Şâh Hüseyn helâk olup ve oğlı olan Şâh Tahmasp Isfahân'ı esnâ-yi muhâşarasında ber-takrîb ile halâş bulmuş idi.⁽¹²⁾ Bu defʿa babasının helâk olduğunu istimâ etdükde ʿahz-ı şâr ve intikâmını taleb dâʿiyyesiyle meydân-ı şecâʿate at sürüp ve asker cemʿine mübâderet eyledükde eţrâfda işiten İrâniyândan başına halk-ı keşîr müctemiʿ olup hattâ Nâdir Şâh dedükleri yâdigâr dağı ol cümleden biri olmağla fırsatı ğanîmet bilüp ve Şâh Tahmasp yanına gelmiş idi.⁽¹³⁾ Ammâ Şâh Tahmasp ise ʿAcem miyânında cârî olan ʿâdet-i kabîha ve fiʿl-i şenîʿalara çokluk iʿtibâr etmeyüp kalîlüʿl-küfr veʿl-maʿşîyyet bir zât idi. Ammâ böyle iken dağı umûr-ı râʿiyyeti ruʿyet ve iʿânet ve şîyânetde ʿadem-i ihtimâm birle ve nefsine zulm ve dâʿimâ şurb-ı şarâb ve lâle حدذر الراية zevk u şafâya

(12) Safevî sülâlelerinden Şâh Hüseyn'in (1694-1722) müfrit Şîî politikası karşısında Gılzayların Reisi Mîr Üveys, Kandeher'da istiklâlini ilân etmiştir. Üveys'in oğlu Mahmud ise Safevîlerin içine düşdükleri zaafdan istifade ederek Gılzay ordusu başında İran'ın pâyitahtı Isfahan'a hücum ederek 1722'de şehri zapt ve İran'da şahlığını ilân etti. 1729'a kadar devam eden bu duruma Nâdir-Kulı tarafından son verilmiştir.

Prof.Dr.Mehmed Saray:"Dünden Bugüne Afganistan",s.27-28.

Ali Djafar Pour:"Nâdir Şah Devri'nde Osmanlı-İran Münasebetleri",s.67 vd.

(13) Tahmasp II (1704-1740):Safevî hükümdarı olup Şah Hüseyn'in (Saltanatı:1694-1722) yaşça dördüncü oğludur.

inhimâkinden nâsi umûr-ı 'askeriyyenin umûr ve huşûsına ri'âyetde kalîlül-ıktidâr olup ve bu esnâda Nâdir Şâh bu keyfiyyeti müşâhede edüp ve 'asâkirün cem'i ve Şâh Tahmasp' uñ bu hâlini gördükde fırsatı ganimet bilüp ve mûmâileyhe intisâb ile takarrub ve merķûm Nâdir'in 'aql ve rüşd ve himmet ve cesâretini teferrûs etdükde kendüsine i'timâdü'd-devle ya'nî vezâret rütbesi i'tâ edüp ve cümle umûrunu yed-i mü'ey-yedine teslîm eyledi. (5 a) Nâdir dahı var kuvvetini bâzûsına alup ve Şâh' uñ cümle umûr-ı külliyesini der'uhde ve iltizâm eyleyüp ve müctemi'olan 'asâkir-i encüm-şûmâr ile hareket ve Efgâniyân uñ tağallüb ile ahz eyledükleri bilâd ve elviyeleri cümle istirdâd edüp ve zar zor yedlerinde tahlîs eyledükden soñra İşfehân'a teveccüh edüp ve yed-i Efgâniyândan 'anveten anı dahı ahz edüp ve cem'i-i cem' olan 'askerlerini tefrîk ve perîşân ve tâlân ü tâlân eyledükde işbu haber-i meserret-eşer Şâh Tahmasp'a resîde olduğda Nâdir kâ'ide-i dîrîneleri üzre kılıç ve kaftandan mâ'adâ Tahmasp-Ķulı laķab 'üvânını dahı kendüsine ihsân edüp ve hil'at ile beraber anuñ dahı kâğıdını irsâl eyledükde halk miyânında Nâdir lafzı ber-ķaraf olup ve bu laķab ile meşhûr oldu. Ve bir rütbeye resîde oldu ki fi'l-aşl isme Nâdir 'Ali iken ol isim efvâh-ı nâsdan külliyyen nesf ve mûnsî olup ve Tahmasp-Ķulı Hanlığı ile şöhret-şî'âr oldu. (14) Ve bundan soñra merķûm Tahmasp-Ķulı Han 'inân-ı 'a-

(14) "Şehzâde Tahmasb, Tahmasb Şâh olıcak müdebbir-i merkûm Nâdir 'Ali'yi i'timâdü'd-devle, ya'nî Sadr-ı a'zam nasb eyledükde..."

zîmet-i Devlet-i 'Aliyye-i Âl-i 'Osmân'un ahz eyledüğü bilâdlara 'atf-ı 'inân edüp ve devletün vükelâsı yedinden cümlesini ahz ve istirdâd edüp alduktan sonra 'asâkir-i 'a-zîme tedârikiyle gelüp 'ahz-ı intikâm gûne Bağdâd'ı muhâşara edüp ol vakitde Vâlî-yi Bağdâd olan düstûr-ı ekrem ve müşîr-i efham 'ağudü'd-Devleti'l- 'Osmâniyye nizâmü'l-memleketi'l-Hâkâniyye ve Vezîr-i Aristo-tedbîr devletlü Ahmed (5 b) Paşa İbnü'l-Vezîr Hasan Paşa Hâzretleri idi. Ammâ Vezîr-i müşârunileyh ol tâğî ve bâğî ve zâlim ve gâşûm ile kal'adan taşraya çıkup mukâtele ve muhârebeye taraf-ı Devlet-i 'Aliyye'den me'zûn olmayup ve işbu vech ile Vezîr-i merkûma emir şâdır olmuş idi ki eger ez-kazâ başından destârın dahı kal'adan taşraya düşer ise çıkup da almağa kaşd etmeyüp gayrisini tedârike sa'y edesin; hülâşa kal'anun muhâfazasına bu rütbe dikkat edüp ve bir hatve taşraya hareket eylemeyesün deyü me'mûr olup mâhâzâ Vezîr-i müşârunileyhin ma'iiyyet ve muhâfaza-i kal'aya me'mûr olan Vezîr Kara Muştafâ Paşa ve Hamalı-zâde sa'âdetlü Ahmed Paşa (15) ve kezâlik Şarı Muştafâ Paşa hâzerâtı ta'yîn buyurılıp bu şüretle tamâm sekiz ay derûn-ı kal'ada Ümmet-i Muhammed(s.a.v) mahşûr olup (16) ve hîn-i muhâşara eyyâmında kaht u galâ bir rütbeye resîde oldu ki mevcûd olan zehâ'ir ellerinde ekl o-

(15) Hamavî-zâde Ahmed Paşa hakkında bakınız: Şemdâ-nî-zâde Süleyman Efendi'nin Mür'i't-tevârîh'i, Prof.M.Aktepe n.

(16) A.g.eserin Prof.Münir Aktepe neşrinde Bağdad'ın yedi ay muhasara altında kaldığı belirtilmektedir. Bakınız: c. I, s.34, Muhâsara-ı Bağdad kısmı.

lınduğdan sonra derûn-ı kal'ada mevcûde olan at ve katır ve deve ve himâr lûhûmları dağı cümle ekl olup hattâ nihâyetde anlar dağı ma'dûm olmağıla kedi ve köpek ve hânelerde ve dîvâr aralarında ele giren fâreler dağı ekl olup ve ekle şâlih bir şey kalmadı ve böyle iken yine gayret ve hamîyyet edüp kal'anuñ bir taşını ol tığî ve zâlim ve gaddâra verme degil,göstermediler.(6 a) İmdi bu vakte reside olinca Devlet-i 'Aliyye tarafından mühürden munfaşıl olan sa'âdetlü Topal 'Osmân Paşa Hazretleri ta'yîn olup ve 'asâkir-i bî-şûmâr ile Bağdâd tarafına teveccüh eyledüğünü hâricî-yi mesfûr âgâh olduğda Bağdâd'dan kat'-i ümîd ile muhâşaradan keff- i yed edüp ve Vezîr-i müşârunileyhe karşı muhârebe ve mukâtele etmek içün Bağdâd'ın muhâşarasını terk edüp Vezîr-i merkûma karşı gitdi.Hîn-i mukâbelede ve beynehümâlarında muhârebe ve mukâtele-i 'azîmeden sonra Cenâb-ı Hakk'ın 'inâyet ve lutf-ı merhametiyle 'asâkir-i 'Acem münhezim olup ve cümlesi perîşân ve güzîrân ve yerlerinde bakıyye kalan emvâl ve eşyâlarını yağma ve talân edüp ba'de Vezîr-i müşârunileyhiñ ma'îyyetinde mevcûde olan cümle levendât ve eyâlet 'askerleri tekmîl-i hîdemât ile yerlü yerlerine gidüp ve etrâf-ı bilâd hâlî kaldüğünü Nâdir-i mezkûr âgâh olduğda yine 'asâkir-i 'azîme cem'ine cûşîş edüp vakt-i bî-şûmâr 'asâkir-i A'câm ile tekrâr gelüp yine Bağdâd'ı def'a-i şâniye olarak muhâşara kaydında olup ve ol havâlîye yakîn olduğda Vezîr-i müşârunileyh Ahmed Paşa,mesfûruñ bu niyyetini haberdâr olduğda derhâl yanında mevcûd olan kapısı halkı ve levendât ve Bağdâd'ın ocağlusı vesâ'ir bulunan gönülliyânun yoldaşluğuyla Bağdâd'

dan ilerüde (6 b) karşılayup ve Cenâb-ı Hakk'ın fa'z ve ih-sâniyle ne etdi ise edüp ve kal'ayı aşlâ göstermeyüp def' ve perîşân eyledi. (17) Bundan sonra tâğî-i mezbûr yine 'as-kerini cem' ve tedârik edüp ve Erzurum üzerine sarkdı. Hele Cenâb-ı İzed müte'âlûn kerem ve 'inâyetiyle anda da bir iş başaramayup وسكت بصرا mefhûmiyle 'avdet ve doğru Damgan Şahrası'na (18) nüzûl ve dimâğında saltanat da'vâsı cây-gîr-i zamîri olmakdan nâşî A'câmun iş erlerini cem' ve bin dürlü hîle ve hud'a ile ne yapdı ise yapup hân-ı nâ-hân kendünden bî'at etdürüp ve saltanat tahtına cülûs ve tasal-lu'at eyleyince ol vaktün şu'arâ-yi benâmı işbu bî'ate الخير

lafzını târîh düşürüp gûyâ ihsânına mazhar oldı-lar. Lâkin Devlet-i Safeviyye'nün hân ve hânân ve kibârı ve zâdeleri ve devletleri etmegi ile terbiye olanları bu lafza rîzâ-dâde olmayup لاخير فيما وقع lafziyle tezyîf e-düp gerçi şûret-i zâhirde lafzına hâlel târîf olmadı, lâkin ma'nâsı ne olduğu cümle'nün ma'lûmı olan şeydendür. Nefsü'l-e-mirde yine böyle olup 'âkıbeti hayır olmadı. İmdi bundan sonra

(17) Bakınız: Mustafa Nûri Paşa: Netâicü'l-vukû'ât, İs-tanbul 1284, c. III, s. 36 vd.

(18) Mugan/Mogan Sahrası: "Tâ buna dek ki 1148 sene-sinde Sahrâ-i Mugân'un meşveret-i kübrâsında ki vâzî' ve şe-rîf-i İrân'un cümlesini ihzâr edüp 'akd-ı meclis-i meşveret eylediler, ki ol cemâ'at her kimi isterler ise saltanat içün ihtiyâr edüp kendü işlerine binâ koyarlar..."

Kaynak: H.H. 15/1 92/a.

kemâl-i tam'-ı hâmindan nâşî taraf-ı Hind'e teveccüh edüp ve esnâ-yi tarîkde meydâna zâhir eyledüğü hîle-i gûna-gûnî'nün haddi ve haşrı olmayup bu şûret ile memâlik-i Hind'ün ekserî bilâd-ı meşhûresini (7 a) teshîr eyleyüp 'âkıbet kürsî-i memleket ve pâyitahtı olan Cihân-âbâd'ı dahı muhâşara edüp ve Pâdişâh-ı Hind olan Mehmed Şâh (19) ile bu kadar cidâl ve kıtâl eyledükden sonra beynehümâlarına muşallihûn tavassut edüp lâ-yu'âd velâ-yuhşâ emvâl-i firâvân ahzıyla muşâlağa olup ve beher sene dahı miyânelerinde ma'lûmetü'l-mikdâr emvâl-i kesfire irsâl eylemek şartıyla mu'âhede ve tarafeynden ahz-ı senedât-ı mu'temede alınup ve bu şûret üzerine andan 'avdet ve Türkistân cânibine teveccüh ve 'azîmet edüp Belh ve Buhârâ'ya ba'de'l-istflâ cemî'-i Efgâniyâm ve ahâlî-i Türkistân ve mecmû'-ı kavm-i İran'ı taht-ı taşarrufına der-bend edüp lâkin kavm-i A'câm ve ahâlî-i Hind miyânelerinde i'tikâdları öyle idi ki Hind'de hâkim ve Şâh olan Muhammed Şâh dahı Şâh Nâdir'den bî'at edüp ve taht-ı itâ'atına dâhil olmuş idi. Zîrâ Muhammed Şâh, Nâdir-i mesfûr gitdikden sonra gerçi Hind'de kalmış idi, lâkin kendinden başka görülecek umûr olmağla gûyâ anı yerine tevkîl naşb edüp öyle gitmişdür deyü ittifâk ederler idi. Zîrâ işbu Hind vak'asından sonra Nâdir Şâh kendüye "Şehinşâh" lakabını vaż edüp ve kendünün hükmi nâfiz olduğu elviyelere vesâ'ir bilâ-

(19) Ebu'l-Feth Nâsirüddîn Mehmed Şâh (1719-1748): Nâdir Şâh, mağlûp ettiği Mehmed Şâh ile akdettiği muahedenâmede Osmanlı Hükümdarı ile nâme teâtî edilmemesini bir madde olarak muahedeye koydurtmuştur. (İ.H.Uzunçarşılı; O.Tarihi c.IV)

da evâmir tahrîr etmek muhteşî olduğda işbu zikr olunan "Şehinşâh" lafziyle tahrîr olunsın deyü ekîd ve şedîd (7 b) emr ve tenbîhler olınmış idi. Ve fi'l-vâkı' bu şûret üzerine idi. Ve bunlar dağı tamâm eyledükden sonra Dağıstan tarafına teveccüh edüp ve tâ'ife-i Lezkiyân dağı taht-ı itâ'ata dâhil olup ve kendüsine teb'iyet ettirmek için çok cedd ü sa'y edüp ve bu dâ'iyye ile ol havâliflerde dört sene tamâm geşt ü güzâr eyledi; lâkin cümle çektiği zahmet ve meşakkat hebâ olup ve bir dânesini taht-ı itâ'atına getürmege kâdir olamadı, ammâ yine işbu müddet ve seferleri miyânında ve Devlet-i 'Aliyye ile rusul ve resâ'il ve elçileri eksik olmayup gâh Dağka'dan tâ Mâverâünnehr'e varınca benüm irsen ve kânûnen mülk-i mevrûsumdur. Şer'an anları ben zabt ederüm deyü da'vâ edüp ve gâh fülân maḥalden fülân mevki'e resîde olunca ḥudûd naşb ve ta'yîn ederek bunları Timur Şâh zabt eylemiş idi. Ben dağı şahîḥü'n-neseb anuñ vârisinden olup bi-ḥasbi'l-irş ve ḥükm-i irsiyye ile Şer'an ve kânûnen alur ve zabt ederüm deyü da'vâ edüp ve gâh her pâdişâhdan nikâḥla birer sultân alup aşlında şehinşâh olmamla şimdi dâmâd-ı şehriyârî oldum, sizlerden dağı Allâh'ın emriyle ḥelâllığa bir sultân taleb ederüm deyüp ve gâh ben mezheb-i İmâm-ı Ca'feriyye-i ḥakka mensûb olup ve etdügüm 'ibâdet ve tâ'atı ol mezâhibüñ imâmı ve müctehidi ictihâd eyledügi vech üzerine iderüm, sizler (8 a) dağı ol mezhebi taḥkîk edüp ve taşdîkî-nızı meş'ar-i mezâhibi beş i'tibâr edüp ve Mekketu'llâh'da dağı ana münâsib bir rûkn olmasını taleb ederüm ve ḥuccâcum ḥacc için Ka'betu'llâh'a varduklarında ol rûkne teveccüh e-

düp ve nemâzlarını anda edâ eylesünler ve naşb etdügüm emîrû`l-hâccum Ka`be'ye râhî olduğda Tarîk-i Zübeyde ta`bîr olınan râhdan gidüp ve gelüp,ammâ eger tarîk-i mezbûr harabdur ve bu kadar zemândan berü metrûk ve `adem-i mürûrandan nâşî fenâ bulmışdur denürse ben cümlesini ta`mîr edüp,gerek bürkeler ve gerek su yolları ve kuyularuñ mecmû`ını ihyâ ve taḥfîr edüp ve iktizâ edenleri müceddeden yapıdırurum ve kezâlik taraf-ı Irak-ı `Arab'dan huccâcum gitmek bâzım geldükde benüm emîrû`l-hâccumuñ ma`iyyetine tarafıñuzdan rütbeli bir adam naşb ve ta`yîn edüp âminen ve sâlimen gidüp ve geleler.Ve işbu de`b-i kadîm olup düstûrû`l-`amel dutılup tağyîr bulmaya;meşelâ işbu sene tarafıñuzdan biri ta`yîn hizmetini edâ eyledükde sene-i âtiyyede ol emîn tebdîl olup başkası me`mûr olup ve Bağdâd'da benüm huccâcumun gelmesine tevaḥḫuf eyleye. (20) Bu mişillü gûne gûne tekâlîf-i `acîbe ve maṭlû-

(20) "Velâkin karındaşlığa binâ`en i`lâm olunur ki Irak ve Azerbaycan memleketleri kadîmü`l-eyyâmdan berü Türkmen pâdişâhlarınınun olmagla muhibb-i hayırhâhlarınınun fi`l-hakîka irsîdür.Şâh İsmâ`îl'ün Devleti zamânında memâlik-i mezbûrenün nısfı Devlet-i `Aliyye'nün tasarruflarına dâhil olmuş-idi.Mezkûr iki memleket ki Azerbaycan ve Irak'dan ibâretdür;ittihâda binâ`en birisi işbu muhibb-i sadîku`l-vâlâlarına i`tâ ve ihsân buyurılır ise o birinün nısfı ki taht-ı tasarruflarındadır;Devlet-i `Aliyye-i bâhireye helâl olsa gerek."

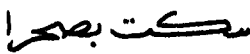
(N.H.Nu:3 , Nâdir Şâh'dan gelen kâminenin tercümesinden)

"Nâme-i Hümâyûn-ı şâhîde münderec ve bu sıbâk üzere merkûm olmuşdur ki çünkü bendegân-ı akdes-i Şâhî sa`âdet ile kendüler Türkmen ve anların ekser memâlik-i irsîsine pâdişâhdurlar..."

(H.H. 15/1-166. Hasan Ali Han'dan Bağdad Vâlisi Ahmed Paşa'ya gelen mektuptan.)

bât-ı ğarîbe ve şûtur-gürbe edâlar ile Devlet-i 'Aliyye'yi ta'cîz ve tekdîr eyleyüp ve işbu tâġînün taġallübü ile arâ-
 zî-i 'Irakeyn fitne ve fesâddan memlûvv olmaġla bu sebebden
 çok maġaller ħarâb ve mesken yevm (8 b) ve 'uzzâb oldu. Ve
 Devlet-i 'Aliyye tarafına eyledüġi teklîf mâ-lâ-yutâķ ħılâf
 -ı Şer' -i Şerîf ve muġâyir-i kânûn-ı münîf olup her çend
 kendüsine ħikmetâmez kavlı-ı leyyîn ile Şer'î ve kânûnî ce-
 vâb-ı müskit verilüp ve taġrîrât ile iskât olındukda⁽²¹⁾ iskât
 olmayup ve 'inâd ve istikbâr ve fesâd-ı yevmen-fe-yevmâ mü-
 tezâyid olup tâ ki târîġ-i hicret-i 'Aleyhi`ş-şalâtü ve`s-se-
 lâmuñ senesi biñ yüz elli altı senesine bâliġ olduġda fesâdı
 yine ħareket edüp ve yer götürmez 'asâkir-i mevfûre ile 'I-
 raķ-ı 'Arab ya'nî Baġdâd-ı behîşt-âbâd tarafına teveccüh ve
 Baġdâd'ı yine muġâşara etmek niyyetiyle 'askerinden yetmiş
 biñ kadarını intihâb ile eṭrâf-ı Baġdâd'a bast-ı büryâ-yi ed-
 bâr edüp ve doksan biñ dahı tekrâr edüp ve anları dahı başka-
 ca Başra tarafına irsâl ve varduġlarında aṣlâ göz açturmayup
 Başra'yi dâ'iren-mâdâr muġâşara ile taṣyîķ ve evvelinden altı
 ay gündüz ve gecesiyle muttaşıl ve aġad top ve kumbaranuñ ar-
 da arası kesilmeyüp bu şûret üzerine müddet-i mezbûrede ehl-i
 islâm'a bu miṣillü müzâyaka verüp ammâ Baġdâd cânibine irsâl
 olunan 'asâkir-i A'câm-ı bed-fercâmuñ ḳal'a-i Baġdâd'a bir
 fersâġ yakîn olacak kadar mevķı'a geldükde Vâlî-i Baġdâd olan

(21) Karşılıklı bu yazışmalar ve cevaplar, Nâme-i
 Hümâyûn 3'de tafsılâtlı olarak mevcuttur.

Vezîr-i bî-naẓîr Ahmed Paşa -edâme'llâhu ikbâlehû- tedbîr-i Aristo-beşîrler yek-vücûda getürüp ve her ne tedbîr eyledi ise edüp ve Bağdâd'un dîvârını dağı (9 a) Nâdir-i mesfûre rûyet etdirmeyüp menziline tenzîl ve ol ẓarîka rûy-i râh ve ol acı ile Şehrîzor cânibine teveccüh edüp ve her ẓarafdan müctemi' olan 'asâkir-i mevfûresine ol semtün ahâlîsi ẓâkat-güzâr olmağla der demez taht-ı itâ'atına dâhil oldılar. Huşûşiyle ol havâlîde mevcûd bulunan 'aşâyir-i Ekrâd ve kabâ'il-i A'rab'ı bi'l-cümle kendüsine emân-hâh ve icâbet -kerde-i itâ'atı olup 'askerîsi 'adâvete dâhil etmekle işbu tecemmu'-ı keşîre ile ẓal'a-i Kerkük'e teveccüh ve sekiz gün kadar muhâşara ve bu müddet-i inhişârda ẓal'a-i mezbûre yirmi biñ top gülle ve küp ve ol kadar da ẓumbara yağdurup ahâlî-i ẓal'a bundan nâçâr olmağla bi'z-ẓarûre ẓâkat-güzârîden teslîm-i ẓal'a ile emân-hâh ve taht-ı itâ'ate demsâz oldılar. Pes bundan soñra Erbil'e teveccüh edüp ahâlîsi ẓat'â muhârebe etmeyüp ve derhâl taht-ı itâ'atına duhûl edüp ve ba'de Muşul'a teveccüh eyledükde yanında mevcûde olan 'asker yalnız iki yüz biñ müntahab ve cîrid atlusu bulunmak takrîbiyle nehr-i Dicle'nün üzerine iki yerden müstahkem köprüler kurdurup ve 'askerini geçirdükden soñra gelüp Muşul'ı dağı dâ'iren-mâdâr ihâta edüp muhâşara eyledi. (22) ve

(22) "Vaktâ ki elli altı (1743) senesinde, bağıteten Kızılbaş'la Kerkük ve Musul üzerine gelüp kırk sekiz gün muhâsara etti." (Mür'it-tevârîh, s.112. Metne göre 8 gün Kerkük, 40 gün de Musul muhâsara altında kalmıştır.)

ibtidâsından yedi gün zarfında kal'aya yalnız kırk biñ top gülle küp urup ve ol kadar da kumbara yağdırdukda derûn-ı kal'ada mahşûr olan Ümmet-i Muhammed, Cenâb-ı Hak Te'âlâ'nun 'avn ü (9 b) 'inâyetine tevekkül ve Hâzret-i Fahr-i Kâinât'un mu'cizât-ı bâhire Şer'-i Mübîn'ine tevessül ile şabr u sebâta teşebbüs edüp ve umûrlarını Cenâb-ı İzed Mute'âl'ün lütf u merhametine rabt ve teslîm ile niyâzda olup Şâh-ı mezbûr gördi ki kal'a böyle muhâşarayla alınmak mümkün degül; ba'de kal'anun altına lağım yürütüp ve tamâm eyledükde derûnını nice biñ kanţar barut-ı siyâh ve demûr ve kurşun ve bu mişil-lü biñ dürlü müzahrefât-ı gûnâ-gûn ile pür edüp ve gereği gibi istiḥkâm verdükden sonra bir gün ateş edüp bi-'avni'l-lâhi Te'âlâ ve bi-'inâyetihî ilerüye işlemeyüp gerüye dep-di.

Beyt

جوید کردی شوی میر زافات
کریدر ابد کسد آخر مکافات

mışdağınca hafr etdügi çâha kendü düşüp derûn-ı kal'ada zâr-ı giryân mahşûre olan bu kadar Ümmet-i Muhammed ve ehl-i Sünnet ve'l-cemâ'atdan nisâ ve şıbyânun gice ve gündüz etdükleri âh u enîn ve dökdükleri göz yaşı ve eyledükleri ed'iyeler kabûle qarîn olup ve anda kaşd eyledügi zarar ve zulüm ve gezend kendü kel başına gelüp

Beyt

هرز کند بخور کند
کر همه نیل بد کند

mefhûm ve mü`eddâsınca mevcûde olan `askerîsinün ekserîsi yürüyüş kaşdıyle lağm-ı mezbûruñ bî-tamâme üzerinde bulunmağla ziyâde ve ekserîsinün kendüleri ber-hevâ atmağla helâk ve pürlerini dârü`l-bevvâra irsâl ile maqâmlarını hâk eyledi. Ve müddet-i (10 a) muhâşara dañı kırk günü tecâvüz eylemiş idi. Şâh-ı nekbet-medâr gördi ki kal`a-i Muşul zannı gibi zuhûr etmeyüp bir kaç mâh dañı meks ve ikâmet ederse haşâretten mâ`adâ bir şey mûcib olmayacak, âhîr nâ-çâr olup ol mevķı`den yanında mevcûd ve baķıyye kalan `asâkir-i felâket malını üftân ü hızân kaldırıp yine Bağdâd cânibine `avd ü teveccüh ve gelüp Mûsâ-yı Kâzım (r.a.) (23) Hazretleri'nün kaşabaları nezdinde nüzûl edüp ve kabır-i sa`âdetlerini ziyâret etdükden sonra nehr-i Dicle'nün kal`a-i Bağdâd görünmez bir maħallinden geçüp ve İmâm-ı A`zam Ebû Hanîfe Hazretleri'nün (24) dañı kabirlerini ziyâret edüp ammâ işbu aralıklar da kendüsi ile Ahmed Paşa miyânında rusûl ve sâ`il varma ve gelme eksik olmayup bundan aķdem tahrîr olunduğı vech üzre taşdıķ-i siħhat-i mezâhib-i Şî`a ve mezheb-i İmâm-ı Ca`fer-i Şâdıķ (r.a) ve kezâlık imâmet ve hılâfet ancak Hazret-i `Ali b. Ebî Tâlib -kerrame`llâhu ve rağıya`llâhu `anhu-de şâbit ve müstakarr olup vesâ`irleri müteğallibe şûretinde zabt ve ğalebe eylemeleri gibi vesâ`ir bunlara dâ`ir kelimât-ı muzahrafe-i gûnâ-gûn tahrîrât edüp göndermekden hâlî degül idi ve Paşa-yi celîlü`l-ķadr dañı bu mişillü muħdes şey olmayup ve

(23) Ehl-i Şî`anın İmâmiyye fırkasından 7. İmâm.

(24) Ehl-i Sünnet'ten Hanefî Mezhebi'nin İmâmı. H. 80 ilâ 150. yıllar arasında yaşamıştır. Kûfe'de doğup büyümüş ve ömrünün çoğunu orada geçirmiştir.

olmak dağı bir vechile mümkün degıldür. (10 b) Zîrâ tağrîrâ-
tuñ mażmûnı e`imme-i dîn -rıđvânu`llâhi `aleyhim ecma`în-
hażerâtınuñ aqvâline ve âyîn-i şerî`atimüze bir vechile el
verür şeyden olmayup ve bâb-ı ictihâd dağı fîmâ-ba`d
mesdûd olmışdur deyü bu mişillü müdellel ve müberhen cevâb-
lar irsâl-ile iskât kaydında olup ve dâ`imâ dişine dayanur
idi ve bu şûret-i keşmekeşden bir ân hâlî degül idi. Pes imdi
Nâdir Şâh zıkr olınan ziyâretleri tamâm eyledükden şonra Ne-
cef'e teveccüh edüp ve ol mevkı`de vukû`ına ittifâk olan İ-
mâm-ı Hümâm Hażret-i `Ali b. Ebî Tâlib -kerrame`llâhu veche-
hu ve rağıya`llâhu Te`âlâ `anhu- cenâblarınıñ dağı kabır-i
sa`âdetlerini ziyâret kaşd edüp ol mevkı`e varduğlarında
ba`de`z-ziyâre türbe-i sa`âdetlerinüñ kubbessin kurşun yerine
altundan şağîfeler yapıdurup ve örtmege muqayyed olup ve ol
fi`l-i hayriyyeye meşğül iken imdi bizler dağı aşıl risâle-i
münîfenüñ tağrîrine bâdî olan Süveydî eş-Şeyh `Abdullâh E-
fendi'nüñ sergüzeşt-i ahvâline gelelüm ki işbu Dîn-i Muhamme-
diyye'ye hizmet-i `azîmesi sebkat eylemişdür. Pes merhûm ve
mebrûr bu vechile nağl ve beyân ederler ki:

Vaktâ ki fakîr-i pür-takşîr şehr-i Bağdâd'da âsû-
de-nişîn-i künc-i `uzlet olup dünyânıñ nik ü bed`inden bî
-habîr iken sene-i merķûm şevvâl-i Şerîfi'nüñ yigirmi birinci
günü idi ki keyfe me` t-tefağ ol gün yevm-i Pazar'a teşâdüf
eylemiş idi. (11 a) Vezîr-i müşârunileyh sa`âdetlü Ahmed Pa-
şa Hażretleri tarafından bir âdem gelüp sizleri sarây-ı ve-
zîre da`vet içün geldüm, buyuruñ gidelüm dedükde dağı ahşam
pek yakındur, ahşam namâzını burada sizünle edâ edelüm de gi-

delûm dedükde ol zât dahı münâsib görüp ve ba'de edâ-iş-şalâti'l-mağrib ol âdem ile sarây-ı vezîre varup dâhil olduğda Paşa'nun nedîmâsı ve yakîn olan mahrem-i esrârından Ahmed Ağa nâmında müstaķîmü'l-kavl bir zât var idi.Anlar fakîri istikbâl edüp ve kendü sâkin olduğu hücre sine sevķ edüp dâhil olduğda ba'de istifsâri'l-hâtır ve icrâ-yi resm-i müsâfirîden sonra bu mevķı'a niçün da'vet olındunuz,ma'lûmınız mıdur dedükde,dedüm:Hayır ma'lûmum degıldür.Merķûm dedi ki: Paşa'nun sizleri da'vet etmekden murâdı Nâdir Şâh Paşa'dan 'ulemâdan olarak bir zât taleb edüp ol tarafa sizleri göndermek murâd ederler,dedükde:Âyâ,hikmeti ne olsun ve 'acebâ ne içündür dedigümde ğâliba anda olan 'ulemâ-yi 'Acem ile Mezheb-i Şî'iyye'nün butlânı hakkında bahş edüp ve anları iskât etmek murâd edermiş deyüp ve yine dönüp dedi ki:Behey efendi,bu ne keyfiyyet ile olıcaķ ma'nâdur ki sizler mezheb-i merķûmun butlânına beyyine ikâmet serd eyledükçe anlar (11 b) hılâfına nice delâ'il ve beyyineler ikâmet edüp ve işbât kaydında olurlar,ma'âza'llâh eger sizlere ğalebe edüp de iskât edecek olurlarsa i'tikâdlarını takviye edüp ve mezheb-i hâmi-si⁽²⁵⁾ muşaddık olmuş olursuz dedi.Vaķtâ,ki Ahmed Ağa bu kelâmları vâķı'a muţâbık takrîr edüp ve işbu fetil sem'ima lâ-

(25) Ehl-i Sünnet mezhepleri olan Şâfiî,Mâlikî,Hanbelî ve Hanefîliğe beşinci bir mezhep ilâve etmek düşüncesi Nâdir Şâh'ın Osmanlı ile münâsebetlerinde büyük rol oynamış, hattâ harp sebebi olmuştur.Osmanlı Devleti"Beşinci Mezhep" kelimesini kat' iyyen kabul etmemiştir.Nâdir Şâh da son zamanlarında bunda ısrar etmekden vaz geçtiğini beyan etmiştir.

hık olduğda vücûdumda olan cümle tüylerüm ürperüp ve hav-
fundan ra`şâ-nâk olup ve sıtma gibi ditremege başladum ve
faķîr dedüm ki:Yâ Ahmed Ağa,va`llâhi`l-`azîm tamâm buyur-
dıgünüz gibidür ve dahı ma`lûmıñuzdur ki işbu tâ`ife-i
A`câm gâyetle hûdbîn ve mütekebbir ve ehl-i `inâd bir ka-
vîmdür. Tatalum ki faķîr anlar ile baĥş edeyüm, lâkin ne fâ-
`ide olur ve anlar benüm kavlüme nice teslîm olup ve iskât
olurlar, huşûsiyle anlaruñ keşret ve şevketi, faķîr ise yal-
ñız ma`a-hâzâ ol Nâdir Şâh dedükleri zâlim ve ğaddar, anuñ
kemâl-i havfundan ben nice ikâmet-i beyyine-i Haķķa edüp
ve işbât-ı müdde`î etmege cesâret edebilürüm ki kendülerinüñ
buṭlân-ı mezhebi ve sefâhat-ı meşrebi kendü `aleyhlerine
munzam ola. Meselen: Hîñ-i bahişde her bir Hadîs-i Şerîfe ki
faķîr Kütüb-i Sitte'den (26) naķl eyledükde anlar anı inkâr
edüp: Belâ, işbu Hadîs-i Şerîf Kütüb-i Sitte'den fülân Hadîs-i
Şerîfedür deyü elbetde taşdıķ etmeyüp faķîr bir delîl-i ih-
timâlî serd ve beyân eylesem (12 a) anlar anı sü`âl ile is-
kât ederler. Netekim anlar ibtidâ`en şart-ı delîl huşamânuñ
bir maddede ittifâķı olduĝı vakıttedür, bizüm ise böyle degül-
dür ve bunuñ üzerine ki umûr-ı ictihâdiyye böyle yerlerde
zannı ifsâd eder fe-keyfe ki huff üzerine meshin cevâzı şahîñ
ola, ma`a-hâzâ cevâzü`l-mesh `ale`l-huffeyn içün yetmiş şa-
hâbe-i güzînden rivâyet-i şahîḥa vardur ve İmâm-ı `Ali -ker-
rame`llâhu vechehu- ol yetmiş şahâbenüñ biridür denildükde,

(26) Kütüb-i Sitte, yani altı meşhur ve sahih Ha-
dis-i Şerif kitabı şunlardır:

1- Sahîh-i Buhârî, 2-Sahîh-i Müslim, 3-Sünen-i İbn-i
Mâce, 4-Sünen-i Ebû Dâvûd, 5-Sünen-i Tirmizî, 6-Sünen-i Nesâî.

belâ gerçi öyledür ammâ bizüm 'indimüzde yüz kadar aşhâb-ı güzînden yalnız ricle,ya'nî çıplak ayağa meshûn cevâzı hakkında dañı rivâyet-i sahîfha vardır⁽²⁷⁾ ve hattâ Ebû Bekir ve 'Ömer- radiya'llâhu 'anhümâ -dañı anlaruñ birâderleridir dedüklerinde fakîr anlara desem ki ş`ol Hadîs ki sizler rivâyet edersüz,anlar sahîfha olmayup mevzû'adur ve iftirâ'un 'ale`r-Rasûl kabîlindendür;anlar dañı senüñ de eyitdügün rivâyetler olup ve mevzû'adur derler ve benüm cevâbuma ol mişillü cevâb-ı bi'l-misl ile redd eyledüklerinde fakîr ne vechile ilzâm edüp ve anlar ne keyfiyyet ile ilzâmı kabûl ederler ve ol zikr ve beyân olınan ehâdis-i şerîfeleri kim taşdîk eder.Böyle olunca lutf u 'inâyet edüp sizlerden niyâz ederüm ki cenâb-ı Vezîr Hazretleri bu fakîri işbu mihnete giriftâr etmeyüp def'ini sizlerden ricâ ederüm ve beni 'afv eylesünler de bu hıdmete Hânefi Müftîsi Efendiyi,yâhûd Şâfiî Müftîsi Efendiyi istiḥdâm buyursınlar ve bu mişillü (12 b)hıdemâta anlar benden evlâ ve elyaḡdur niyâzında oldukda Ahmed Aḡa Efendi:Bu ḡuşuş mümkinsizdür ve ḡazret-i Vezîr bu maddeye vicdânında ancak sizleri ihtiyâr edüp ve andan tarafıñuza âdem irsâl eyledi ve bu emre imtişâlden ḡayrı çâre yokdur ve şakınup Paşa Hazretlerinüñ yanlarına girdükde def'i kaydında olup ve ḡılâfına lisân diretmeñ;zîrâ infi'âl etdirdüp belki

(27) Abdest alırken mest üzerine mesh etme meselesi.Sünen-i Ebû Dâvûd'da!Çünkü ben bu mestleri ayaklarımın ikisi de temiz olduḡu hâlde giydim."Bu Hadîs-i Şerîf hakkında "Meşhûr Hadîs" tâbiri kullanılmakta ve bu Hadîs-i Şerîfin en az yetmiş sahâbe tarafından rivâyet edildiḡi söylenmektedir.(Ahmed Davudoḡlu:Bûlûḡu'l-merâm Tercüme ve Şerhi,c.I,s.87.)

haqqıñuzda me'mûl olmayan bir âhır-ı beliyye hudûsına bâ-
 dî olursuz deyü Ağa-yi mûmâileyh 'azîm te'kîd ve tenbîh
 eyledi. Arada söz çok. Hülâşatü'l-kelâm; vaktâ ki sarâya gel-
 digüm Paşa'ya haber verildükde fakîri sır vaktine istedüp
 i'zâz ve ikrâmdan soñra cenâb-ı Vezîr şohbet-i mezbûrî a-
 çup fakîr dahı ısbâbet-güne mu'âmele gösterdigümden ol gice
 tâ-be-sabâh husûs-ı merķûmı müzâkere edüp ve Ahmed Ağa ile
 olınan şohbetün bir mıkḁârını andukda Paşa Hâzretleri buyur-
 dılar ki: Ben Allâh Te'âlâ Hâzretleri'nden öyle ricâ ve ni-
 yâz ederüm ki senün bu husûslarda îrâd eyledüğün hücceti
 Cenâb-ı Haqq Te'âlâ kavî ve lisânuñı dâ'imâ şavâba ıtlâķ ve
 hılâfından hıfz ve emânende eyleye. Ammâ Efendi, bu dahı ma'-
 lûmün olsun ki sen bahs ile 'adem-i bahs miyânında muhay-
 yersin. Eger görürsen ki anlar 'inâd edüp ve inşâf tarafına
 aşlâ meyilleri yokdur; ol vakitde sen dahı: Ben Paşa tarafın-
 dan sizlerünle mübâhaseye me'mûr olmayup ancak Şâh Hâzretle-
 ri Paşa tarafından bir âdem taleb eylemişler, binâ'en-'aleyh
 Paşa dahı fakîri gönderdi ki (13 a) ifâde olunacak şohbet
 her ki ne ise ahz edüp anı tamâmiyle ol tarafa ifâde ve î-
 şâle me'mûrum deyüp kaḁ'-ı serr-i rişte-i mu'ârefe edersün.
 Ammâ yine bi'l-külliyeye aralık düşdükçe bahsi elden bırak-
 maz ve kelâmı terk etmeyüp serpiştirürsün ve bi'l-münâsebe
 meydâna şohbet ilkâ edüp ve mesâ'ile müte'allik şeyden bahs
 edüp sâkıt olmazsün; tâ ki 'Acem 'ulemâları senün 'ulemâdan
 olup tehî âdem olmadığunı fehm edüp anlasunlar. Ammâ gördün
 ki 'inâd tarafında olmayup ve inşâf edüp ve izhâr-ı şavâba
 dahı meyilleri olup ve tarîķ-ı Haqqâ kaḁd ederlerse ol va-

kıt de iktizâsına göre bahşâ mübâderet edersün ve Cenâb-ı
 Hakk'dan me'mûlüm oldur ki inşâ'allâh muvaffakun-bi'l-hayr
 olmağla izhâr-ı Hakk sebebiyle cümlesini tarîk-ı Hakk'a ir-
 şâd edüp iskât edersün de ehl-i İslâm arasında işbu kedûret
 ber-çaraf olur, buyurdu. Ve yine bundan sonra dediler ki: Nâdir
 şâh el-yevm Necef'dedür ve murâdı senün işbu Çehârşanba gü-
 ni 'ale's-şabâh kendüsine mülâkâtunı taleb eder buyurup ve
 emr eyledi. Baña kendi libâs-ı fahîresinden bir kat esvâb ih-
 sân edüp ve dâbbe ve hizmetkâr ta'yîn edüp ve kendünün ba'-
 zı mu'temed-rikâbı hizmetkârlarından dağı bir kaçını ve 'Ac-
 cem tarafından bizi taleb için gelen âdemi dağı berâber ta'-
 yîn buyurup ve ertesi gün ki Pazartesi günü idi; vakt-i 'aşr
 -ı şânîde Bağdâd'dan hurûc eyledük; Şevvâl-i Şerîf'ün yirmi
 ikinci günü idi. Fakîr gerçi vakt-i mezbûrda Bağdâd'dan çık-
 duk giderdüm ammâ ol mevkı'a resîde olduğda olınacak bahş
 huşûşını istimâ (13 b) eyledüğüm vech üzre mülâhaza edüp
 eger anlar farâzâ şöyle derler ise ben böyle cevâb verüp;
 eger böyle derlerse ben şu delîli serd edüp böyle iskât e-
 derüm deyü kendümiyyâtdan bu misillü hulyâlar kurup ve su-
 'âller tertîb edüp ve karşılık cevâblar taşavvur ederek ve
 hâtıruma lâih olan şübehâtı def' ederek ma'a-hâzâ edecekleri
 su'âl nedür ve cevâbı ne iktizâ eder; henüz anları ma'lûm e-
 dinmezden evvel zihnüme tebâdûr eden hulyâ ve taşavvurât-ı
 bâtıladan nâşî bu şüretle yüze yakîn delîlden ziyâde güyâ
 anlar tarafından olarak su'âl bulup ve her birlerine tara-
 fumdandır olarak ikişer cevâb ve ba'zısına üçer cevâb zihnümden

hazırılayup ammâ işbu tarafumdan mülâhaza ve su`âl birle
 eylediğüm taşavvurât, vücûduma ol kadar kelâl ve izdırâb
 verdi ki şikletümden hîn-i teşâşürde bayağı dem-i hâliş
 arâka eyledüm ve bu hâl ile Hille ta`bîr olınan maħalle
 dâhil olduk ki ol vâkıdde ol mevzi`ün cümlesi A`câm taht
 ı taşarrufında olmağla yine ol maħalden dahı hareket e-
 düp Veys bin Mezîd ta`bîr olunur mevki`e resîde olduğda
 meger ol mevki`e kaşaba-güne bir karyecik olmağla içinde
 ba`zı Ehl-i Sünnet ve`l-cemâ`at olan zâtlardan dahı bulı-
 nup li-münâsibet ba`zısı ile şoħbet olınup ve esnâ-yi mü-
 kâlemede Nâdir Şâh tarafına ne husûş içün râhî oldığımı
 taħkîk eyledüklerinde bu vechile haber verdiler ki bizlerün
 yakînen istimâ` eylediğümüz (14 a) bu vechiledür ki Nâdir
 Şâh işbu keyfiyyâtı taħkîk ve tedkîk ve tarafınuñ taşdîkı
 içün hükmeyledügi bilâd ve kaşabâtuñ `ulemâsından mâ`adâ
 yalnız yetmiş vilâyetün müftîsini ihzâr edüp ve bunların
 cümlesi tâ`ife-i râfîzdan olup ve bunlardan başka Şâh'ın
 kendü dâ`iresinde dahı bahse kâdir nice nice `ulemâlar var-
 dur; bunlarla siz yalnız ne vechile bahş edebilürsüz ve ey-
 lemek dahı nice mümkündür dedüklerinde, imdi işbu kelâm-ı
 haķîkat-peyâmı bu Müslimânlardan istimâ` edüp bilâ-ğarâz
 olduğı sem`üme qar eyledükde fî-nefsi`l-emr bu olur şeyden
 degıldür deyüp ve merâķımı yine hareket eylemek ile ol mev-
 kı`den gerüye dönüp firâr edecek oldum ve cümle nefesüm
 dutılup bir zemân mebhût ve müteħayyir olup ve kendüme gel-
 dükte fikredüp kendü kendüme dedüm: Oğlan ne mevki`e firâr
 edersün; yer pek, gök yüksek ve serde ihtiyârlık ise derkâr

ve yine mülâhaza edüp dedüm ki dönmek ve firâr etmek ol-
 lacak şey degıldür. Ammâ ordu-yı Şâh'a varduğda ahvâllerini
 mü'tâla'a edüp anladığum gibi Paşa Hâzretlerinin emr ve ten-
 bîh buyurdukları vech üzre, ben bahş me'mûr degılüm, hemân
 Şâh'ın emirlerine binâ'en beni bu tarafa irsâl buyurdılar
 deyü ve kendimi halâş ederüm deyüp işbu mülâhaza birle ken-
 dimi bir mıkđâr tesellî verdüm; ammâ yine tekrâr cünûnum ğa-
 lebe edüp dedüm ki: Eger bahş için gelmedüm dersem, bu kelâmı
 lâ-muhâle Şâh'a arz ederler, (14 b) ma'lûmı olduğda ; yâ ni-
 çün gelmiş, ben Paşa'dan bahş etmek için 'ulemâdan birini is-
 tedüm idi deyüp buna çok ma'nâlar verürler, bu da olmaz deyü
 mülâhazam bir dürlü fikrile bir kâlîba ifrâğ edemeyüp âhır
 re'yüm bu ki karar verdi ki eger bahş eylemek mukteżî olursa
 bi'z-zât Şâh'ın huşûrlarında edüp ve me'mûriyyetüm böyledür
 derüm deyüp ve bununla kendümi bir mıkđâr tesellî edüp gûyâ
 râhat buldum ve yine kendüm ile bunu dahı tefekkür ve tede-
 bür eyledüm ki eger bunlarla fi'l-vâkı' bahş eylemek lâzım
 gelürse 'ulemâdan 'âlimun-bi'l-mes`ele olur bir hakem dahı
 lâ-büddür ki hattâ beynehumâmuzda vâkı', ğayr-ı vâkı' olanı
 fark ve temyîz eyleye, lâkin naşb olınan hakem dahı Sünnî o-
 lursa ol dahı olmayup; zîrâ Sünnî olanı dahı ithâm ederler,
 'âlimun-bi'l-mes`ele olsun da Yahûd ve Naşârâ'dan olursa mâ-
 ni' degıldür ve bu ol tâ'ifeden münâşarat ve i'ânet mümkündür
 ammâ Sünnî ve Şî'adan degıldür deyüp hulâşatü'l-kelâm bi'l-
 -cümle bunları tefekkür ve taşavvurdan sonra, derünüm Cenâb-ı
 Hakk'ın inâyet ve keremine rabt edüp ve dedüm: Yâ Rabbî,
 sen Ahkâmü'l-hâkimînsin ve bunları cümle bilürsin ve yevm-i

kıyâmetde benden su`âl edersin ve cümleñ kelâmını gerek
 haqq ve gerek bâtıll-ı bi`z-zât istimâ´ edersin, sende te-
 vakkfî ve tazallum ederüm ki haqqı izhâr edesin. deyüp ve gö-
 nûl evinden böyle münâcât eder idim. Ve bu dañı hâtıruma zu-
 hûr eder idi ki baḡ dedükleri (15 a) mücâdeleden îbâret
 olup eger ma`azâ`llâh ez-każâ ol esnâda bunlara ḡarâret ge-
 lüp de levîm edecek olur isem cümlesi ittifâk edüp beni katl
 etdirürlerse hoş imdi fîhâ ve ne`imme-i Dîn-i Muḡammediyye
 ve Şerî`at-i Aḡmediyye içün kuşça bir cânım vardır ol da
 fedâ olsun ve anun `ivâzını rûz-ı cezâda Cenâb-ı Peyḡamber
 olan iki cihân Fahrinden temennî ederüm deyüp ve katlîmi
 ihtiyâr etmekle vakt-i `işâda ol mevki´ den ḡareket eyledi-
 gümüz yine Şevvâl-i Şerîfün yirmidördünci Çehârşanba gece-
 si idi ve havada bir rûtbe de ḡaym ve duman ve zulûmât var
 idi ki bindiḡüm ḡayvânun üzerinde kişi kendi kendi elini rû-
 yet mümkün degül idi ve bir mertebe de sovuḡ var idi ki ḡû-
 yâ ol vaktde resîde olunca ḡayvânun öyle bir vaktine teşâdüf
 eylemiş degül idüm ve böyle vakt içün şâ`ir demişdür:

Beyt

فـي ليلة من جمادى ذات اندية
 لا يبصر الكل في ارجائها الطنـيا

mefhûm mü`eddâsınca ol gece ne ḡâl ise böylelik ve sür`at-i
 tâmmila ḡareket edüp tâ ki şâh-râh-ı ḡarîḡumuzda ḡazret-i
 zû`l-kifl `ala nebiyyinâ ve `aleyhi`s-selâmun ḡabr-i sa`âdet-
 leri imiş, ol mevki´e vâşıl olduḡ ve işbu mevki´ ḡille ile
 Necef mâbeyninde nısf-ı ḡarîḡ imiş. Türbe-i sa`âdetlerinün

taşrasına nüzûl edüp ve bir mıkḍâr istirâhat ve ziyâretten
sonra yine binüp vaḳt-i fecirde Bi`r-i ḍendân ta`bîr o-
linur maḥalle resîde olduğda nâgâh karşımuздan bedâhaten
bir âdem zuhûr edüp ve bizlere (15 b) yaḳîn geldükde bülend
-âvâz ile çağırup,buyuruñ şâhımuзuñ emr ü fermânları budur
ki bu vaḳitde sizleri da`vet eder ve bir mıkḍâr daḥı sür`at-
lice sürüñ zîrâ yaḳîn geldiñüz ve bu mevḳı`den şâhuñ ordusu
ile fersaḥ kadar ancak vardur dedükde faḳîr,gelen müstakbile
dedüm ki:Be cânım sizüñ şâhıñızuñ `âdet-i ḳadîmesi böyle
midür,zîrâ bir mülûkdan,yâhûd kibâr-ı ḳavmden rasûl-güne
bir kimesne gelse elbette bir ḳaç gün te`hîr edüp istirâhat
eder de ba`de ṭaraf-ı şâh'dan da`vet gelüp hużûrlarına öyle
varılup ve maşlahatı her ne ise aña göre hareket olunur ve
benüm bildiğüm budur. Âyâ işbu `aceleye mûcib ne olsun deyü
su`âl eyledükde ol zât dedi ki: Va`llâhi bu vaḳte gelince
şâh'ıñ daḥı re`yi bu idi ve kimesne ḥaḳḳında böyle `acele et-
mek vâḳı`olmuş degül idi.Ancak bu hareket sizlere vâḳı` ol-
dı dedükde,bu huşûşda yine benüm sevdâm hareket eyleyüp yine
kendi kendime dedüm ki şâh'ıñ bu `aceleden murâdı degıldür,
ancak hemân ayağı toziyle beni şaşurmaya getürüp mezâhib-i
îmâmiyye vesâ`irlerini baña iḳrâr ve taşḍîḳ etdürmek içündür
ve ihtimâldür ki baña bir mıkḍâr şey `arz edüp ve ḳandurmak
ile iskât eyleye,eger icâbet edersem ne güzel,ammâ eger rağbet
etmeyüp de i`râz edersem cebr ve ikrâhla iḳrâr ve taşḍîḳ et-
mege bu bir `alâmetdür deyü kendümden sevdâ ḡalebesiyle hul-
yâlar edüp ḳurdum.Hoş imdi ne olursa olsun,ben,kelâm-ı ḥaḳḳ
ne ise (16 a) elümden ve dilümden geleni söylerüm,ḳabûl eder-
lerse ne güzel ve eger ḳabûl etmezlerse ḳatlümi ihtiyâr edüp

ve bâtil tarafını tutmak ihtimâlüm yokdur, ne ederlerse etsün-
 ler ve dîn-i Hakk için aña cân ile kâ`ilem her ne olursa olsun
 zîrâ tahkîkan işbu Dîn-i İslâm iki kerre tevakkuf edüp ve az
 kaldı ki fenâ bulayazdı. Anuñ biri Efendimüz -salla`llâhu `a-
 leyhi ve sellem- Hazretleri Ahiret'e teşrîf edüp ve hılâfet
 ve imâmet Hazret-i Ebû Bekir -radıya`llâhu `anhü- de qarâr e-
 dince kadar bir gün tevakkuf edüp az kaldı herc ü merc olayaz-
 dı. Ve vakf-ı sâni dahı hulefâ-yı `Abbâsiyye vaktinde Qur`ân'un
 mahlûk, gayr-ı mahlûk meşâ`ibi zuhûr eyledükde Hazret-i İmâm
 Ahmed bin Hanbel -radıya`llâhu `anh- uñ sebeb-i ezâ ve cefâsı
 olup ve anlaruñ `adem-i ikrâr ve tahammülleri sebebi ile dîn,
 tevakkufdan halâş buldı ve işbu günde dahı Dîn-i İslâm'un
 vakf-ı sâlisı olup ve fesâd-ı `uzmânuñ vakt ü zamânıdur, eger
 bunda tevakkuf edüp ve anlaruñ meslegine sâlik olacak olursam,
 ma`âza`llâh dîn-i Ahmedî ve Şerî`at-i Muhammedî'ye bir rütbede
 ihtilâf ve tevakkuf vâkı` olur ki bir dahı ebedü`l-âbâd nizâm
 -pezîr olmaz, ki bu kadar senedür Devlet-i Âl-i `Osmân ve `u-
 lemâsı ile olunmaduk ibhâs ve teklîf-i mâ-lâyutâk kalmayup
 şimdi bu hâdişe bu biçârenüñ üzerinde kaldı. Zîrâ dîn ü şerî-
 `atüñ derece ve rütbe ve nizâmından nüzûli aşhâb ve erbâbınuñ
 bâtıla rücû` (16 b) ve ittibâ` tevakkufıdır. Huşûşiyle bu etrâf
 ve Bağdâd-ı behişt-âbâd'un Ehl-i Sünnet ve`l-Cemâ`atden olan
 fırkası bu fakîre hüsn-i zann edüp ve cümle `ulemâ gürûhından
 olanlar bu fakîri sevk ve ihtiyâr etmekle böyle hatb-ı
 `azîme irsâl edüp ve cümlesi benüm kavlüme iktidâ ve fi`lümle
 `amel edeceklerdür. إِنْ خَيْرٌ فَخَيْرٌ وَإِنْ شَرٌّ فَشَرٌّ deyüp

ve niyyetümi dürüst ve zannımı tarîk-ı hakka rabt ve kalbümü

Cenâb-ı Hakk'ın keremine bend ve mevtümi tavfîn eylemek ve nefsüme râh-ı şavâba başup ve lisânımı "Âmentü bi'llâhi ve melâ'iketihî ve kütübihî ve rusulihî ve'l-yevmi'l-âhîri ve bi'l-kaderi hayrihî ve şerrihî mine'llâhi Ta'âlâ ve eşhedü en-lâ-ilâhe illa'llâh ve eşhedü enne Muhammeden 'abdühü ve Rasûlühü"⁽²⁸⁾ kelâmını tekrâr ederek ve bindigüm hayvânımı ol mahalde vâkı' çeşmeden şuarup ve yine Kelimeteyn-i Şehâdeteyn'i birbiri ardınca tekrâr ederek bu endîşe ve fâkr -i fâside ile yürüdüm.Nâgâh uzakdan karşı cânibimizde iki 'alem zâhir oldu,ammâ gâyet kebîr ve 'âlî.Güyâ hemân bir minâre-âsâ nümâyân olduğda yanumda olanlardan bunlar nedür deyü su'âl eyledükde,bunlar Şâhımızuñ 'alem-i kebîrleridür ki bir mevkı'e 'azîmet eyledükde bunlar bi'z-zât öñinde çekilür.Sizlere i'zâz ve ikrâm kaşdıyle karşınuza gönderüp ve bu kadar 'asker dañı beraber istikbâlinüze irsâl buyurmuşlar,zîrâ orduda olan 'ulemâ ve ümerâ ve ricâl ve kibâr ve 'asâkirün dañı cümlesi (17 a) sizlerün Şâh-ı ordu-yi cem -i câha teşrîfiñüz ma'lûmları olmağdan nâşî böyle emr-i Şâhî şâdir oldu ki bilmeyenlerün dañı ma'lûmları ola,dedüklerinde ben bu fitili bundan dañı ziyâde aldum.Ammâ tevekkülü hâbl-i metîn ittiḥâz edüp sürür şûreti gösterdüm. Pes 'alemân-ı mezbûrân gele gele yakîn olduğda biri sağ cânibüme ve biri dañı şol cânibüme geldükde karar edüp ve berâber gelen 'askerî tâ'ifesi dañı kâ'ide-i devletleri üzerine alay tertîb edüp ve fakîr içün dañı Şâh tarafından mükemmel takım ile bir at getürmüşler,derḥâl beni ana süvâr edüp bu tûr-ı zînet ve işbu âlây-ı pür-behcet ile Şâh'ın ordusu cânibine yürüyüp ve kendülerin kös ve kürre-nây ta'bîr olınan mehterḥânelerinin şadâsiyle

(28) İmanın şartlarını ihtiva eden bu Hadis-i Şerîfin Türkçesi şöyledir:

"Allâh Teâlâ'ya,meleklerine,kitaplarına,peygamberlerine,Âhiret Günü'ne,hayır ve şerrin Allâh'tan geldiğine inandım.Şehâdet ederim ki Allâh'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür."

ol şahrâ-yı bî-pâyâmı gûlgûle ve zelzeleye verdiler. Gerçi bunların cümlesi sûr ve sūrūr 'alâmâtından ,lâkin aşağısı ne encâm karar vereceğin bilmediğünden içimde rûzgârlar eser, bu şûretle giderek tâ ki Şâh'ın mecmû'-ı haymeleri zâhir olup görüldü. Ammâ içlerinde bir hayme-i 'azîme ve 'âliyye var ki gâyet bülemlend ve mürtefî ve kebîr ve yedi sütün üzre vaz' olunmuş, anuñ berâberinde geldükde su'âl eyledüm. Meger ol haymenün ismine köşk-hâne ta'bîr ederler imiş ve işbu hayme-i kebîrün muqâbelesinde ve iki cânibine toğrı onbeşer hayme dahı vaz' olunmuş ki her birleri birer kubbe heybetinde, ammâ herbirleri gûyâ birer sarây-ı 'azîme beñzer ve orta yerlerinde bunlardan (17 b) başka garîb-i hey'et ve başı gûyâ eflâke ser çekmiş ve şûretâ görünüşde sütunları l u k gibi bir hayme-i 'azîme vardır ki müddetü'l-'ömr öyle hayme ne görülmüş ve ne kimesneden istimâ' olunmuş; öyle bir hayme-i mu'azzama. Meger bu dahı Şâh'ın serâperdesi ta'bîr olunan imiş, ve etrâfı gûnâ-gûn allı ve yeşilli zuğâklar ile dâ'iren-mâdâr ihâta olunmuş ve orta yerine gelen mevki'e bir kapu vaz' edüp ve üzerine garîbü'n-naşş perde aşmışlar ve işbu hayme-i 'azîmün sağ cânibine tahmînen dört biñ kadar haymeler vaz' edüp ve bunların aşhâbı gece ve gündüz Şâh'ın dâ'iresini hıfz u hırâset eylemek için olup ve ş'ol cânibi haymeden hâlf olup ve aslâ haymeye müte'allik bir şey olmayup, ammâ tertîb üzerine yer yer kürsîler vaz' edüp dîvânı anda olur imiş ve Şâh'ın çarşu ve pazar ordusu başka yerde kurulur imiş. İmdi vaktâ ki âlây ile ol köşkhâne ta'bîr olunan mevki'e geldükde âlâyın cümlesi durup ilerüye geçmediler, biz dahı durup ve hayvânlarımızdan cümlemüz indükde ol mahalden baña karşı

bir âdem çıkup gûyâ bizi istikbâl edüp ve merhaba edüp ik-râmdan soñra başladı Paşa Hâzretlerinün kendüni ve havâşş-ı etbâ'ını birer birer su`âl edüp,ve istifsâr-ı hâtır eylemege. Ben bundan ta'accüb edüp,bu âdem Paşa'nuñ kendini ve etbâ'ını neden bilür deyü tefekkür eder iken teferrüs edüp gâlibâ sizler fakîri bilemediñüz (18 a) dedi.Dedim:Lâ va`llâhi aşlâ bilemedüm.Dedi ki:Yâ,fakîr `Abdülkerîm Beyek degül miyem ki bu kadar zamân Ahmed Paşa Hâzretlerinün hizmet-i devletlerinde olup ve bu günlerde ben Devlet-i Irâniyye tarafından Devlet-i `Osmâniyye cânibine elçilik ile irsâl eylemişler idi.İmdi fa-kîr,merkûm ile bu şöbetti edüp ve âheste âheste giderken karşı-muzdan berü tokuz kimesne zâhir oldu ki halka olup otırmışlar. Bunların berâberine geldükde bunların cümlesi birden kıyâm e-düp ve bañaselâm verdiler.Ben dañı "Ve `aleyhimü`s-selâm" deyü redd edüp varup yanlarına ben dañı oturdum.Ammâ bunların biri-sini fi`l-aşl bilmediğümden merkûm `Abdülkerîm Beyek fehmi ey-ledi ki bunları bilmedüm;pes başladı birer birer bunları ta`-rif etmege.Dedi ki:İşbu mi`yârü`l-memâlik olan Hasan Hân'dur. Ve bunlar Muştafâ Hân'dur,ve bunlar Naçar `Ali Hân'dur ve bun-lar Mîrzâ Zekî Hân'dur ve bunlar dañı Mîrzâ Kâfî Hân'dur de-yüp ve bu vechile ta`rif edüp ve mi`yârü`l-memâlik lafzı zikr olındukda derhâl ayağa kalkup ve merkûm ile muşâhafa edüp ve ziyâde tevkîr eyledüm ve yanlarında bir zât dañı var idi,ol dañı baña âşinâlık edüp ve istifsâr-ı hâtır eyledükde mi`yâ-rü`l-memâlik aña işâret edüp,bunlar Şâh'ımıznuñ Vezîr-i a`zamı ve i'timâdü`d-devlesidür deyince,derhâl ayağa kalkup ve anuñla dañı muşâfaha ve ta`zîm ve tekrîminde kuşur eylemedüm;(18 b)

zîrâ işbu i'timâdü'd-devle olan zât,bundan akdem vefât eden Şâh-ı Irân olan Şâh Hüseyn'ün 'utekâsından imiş.Pes bundan sonra,ya'nî işbu âşinâyî ve hoş-âmedî icrâsı tamâm olduğdan sonra imdi buyurun Şâh'umuz ile dahı görüşün deyüp bundan akdem zikr olınan otağ-ı Şâh'un vasaatında vâkı'perde-i münakkaşı kaldurdılar;anı gördüm ki verâsında tahmînen üç arşın kadar mesâfede ol misillü bir perde dahı var, beni ol maḥalde tevķif edüp ve baña âdâb-ı mülûkiyyeyi ta'lim edüp ve dediler ki:Bizler yürürsek sen dahı yüri ve durursak sen de dur deyü ta'lim edüp ve sol yanumdan koltuğuma girercesine tutdılar ve ol perdeyi kaldurduklarında gördüm ki anuñ derûnı vâsi';güyâ bir şahrâ-yı 'azîm misillü ve yine etrâfını cümle zuḳâklar ile ihâta olinup ve verâdan ru'yet olınduğı üzere anda dahı çok ḥaymeler var ki dâ'iren-mâdâr ihâta olinup etrâfa kurulmuş ve yine bunların orta yerinde bir ḥayme-i 'âlî var ki meger bu Şâh'un serâperde-i maḥşûsası olup ve etrâfında olan ḥaymeler ḥarem-i bârgâhları imiş ve benüm durduğum maḥalden zikr olınan mevķı' tahmînen bir ok atımı yer kadar var ola ve orta yerde Şâh'un ḥaymesi altına bir kürsî-yi 'âlî vaż' olinup ve üzerine Şâh otırmış.Vaktâ ki Şâh'un naẓar-ı baña ta'allûk eyledükde şavt-ı 'âlî ile başladı beni davet edüp çağırmağa bu şûret (19 a) üzere ki:Yâ 'Abdullâh Efendi,Aḥmed Paşa baña ḥaberüni göndermiş ki saña 'Abdullâh Efendi'yi gönderdüm.Beri gel,beri gel baḳalum deyince yanumda olanlar ile bir mıkḍâr ilerüce gidüp durduk;yine beri gel dedi.Evvelki kadar gidüp yine durduk.Yine beri gel dedi.Bir mıkḍâr dahı yürüyüp yine durduk.Şâh,ardı ve arası yok,beri

gel,beri gel demeden zâ`il olmayup bizler dağı adım adım giderek tahmînen kendüsine evâfir-i beş arşun kadar yakîn oldukda ğayrı ol mevkı`de durup,ve kendüye nazır edüp gördüm ki uzun boylu bir zât;zîrâ oturışından hey`eti öyle fehmi olinur ve başında dört köşeli beyaz kalpak `Acemlerün dâ`imâ başlarına giydikleri tavır üzre ve üzerine bir imâme-i mürri ğuzzâ sarulu.Ammâ dürrî ve yâķūt ve cevâhir ile mükellel ve yine yevâķît ve elmâs ile ma`mûl bâzûsına bâzû-bend bağlanup ve iri fındık gibi incüden aykuru boynına iki tesbîh mânendi şeyler takup ve belinde mücevher kemer ve orta kuşak üzerinde ğayrı bir şey yok ve gerüsinde olduğı yüzinden zâhir,hattâ ön dişleri dökülmüş ve tahmînen seksen yaşında var gibi,ammâ boya ile siyâhlanmış ve uzun degül,çenber kırkılmış,lâkin şûretâ güzel âdem ve kaşları çatuk olmayup mukavves ve hilâl gibi ince ve gözleri şaruya mâ`il,şâhin bakışlu bir zât.Hulâşatü`l -kelâm cemîlü`ş-şûret bir âdem idi.(19 b)İmdi vaķtâ ki nazarum nazırına ta`allük eyledükde derûnumda vâķı`a olan ru`b ve havf ve haşyet ve heybet benden bi`l-küllîyye zâ`il olup ve aşlâ bir şey kalmayup ğüyâ yeniden fakîre bir cesâret-i şûrî hâşıl oldu ve baña lûğat-ı Türkmâniyye ile hitâb eyleyüp ve evvel eyledügi gibi yine şavt-ı a`lâ ile Ahmed Hân'un keyfi nicedür çağ mıdur ve ne `âlemedür dedükde fakîr dağı "el-Ħamdüli`llâh ve`lminnet şafâ ve `âfiyyettedürler" dedüm.Ey `Abdullâh Efendi bilür misün ben seni ne içün da`vet eyledüm?Dedüm:Ħayır Şâh'um. Dedi ki:Benüm memleketüm iki fırķadır;biri Türkistân ve biri Efgâniyyân,ve bunlardan başka bir fırķa ra`iyyet-i Ermeni tâ`ifesi dağı vardır.Ermeniler anlara derler ki:Sizler kâfirsüz,

anlar daḥı Ermenilere:Siz kâfirsüz derler.İşbu küfür ise bir ḳabîḥ şeydür ve bu lâyıḳ degüldür ki bir memleket içinde bir alay ḳavîm olalar ki birbirlerine kâfir deyüp fark ve temeyyüzi olmaya ve ba'zısı ba'zısını tekfir edeler.Bu eyü ma'nâ olmayup ve İslâm dâ'ıyyesinde olanlara yaḳışur şeyden degüldür.İmdi yâ 'Abdullâh Efendi,el-yevm sen benüm ṭarafumdan vekîlüm olup işbu küfriyyât ki bunun ile cümlesi meḥḥül ve ma'yûblardur,anı anlardan def' u ref' edesin ve ben şehâdet ederüm ki bu üç fırḳanın üçi daḥı menfe ya'nî ḳatle müsteḥâḳlardur ve bunlardan her ne görüp ve işidürsen, Ahmed ḥân'a varduḳda bunların cümlesini naḳl edesün deyüp ve baña yanından (20 a) çıkmaḡa izin verüp ve i'timâdü'd-devlesi yanında ziyâfete emr eyledi ve zuḥûrdan sonra Mollabaşısı olan 'Alî Ekber ile mülâḳât eyleyüp ve baḡs etmemüze işâret buyurdu.Pes bu ṭâ'ifede Mollabaşı ta'bîri gûyâ şeyḥülislâm-ları ve re'îsü'l-'ulemâları maḳâmında olup ve cümle 'ulemâsı-nın içinde 'ilim cihetiyle cem'îsinün a'lemi imiş,ve rütbele-ri daḥı öyle imiş ki te'ehhül eylemek murâd eyledükde kendüle-rine keff olmak cihetiyle Şâh kerîmesinden mâ'adâsı keff ola-mayup tezevvüc murâd eyledükde Şâh,kerîmesini şafâ-yı ḥâṭır ile verür imiş ve beyinlerinde 'âdet-i ḳadîmeleri bu imiş ve miyânelerinde rütbe resmen olmayup 'ilmen imiş.Vaḳtâ ki Şâh'un yanından bu feraḡ ve sürür ile çıkup ve el-Ḥamdüli'llâh mec-mû'-ı ḳavm-i 'Acem'ün ve Efgâniyyânun ḥükmini Ḥaḳ Te'âlâ benüm yedime verdi deyü şükr ü ferâḡân edüp ve dârü'z-ziyâfeleri olan mevḳı'e varup bir mıḳdâr ârâm eyledükden sonra i'timâ-

dü'd-devle tarafından âdem gelüp ve beni kend'i haymesine ta'âma da'vet eyledi, ammâ meger Nazar 'Ali Hân bizlere mihamândâr naşb ve ta'yîn olınup ve 'Abdülkerîm Beyek ile Ebû Zer Beyek'i bunların dağı ikisini hizmetimize ta'yîn eylemişler. Vaqtâ ki kalkup i'timâdü'd-devlenün haymesine vardukda oturdığı yerden baña selâm verüp gerçi fakîr dağı redd-i selâm eyledüm, lâkin kıyâm etmedigine infi'âl edüp ve yine derhâl kendime gelüp ve tefekkür eyleyüp dedüm ki: Hele (20 b) bir mikdâr oturayım da ve su'âl edeyim ki çünkü kulağın ile istimâ eyledün ki Şâh beni mecmû'-ı vâkı'a olan küfriyyâtun def'u ref'ine vekîl naşb edüp ben dağı bu vechile der'uhde ve iltizâm eyledüm. Eger sen baña 'an-kaşdin tahkîr için kıyâm etmedün ise bu baña mahz-ı ihânetdür. Ve ben ise 'ulemâdan olup ve 'ulemâya ihânet şerî'ate ihânet ve şerî'ate ihânet Peyğamber'e ve Peyğamber'e ihânet ve tahkîr, küfürdür. Huşûşiyle misâfirüm:

اكرم الضيفة ولو كافرا (29)

hadîsi şahîhdür. Böyle oldığı şüretde Şâh'un emirleri vechi üzerine senün katlun vâcib olmışdur deyüp ve kalkup Şâh'a işbu keyfiyyâtı ifâde edeyim ki evvel-emirde senün i'timâdü'd-devlen olan kimesne emr eylediğün küfriyyâtun irtifâ'ına rızâsı yokdur. Zîrâ hem müsâfir ve hem 'ulemâdan olup ve senün gibi bir Şâh-ı cem-i câh-ı 'azîmü's-şânun el-yevm vekîl-i hâşşî iken şöyle hareket eyledi deyü, olan keyfiyyâtı naql edeyim diyerek ku'ûd eylediğüm gibi derhâl kıyâm edüp ve yerinden önime gelüp şafâ-âmedî, hoş-âmedî deyü 'azîm nevâziş ve ikrâm eyledi ve bu dağı şekli şemâ'ilde tavîlü'l-kâme ve yüzi beyâz

ve gözleri büyük ve sakalı bunun dağı

حصاب ile siyâh olmuş

bir zât idi.Vaqtâ ki fakîr işbu kıyâm ve ikrâmı gördükde ol vakit ma'lûmum oldu ki bunların âdetleri böyle olup yanlarına ikrâma sezâ bir kimesne geldükde ibtidâ'en selâmı gelene (21 a) anlar verüp ve ku'ûd eyledükden sonra anlar kıyâm edüp ve nevâziş-i ikrâmı ba'de ederler imiş.Kendi kendüme de'b-i garîb deyü ta'accüb edüp ve fikrimün ğalatına te'essüf eyledüm.Ma'a-hâzâ ba'de ma'lûmum oldu ki bu kişi âkıl ve dâna ve muhâveresi tatlu ve tab'ı mülâyim ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at tarafına mâ'il ve leyyinü'l-cânib bir zât imiş ve Şâh'ı dağı bu cânibe sevke ekseriyâ sebeb bu imiş. Hulâşatü'l-keâm ol mevkı'de ta'âmı ekl edüp ba'de Şâh tarafından emr geldi ki Molla-başı ile ta'âmdan sonra bir yere gelelüm.Fi'l-hâl dâbbemi getürdiler bindim ve bir mıkdar âdem ve mihmândârımız olanlar önime düşüp giderken yolda bir kimesneye teşâdüf eyledüm ki Efgâniyân kisvetinde ve baña âdetleri üzere selâm verüp ve merhabâ eyledi.Ana:Men ente? Ya'nî "sen kimsin?" dedükde:"Ene Molla-başı Hamzatü'l-Felcânî ve Müftiyü'l-Efgân" ;ya'nî "Ben Efgâniyân Müftisi olan Hamza-i Felcânîyim,dedi.Dedim :Yâ Hamza,eyü Arabiyât bilür misin? "Ne'am";ya'nî "bilürüm" dedi.Dedim:Şâh baña emr eyledi ki kavm içinde her ne kadar küfriyyât var ise def' u ref' edüp kaldıram.Dedi,Ammâ ba'zı şeyler vardır ki anlarda münâza'a edüp,yâhûd gizleyüp setr ederler ve ben ise anların ahvâllerine vâkıf ve lisânlarına ârif degülüm.Cenâbınızdan anı temennî ederüm ki sizler ittilâ' hâşıl edüp küfriyyâta dâ'ir bir şey fehm eyledükde fakîri âğâh edüp fakîr dağı ref-

(30) Burada, Şiflerdeki "takıyye" inancına işaret edilmektedir.

'ine sa'y-i belîğ eylesem zîrâ sizlerde (21 b) taraf-ı
 Ehl-i Sünnet'e şüretiñüzden bir teveccüh-i mâ-haqqı fehm
 eyledüm, dedükde, dedi: Yâ seyyidî! Sen Şâh'un kelâmına çok da
 firîfde olup da mağrûr olma. Zîrâ seni Molla-başıya bahş eylemiş.
 Bahş esnâsında Molla-başidan ziyâde ihtirâz üzere ol ki zîrâ taḥkîk-i 'âlim ve ḥayâl bir kimesnedür dedükde
 yine fakîr dedim ki: Ben anları kaç'â mülâhaza etmem. Doğuran
 kısraḳ utansun. Lâkin 'adem-i inşâfından ḥavf ederüm dedükde
 Molla Ḥamza oralara ḳalınca sen bizümle ol, Ḥudâ kerîmdür; zî-
 râ Şâh-ı cem-i câh işbu meclis-i bahş eyleyen nâzırlar
 ta'yîn edüp ve ol nâzırlara daḥı âḥır nâzırlar vardır ki
 aṣlâ birbirlerinden ḥaber ve âgâhları yokdur. Meclisde her ne
 ki vâkı' olursa bi-mışdara bî-ḳuşûr Şâh'a ifâde ederler
 ve vâkı'ın ḥılâfı olmak bir vechile mümkün degüldür deyüp
 bundan fakîr ziyâde memnûn olup ve bu şoḥbeti ederek vaḳtâ ki
 Molla-başının ḥaymesine yakîn varılduḳda Molla-başı istikbâ-
 limûze karşı çıkup gördüm ki ḳaşîrû'l-ḳâme ve esmeru'l-levn
 ve alnı çıkuk ve şakaḳları batık bir zât. Bunı gördükde derḥâl
 atdan inüp ve birbirimûze selâm ve âşinâyiden soñra önüme
 düşüp ve ḥaymesine dâḥil olduḳda beni ولدنا maḳâm
 -ı şadra iclâs edüp ve kendüsi tilmîz-âsâ önümde diz çöküp
 cülûs eyledi ve beynehümâmuzda bir mıḳdâr âvâre-i kelâmdan
 soñra dönüp Efḡâniyânuñ Molla-başısı olan (22 a) Molla Ḥamza-
 ya ḥıṭâb edüp bu gün baḥru'l-'ilm maḥlaşıyle mülâḥḥaş olan
 Ḥâdî Ḥâce'yi gördüm dedükde, Ḥamza daḥı evet deyüp ve dutup
 baña dedi ki : Bu Ḥâdî Ḥâce dedükleri kimesne Buḥarâ memle-
 ketinüñ Ḳâdî'askeridür. Ve kendüsine baḥru'l-'ilm deyü laḳab

komışdur.Ve ordu-yi Şâh'a sizlerün teşrifiñüzden dört gün muqaddem gelüp ve yanında yine Mâverâünnehr 'ulemâlarından altı 'ulemâ dañı berâber getürmiş deyüp baña böyle ta'rîf edince yine Molla-başı Hamza'ya hıtâb edüp bu âdem kendisine bañ-ru'l-'ilm deyü lakab važ' eylemiş;ma'a-hâzâ bañr degül,nehir bile olamayup 'ilimden aşlâ bir şey bilemediği lakabı şâhid-dür.Va'llâhi'l-'azîm eger ben aña Hazret-i 'Ali -kerrame'l-lâhu vechehu- Efendimüz hılâfeti haqqında olan mesâ'ilden iki delîl su'âl etsen;birine cevâb vermege kudreti yokdur.Anuñ belki Ehl-i Sünnet 'ulemâsınuñ fuñûlünden olanlar bile cevâb vermege kâdir olamayalar;degül ki ol mişillü aħmak herîf,deyüp ve bu kelâmı bu şüret üzerine üç kerre tekerrür eyledükde faķîr dañı bu kelâmı ğâyet ile tâkat-güzâr olup dedüm ki:'Aca-ba ol buyurduñuz mes`ele kañğı mes`ele ve delîller ne gûne delîldür ki birine cevâb verilmek mümkün olmaya dedükde,Molla-başı vâkı'da sizler hâzır bunda bulınup gerçi evvel-be-evvel olınacak bañs kaleme alınmadan kable`-t-tahrîr bâri hâtıra gelmiş (22 b)iken size su'âl edeyüm deyüp Cenâb-ı Fahr-i Ru-sûl -şalla'llâhu `aleyhi ve âlihi`s-sübûl- Hazretleri,Hazret-i 'Ali bin Ebî Tâlib -rağıya'llâhu `anhu- haqqında buyurılan⁽³¹⁾

انت مني بمنزلة هارون من موسى الا انه لاني بعدى

Hadîs-i Şerîfesi haqqında ne dersinüz.Hadîs midür,yohsa 'in-diñüzde ne vechiledür dedükde,faķîr dedüm ki:Hadîsdür ve meş-hûrdur.Pes,Molla-başı imdi böyle olunca işbu Hadîs-i Şerîf'ün mantûk ve mefhumunuñ mâ-şadaķı muķtezâsınca ba'de`n- Nebiyy -şalla'llâhu `aleyhi ve sellem- H ı l â f e t'e delâlet-i şahîha ve şa-

(31) Kâmil Miras:Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd -i Sarîh Tercümesi ve Şerhi, Diyânet İ.B. Yay.c.9,s.363.

rîha ile halîfe-i bi'l-haḵk olmaları mukteẓf olmaz mı, dedükde fakîr: Ol buyurdıgıñuz delîli ne vechile tevcîhe eylediñüz dedükde: Bu hay̱siyyet ile ki Nebî -'aleyhi's-selâm- Hazret-i 'Ali -rağıya'llâhu 'anhu- içün cemî' menâzil-i Hârûniyye'yi haḵlarında isbât edüp ancak Nübüvveti istignâ eyledi. Ve istignâ ise mi'yâru'l-umûm ifâde edüp bu şûretde Hazret-i 'Ali -rağıya'llâhu 'anhu- haḵkında cümle menâzil-i Hârûniyye bulunduğı sebebdan hılâfet sâbit oldu. Eger Hârûn 'Aleyhi's-selâm , Hazret-i Mûsâ 'Aleyhi's-selâm'dan soñraya kalup ve hayâtta olsa idi lâ-mahâle yerine halîfe anlar olurlar idi, dedükde fakîr dedüm ki: Sizûñ şarâhat-i kelâmıñuzdan buña delâlet eder ki bu kazıyye mûcibe-i külliye olup ve icâb-ı küllî ifâde eder, (23 a) dedi: Belî. Zîrâ bunda izâfet istiğrâk içündür istignâ karînesiyle dedükde, fakîr dedüm ki: Tûtalum ki dediğıñüz gibi olsun; lâkin ibtidâ'en işbu Hadîs-i Şerîf içün naşs-ı celî vâkı' olmamışdır. Zîrâ muhaddisîn hazarâtı bu Hadîs-i Şerîfede ihtilâf edüp kimisi mukâbele ve sıhhatinûñ hamli üzerine zâhib olup ve kimi dahı hadîs-i hasen olmasına zâhib olup ve kimisi dahı za'fına hamledüp ve hattâ İbn-i Cevzî -rahîmehu'llâhu- mübâlağa edüp ve mevzû'a olmasını iddi'â eyledi. Böyle olunca bu hadîs-i muhtelif ile ne keyfiyyet üzerine hılâfet sâbit olur ki? Ma'a-hâzâ sizler naşs-ı celî olmasını şart kılmaş idiñüz dedükde, ne'am öyledür, dediğıñüz gibidür; ammâ bizüm delîlimüz bu degildür, ancak Cenâb-ı Fahr-i Kâ'inât'ın -şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem- Hazretlerinûñ işbu kavı-i şerîfesiyle Hazret-i 'Ali -kerrema'llâhu vechehu- Cenâb-

larına cemî' umûr-ı mü'minîn ve mü'minâtı teslîm buyurmala-
 rıdır ve işbu hadîs-i şerîfe dâ'irdür. Lâkin sizler bunların
 ikisini dahı mevzû'a hamledüp ve iddi'âyı anuñ üzerine binâ
 kılduñ ve benüm zikr etdiğüm kelâmum üzerine işbu hadîs-i
 şerîfe böyle olunca ol şüretde hılâfet benüm gibi senüñ 'in-
 dünde dahı sâbit ve müstakarr olup da Hâzret-i 'Alî/Efendimüz
 halîfe-i bi'l-hakk olmazmı, dedükde fakîr yine dedüm ki: Öyle
 olduğı şüretde dahı zikr olınan hadîs-i şerîfün delâleti ile
 vücûh-ı şettâ üzerine halâfet sâbit ve müstakarr olmaz mı? Vü-
 cûhun birisi, ez-cümle evvelen istiğrâk dedinüz izâfeti hak-
 kında, imdi istiğrâk olduğı şüretde Hârûn 'Aleyhi`s-selâm (23b)
 vaktinde Nebî olup ve Hâzret-i Mûsâ 'Aleyhi`s-selâm ile me`mû-
 riyyetde berâber olduğı içün yine menâzilün cümlesine şâmil
 olmayup rütbe-i Hârûn'dan ba'zısı men' olunmış idi. Ma'a-hâzâ
 Hâzret-i 'Alî -radıya'llâhu 'anhu- bi'l-ittifâk nebî degül
 idi. Zîrâ âmennâ ve minküm buyurıldı, ve ibtidâ nebî olmadığun-
 dan mâ'adâ şonralarda dahı nebî degiller idi ki hattâ Hâzret-
 i 'Alî -radıya'llâhu 'anhu- içün ba'de hılâfet sâbit ola
 idi. Eger Hâzret-i 'Alî -radıya'llâhu 'anhu- Hâzret-i Peyğamber
 'Aleyhi`s-selâm berâber olduklarında nebî olalar idi; hadîs-i
 şerîfede istisnâ vâkı' olmaz idi. Ve ol vâkı'te menâzil-i Hârû-
 niyye'de olurlar idi. Ammâ istisnâ ise vâkı' olmadı, ancak ken-
 dülerinden şonra nübüvvet maddesinde vâkı' oldu. Ve kezâlik bir
 dahı Hârûn 'Aleyhi`s-selâm cümle menâzil-i Müseviyye'de bulun-
 maları ahî-şakîk idi. Ve Hâzret-i 'Alî -radıya'llâhu 'anhu- ise
 Hâzret-i Peyğamber 'Aleyhi`s-selâm ile karındaş-ı şûri degiller
 idi. Belki ma'nevî idi. İmdi bu maddede 'ilim ehli olan zevât

ise istisnânuñ gayrısı ile tahsis olduğı vakıtlarda delâletün delâlet-i zannî ifâde etdiğini bilürler. Böyle olunca kelâm-ı menzile-i vâhıde üzerine haml olunur. Ve netekim bu huşûşda ziyâdesiyle zâhir ve bâhirdür ki bu Hâdîs-i Şerîfede vâkı' olan "tâ" vahdet içündür. Bu şüretle izâfet 'ahd için olmuş olur. Ve bu maḥalde fi'l-`aşı murâd olan daḥı böyle olmaḥdur. Ve bu Hâdîs-i Şerîf daḥı ancak bu ma'nâya mevzû'dur. Netekim duhât-ı (24 a) 'Arab'un işbu kavli gibi ki:

فلان جواد الا انه جبان

kelâm-ı müstegnâsı gibi. İmdi böyle olunca bunda kaḥıyye kaḥıyye-i mühmeleye 'avd ve ric'at etmiş olur. Ve bu Hâdîs-i Şerîfede murâd olan da budur ve bu mevkı'de kelâmuñ ba'zısı daḥı gayr-ı mu'ayyendür, zîrâ ta'yîn olunmadı; ancak hâric-i ma'nâda menzıl-i ma'hûdede Hâzret-i 'Ali -radıya'llâhu 'anhu- için ta'yîn olındı. Ve Mûsâ ve Hârûn -'aleyhime's-selâm- ise kavm-ı Benî İsrâ'îl'un cümlesi üzerine delâlet ederek ta'yîn olındılar. Cenâb-ı Hâḫḫ Te'âlâ'nun işbu kavlı-i şerîfesiyle ki kavluhû Te'âlâ:

وقال اخلفني في قومي

el-Âyetü gibi. (32) Ammâ Hâzret-i 'Ali -radıya'llâhu 'anhu- Cenâblarının ta'yîn buyrıldığı münzeli bu şüret üzerine olmayup ancak ğazve-i Tebük'de Medîne-i Münevvere'de nisâ' ve sıbyân ve etfâl üzerlerine naşb ve ta'yîn buyrıldı dedükde Molla-başı çünki istiḥlâf mevcûde yâ çünki istiḥlâf ta'yîni

(32)"Mûsâ ise kardeşi Hârûn'a: "Sen benim yerimi kavminin başına geç" dedi. "İslâha çalış ve sakın fesatçıların yoluna tâbi olma." (A'râf Sûresi, 142. Âyet-i Kerîme)

sâ`ir ashâb-ı güzîn tafdîl ve sâ`irlerinden temyîz ve tefrîkı ken-
dülerden soñra hılâfete delâlet etmez mi dedükde, fakîr de-
düm ki eger bu zıkr olınan keyfiyyât ile faẓîlet ve hılâ-
fete delâlet ma`nâsı zâhir olırsa imdi İbn-i Mektûm -rağı-
ya`llâhu `anhu- Hâzretleri dağı ba`de`n-Nebiyy -şalla`llâhu
`aleyhi vesellem- sâ`irlerinden efđal olup ve halîfe olmak
iktiẓâ eder idi. Zîrâ bunlar dağı Medîne-i Münevvere'de defâ-
`at ile istihlâf olınmışlar (24 b) idi. Ve bunun gibi ğay-
rılarda da vâkı` olmuşdur. Ve kütüb-i siyer tetebbu` eden ih-
vânun hod bu huşûş ma`lûmlarıdır. Ğarâbet bundadır ki bunla-
run birinde tahşîş olınmaya; yâhûd istihlâf iştirâk olınmaya
da Hâzret-i `Ali Efendimiz'ün haqq sa`âdetlerinde ola. Ammâ
eger denürse ki bu bâb feẓâ`il maddesidür, faẓîlet ise bulın-
madı; ancak Hâzret-i `Ali -rağıya`llâhu `anhu- Efendimiz'de
bulındı denürse ol maddede hâzret-i İşân kavmün ezâ ve serze-
nişün istimâ` buyurduklarında verâlarında teşrîf buyurup
yâ Rasûle`llâh :

اتجولني مع النساء والاطفال والضعفاء

kavlini buyurduklarında ol vakit de taṭyîben li-nefsihî Ra-
sûlu`llâh -şalla`llâhu `aleyhi vesellem- Yâ `Ali:

اما ترضى ان يكون مني

ilâ âhiri`l-Ḥadîs buyurup ve tesliye-i hâṭır buyurdılar de-
dükde Molla-başı imdi sizler taḥkîkan usûli zikrelediniz. `İb-
ret bunun `umûm lafzında olup ve sebep-i huş uşunda degüldür
deyince, yine fakîr dedüm ki huşûşu`s-sebeb delâ`il-i ma`nâ

nice kılınur ki bu olmaz, ancak ol zâlike mühimmûn ta'yî-
nine karîne olur dedükde sâkit olup cevâb bulamadı ve bundan
sonra Molla-başı: Hoş imdi bu böyle olsun, lâkin benüm 'indüm-
de bir delîl-i kavî dahı vardır ki ol delîl aşlâ te'vîl ka-
bûl eylemez deyüp işbu Âyet-i Kerîme'yi kırâ'et eyledi. Kav-
lühû Te'âlâ: (33)

قُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ
نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ (34)

(25 a) Pes bu Âyet-i Kerîme'yi kırâ'at eyledükde faķîr dedüm
ki: İşbu Âyet-i Kerîme'nün ma'nâ-yi şerîfesini ne vechile tev-
cîh buyurdıñuz dedükde Molla-başı dedi ki: Vaķtâ ki Nâşârâ-yi
Necrân taraf-ı Risâlet-penâh'a mübâhele eccli-çün geldüklerin-
de Hâżret-i Nebiyy-i Muķterem -şalla'llâhu 'aleyhi vesellem-
Cenâbları mevķı'-ı mübâheleye teşrîflerinde bir ķucaklarına
Hâżret-i Hâsan (r.a)'ı ve bir ķucaklarına Hâżret-i Hüseyn
(r.a)'ı ve verâlarına Hâżret-i Fâtımatü'z-Zehrâ (r.'anhâ)'yı
ve anlaruñ ħalflerine dahı Hâżret-i 'Ali -kerrame'llâhu vec-
hehu- Cenâblarını alup ve du'â mevķı'ine öylece teşrîf buyur-
dılar. İmdi Hâżret teşrîf buyurmadılar, ancak nâsuñ eşrefi ve
ekremi ve a'lemi ile teşrîf buyurdılar dedükde, faķîr dedüm ki
eger işbu delîliñüz ħılâfet maddesi içün ise, bu menâķıb ka-
bîlinden bir şey olup feżâ'ile dâ'ir bunda aşlâ bir nesne

(33) "Gelin çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınla-
rımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağırıp topla-
nalım, sonra niyâz edelim ki Allâh'ın lâneti yalancıların üze-
rine olsun." (Âli İmrân Sûresi, 61. Âyet-i Kerîme)

(34) عَلَى الْكَافِرِينَ değil عَلَى الظَّالِمِينَ olacaktır.

yokdur. Eger bu mişillü umûr fezâ'ilden 'addolunursa böyle menâkıb ve fezâ'il şahâbe-i güzînün her birleri haklarında kerrât ve merrât vâkı'a olup ve birinde olan fazîlet âhârında olmayup böyle olunca fe-helümme cerran beynehümâlarının da birbirlerine nisbet olunursa devr-i teselsüle mü'eddî olur ve kütüb-i siyer tetebbu' eden zâtların 'indinde katı vâzih ve âşikâre olan bir keyfiyyetdür. Bu şûretle her birlerin birbirlerine tafdîl eylemek lâzım gelüp ve fazîlet ilâ-ğayri'n-nihâye olmak iktizâ eder. Bu ise bâtıl bir şeydür. Ve kezâlik vechün biri dahı budur ki Qur'ân-ı 'Azîmü's-şân'a (25 b) kelâm-i 'Arab'un tavrı ve uslûbı ve muhâvere ve nikâtı üzerine nâzile olup meselâ iki 'aşîretün miyânelerinde muhârebe ve mukâtele vâkı' olsa evvelen meydân-ı cidâle çıkan kimesne kibâr-ı kavmden olup ve çıktukda ibtidâ'en isim ve resmini yâd edüp "ben fülân bin fülân bin fülânım; meydânuma gelmesün ancak fülân bin fülân bin fülân gelsün" deyüp 'aşîret-i mezbûrûn kibârını da'vet edüp ve anuñla muhârebe ve mukâtele ve her ne iktizâ ederse anuñla edüp ve miyânelerine ecâibden kimesneyi karıştırmazlar; 'Arab'un 'âdet-i dirîne-i kadîmeleri böyledür. Ve işbu madde dahı böyle olup bu kelâmda fazîlete delâlet edecek ne şey vardır. Zîrâ Arab-ı 'Araba miyânında işbu 'âdet, kadîmeden olup kibâr olan kibâra, eşcâ' olan eşcâ'a ve fuşahâdan olan faşîhe mukâbele edüp ve şecâ'at dahı bu kavmün lâ-mahale kibârlarına mahşûsdur. Ve işbu Ayet-i Kerîme'nün delâleti dahı bu siyâk üzerine olup ve kezâlik işbu maddede bu dahı vârid olur ki du'âun-leh ve du'âun-'aleyh kabûl olmaz; ancak

hużûr-ı akırab ve akırabâda huđû ve huşû üzerine olup ve sürat-i icâbete vesîle ve delâlet eder.Böyle olduğı için buni iktizâ eylemişdür dedükde yine Molla-başı dedi ki: Peyğamber ´Aleyhi´s-selâm ol mevkı´e ol zâtları kabûl-i du´âya sebebyâhûd bâ´is-i neş´et-i hużû ve huşû için getirmeyüp ; ancak bunlara sâ´irlerinden kemâl-i muhabbetleri olup ve ğayrılara (26 a)rüchânları olduğı için getürdi dedükde fakîr dedüm:Ol dedigîñizüñ cümlesi cibillî ve tabi´î bir keyfiyyetdür ki insânun kendü nefesine ve evlâdına hâşıl olan şefkat ve muhabbeti gibidür.Bunda dañı fażîlet olmaklığı melhûz olmayup ve vizr ve savâb mukteziyle olup ve icrâsı lâzım gelmez ve işbu muhabbet ta´bîri aşlı olan bir fi´l-i mahmûdedür ki aḥadü´l-emrinde ol keyfiyyet ihtiyârîdür;ıztırârî degıldür dedükde yine Molla-başı dedi ki bunda efdâliyyet vech-i âḥar ile dañı mevcûde olup bir hay-siyyet ile ki Ḥazret-i Şalla`llâhu ´Aleyhi Vesellem nefsinin Ḥazret-i ´Ali -radıya`llâhu ´anh-uñ nefesine mukâbil ve münâdif kıilup kelâm-ı ´izzet-redîfde olan "ebnâ`en"den murâd Ḥazret-i Ḥasan ve Ḥazret-i Ḥüseyin -radıya`llâhu ´anhümâ-buyurılıp ve "nisâ`en"den Ḥazret-i Fâtımatü`z-Zehrâ -radıya`llâhu ´anhâ- murâd buyurılıp ve "enfüsenâ"da ise bâķî kalmadı;ancak Ḥazret-i Nebî (s.a.v) ile Ḥazret-i ´Ali (r.a) bu iki zât-ı ´âlf-ķadr bâķî kaldı dedükde fakîr tebessüm edüp dedüm ki:Allâhu a`lemu taḥķıķan.Sizler ğâlib-i ihtimâl uşûl-i fenni ve belki kavâ'id-i ´Arabiyye'yi bilmiyor-suz ki bu kelâmı lisâna getürdiñüz.Be hey birâder efendi, bu ne keyfiyyet ile olur ki böyle ta´bîr etmege cesâret eyledüñ."Enfüsenâ"da olan lafz-ı enfüs cemf´-i ķillet olup

ve "nâ"ya mużâf olmışdır.Ve bu kâ`ide `Arabiyye'den degül midür ki lâ-maḥâla cem`a cem`ile (26 b) muḳâbele iḳtiżâ eder, bu nice şaḥîḥ olur.Netekim `Arab'un: (35)

ركب القوم دابهم او ركب كل واحد دابه

de olan ḳavli gibi.Ve işbu mes`ele kütüb-ı `Arabiyye'de ve fenn-i uşûlde ḳatı vâḏîḥ ve muşarraḥ olan aḳvâldendür. Ammâ ğâyetü`l-emrde şu ḳadar tevcîh olınabilür ki fevḳa`l-vâḥid olan bir kelimeye cem` ıtlâk olındığı daḥı vâriddür. Ve ma`lûmîñuz oldığı mes`eledendür ki ḳavlühü Te`âlâ⁽³⁶⁾

اُولَئِكَ مُبَرَّونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ

de olan gibi ki bu Âyet-i Kerîme'den murâd Ḥazret-i `A`işe -i Şiddîka (r.anhâ) ile Şafvân (r.a)dür.Ve biri daḥı ḳavlühü Te`âlâ⁽³⁷⁾

فَقَدْ صَفَتْ قُلُوبُهُمْ

de olduğu gibi.Ammâ bunlar olmaz bu mişillü bir kaç yerde olur ki taḥḳîḳan ehl-i mîzân olanlar te`ârifde cem`i fevḳa`l-vâḥide ıtlâk eylemişlerdür.Ve işbu buyurduğunuz gibi maḥallerde farzedelüm ki böyle olsun.Meşelâ "ebnâ"yı Ḥazret-i Ḥasan ile Ḥazret-i Hüseyin'e (r.anhümâ) şarf edüp ve anlaruñ üzerine ıtlâk edelüm.Ve "nisâenâ"yı daḥı ancak me-

(35) "Topluluk hayvanlarına bindi." Veya "Onların her biri hayvana bindi."

(36) "Onlar için günâhlarından bağışlanma vardır." Nûr Sûre-i Celîlesi,26.Âyet-i Kerîme.

(37) "Allâh'a tevbe ederseniz,kaymış olan kalbleriniz düzelir." Tahrîm Sûre-i Celîlesi,4.Âyet-i Kerîme.

câzen olarak Hâzret-i Fâtımatü`z-Zehrâ (r.anhâ)'ya şarf ve ıtlâk edelüm.Lâkin "enfüsenâ"ya bedel yalnız nefis üzerine nice şarf ve ıtlâk edelüm.Bu hiç te`vîle gelmediği zâhir olan eşyâdandır. İmdi bu dağı şöyledür ve şöñ zıkr olınan Âyet-i Kerîme'de Hâzret-i `Ali -kerrame`llâhu vec-hehû-nun hılâfet ve imâmetine delâlet vardır derseñüz,teslîm edelüm ki belî vardır.(27 a) ammâ Hâzret-i Hasan ve Hâzret-i Hüseyin ve Fâtımatü`z-Zehrâ (r.anhüm) dağı hılâfetde müşterek olmalarına lâzım geldiği delâlet eylemez mi?Bu nice olur?Tutalum ki ittifâk ile edüp beynehümâlarında nizâ` olmasun;lâkin vakt-i mezbûrde Hâzerât-ı Hasan ve Hüseyin (r.anhümâ) henüz ma`şûmân ve şağîrân olup ve Fâtımatü`z-Zehrâ (r. a) sâ`ir nisâlar gibi meftûme ve velâyetden meskûta olup.Pes bu Âyet-i Kerîme'nün delâleti ne şûretle nice mümkün olur; baña bir cevâb-ı müskit verün dedükde Molla-başı Hâzretleri cevâb bulumayup meskûtün-`anh kaldı.Ve yine bundan şöñra Molla-başı dedi ki : Benüm `indümde bunlardan başka bir delîl-i kavıyy-i âhar vardır deyüp işbu Âyet-i Kerîme'yi okudı.Ķavlühü Te`âlâ⁽³⁸⁾

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

bu Âyet-i Kerîme"yi kıra`atden şöñra dedi ki:Mecmû`-ı erbâb-ı tefâsirden olan `ulemâdan ehl-i diğkat ittifâk ederler ki

(38) "Sizin dostunuz ancak Allâh Teâlâ ve Rasûlü ile namazlarını dosdoğru kılan,zekâtlarını veren ve Allâh huzûrunda rûkûa varan MÜ`minlerdir." Mâide Sûresi,55.Âyet-i Kerîme.

İşbu Âyet-i Kerîme nâzil olmadı; ancak Hâzret-i 'Ali -radıya'llâhu 'anhu-nuñ haşklarında nâzil oldu ki mescid-i şerîfde şalâtda iken mübârek parmaklarında olan hâtimlerini sâ'ile i'tâ buyurdıkları vakitte nâzil oldu. İmdi bu Âyet-i Kerîme'de vâkı' olan lafz-ı "veliy" evlâ ma'nâsına taşarruf olunmuşdur. Bunda olan evleviyyete nakz vârid olacak bir kelâm^{var mı} lâmiñuz dedükde fakîr dedüm ki: İşbu Âyet-i Kerîme'ye benüm 'indümde tevcîh ve te'vîli içün hâdden efzûn cevâb-ı müskitlerüm vardır ki 'acebe kalursuz dedigümde (27 b) bazıları: Buyurun, istimâ' edelüm dediler. Ammâ hâzır olanlardan 'ulemâ'-i şî'a'dan biri ki ismine Naşrullâhı Kerbelâ'î dedükleri zât idi; ol Molla-başıya lisân-ı Fârisiyye edâsı ile hitâb edüp ba'de naşihime göre ma'nâsı bu imiş ki Efendi Hâzretleri bunuñla mübâhece ve mu'ârazayı terk eyle; zîrâ bu bir şeytân-ı mücessem âdem, sen her ne kadar su'âl ve delâ'ili ziyâde eder isen bu âdem bir kaç vechile cevâbını artırıp dañı ziyâde eder. Mu'ârazayı ferâğat eyle; zîrâ halk içinde rüsvây olup menzilinden düşüp fenâ olursuñ dedükde Molla-başı baña bakup ve gülerek dedi ki: Efendi, sizlere aşlâ sözüm yok. Taḥkîḳan cenâbım bir racül-i fâzıl olup ve her ne su'âl eyledüm ise bir kaç kat cevâbını verdün. Lâkin benüm bahş ve kelâmum senünle olmayup ol bahru'l-ilm mahlaşını taḥalluş eyleyen âdem haḳḳında idi. Zîrâ taḥkîḳ ol kimesne bunlaruñ birisine cevâb verme degül, su'âli fehme dañı kudreti yokdur dedükde fakîr dedüm ki: Güzel, güzel. Kelâmuñ evvel bed'i öyle idi; lâkin sonra bu benüm su'âlüme fuḥûl-i 'ulemâ'-i ehl-i Sünnet olanlar dañı cevâbına kâdir olamaz denilüp şadr-ı kelâmda bahş ol vechile şurû' olunmış idi. Hem

bizleri dağı Şâh'un ordusına mübâheşeye ve muhâvere etmek için da'vet eylemişler idi dedükde Molla-başı 'özür edüp dedi ki : Efendi ben bir racül-i A'cemîyüm ve 'Arabiyyetde dağı ol kadar mahâret ve itkânım yokdur (28 a) ve hilâl-i şöhetde murâdımın gayrı olarak nice kelâmlar zuhûr eyledi ki 'alime'llâhu ve şehideye murâdum onlar degül idi. Sizün dağı ma'lûmınız olmuşdur. Ma'a-hâzâ maşşûdum öyle demek degül idi. Fakîr dağı, hoş"el-mâzî lâ-yüzkerü" anlar geldi geçdi; lâkin sizler baña bu kadar mesâ'il su'âl buyurdınız, benüm dağı maşşadum sizlere iki mes'ele su'âl etmekdür ki anları dağı ehl-i şî'a 'ulemâsının fuhûlünden olanlar cevâbına kâdir degüllerdür deyü muqaddemâ baña etdikleri i'tirâza ben dağı bu vechile muqâbele eyledükde Molla-başı: Buyurun bakalum ne şekilde mes'elelerdür ki anlara cevâb verilmeye dedükde fakîr dedüm ki : 'ulemâ'-i ehl-i şî'a 'indinde ba'de'n-Nebî (s.a.v) bî'at huşûsunda aşhâb-ı güzîn - rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'in- haklarında i'tikâdları ne vechiledür ve hüküm ne güne olmuşdur dedükde Molla-başı dedi ki : Küllîsi i'tikâd ve i'timâd edüp irtidâd ile bî'at eylediler; ancak beş zevât-ı kirâm bâkî kaldı. Onlar tâbî' olup mübâyâ'a etmediler. Anlardan biri Hâzret-i 'Ali -rağıya' llâhu 'anh- ve biri Mıkdâd bin Esved (r.a), biri Ebû Zerr-i Gıfârî (ra.) ve biri Selmân-ı Fârisî (r.a) ve biri dağı 'Ammâr bin Yâsir (r.a). Bunlar birinden mübâyâ'a etmeyüp ol kadar şabr eylediler ki Hâzret-i 'Ali -kerrame'llâhu veche- ye degin; anlar hilâfet tahtına cülûs buyurınca vaqtâ ki ol zât-ı 'âlî-kadr muhâlifinden halâş bulup ve halîfe oldukda anlardan bî'at eylediler. 'Ulemâ'-i ehl-i şî'a'nun hükümleri bu şûret üzerinedür dedükde (28 b)

faķır dedüm ki eger bu keyfiyyet naķliñüz gibi ise ne vec-
hile vâķı´a muţâbık olabilür ki sâ´iri şöyle dursun. Hâzret-
-i şâh-ı velâyet (r.a)⁽³⁹⁾ hulefânun mübâya´asına rızâ-dâ-
de olmadıkları ne vechile saķıķ olabilür ki, hattâ Hâzret-i
´Ali (r.a) Ümmü Gülsüm bint-i ´Ömer (r.anhâ) yı nikâhla a-
lup tezevvüc buyurmuşlardır. Sikrolınan gibi olduķda nikâh
ne şüretle alıverüp ve beynehümâlarında ´adâvet var iken
dâmâdluk nice olur dedükde, Molla-başı: Hâzret-i ´Ali (r.a)
anı mükrihen aldı, kendü rızâları ile almadı dedükde faķır:
Va`llâhi`l-´azîm, sizlere ben bu i`tikâdı münâsib görmem ki
hâşâ leysu`llâhi`l-ğâlib ´Ali bin Ebî Tâlib -kerame`llâhu
vechêhû ve rağıya`llâhu ´anhu- Cenâblarına ta`zîm kaydında
iken naķîza isnâd edüp ve gûyâ ikrâm murâd ederken taķķır
ediyorsunuz. Zîrâ işbu etdigünüz ta`bîr ednâ bir ´Arab haķķın-
da daķı câ´iz olmıyan bir keyfiyyetdür; degül ki ol mişillü
nâmdar Benî Hâşim ve sâdât-ı ´Arab'dan nesebleri a´lâ ve ha-
sebleri etķâ, mürûetleri ´azîm ve ħamiyyetleri ´amîm ve na`t
-ı şerâfetleri ma´lûm ve ´âlim-i ´âlemyân ´indinde müsellem
ol mişillü zât-ı feżâ´il-simâta ef´âl-i mükrihe olan şeyi
´azve kim cesâret edebilür. Bunlar degül ´Arab'un bir ednâsı-
na daķı mümkün degüldür. Zîrâ anlarun ednâsı ´ırzına nefsin
bezl edüp ve nesebi üzerine katillerini ihtiyâr edüp ve ħa-
remleri üzerine nefsin ´azîz tutmayup ve aşlâ ħaķâretini
irtikâb (29 a) edüp kabûl eylemezler iken bu keyfiyyet Hâz-
ret-i ´Ali (r.a) haķķında ne vechile şâbit olabilür ki şüc-
câ`un şındıdi leysün ħâlibün, esedu`llâh'ı fi`l-meşârik ve`l
- meşârib olalar da bu mişillü zâtlar yine naķîza icâb ey-

(39) Hâzret-i ´Ali bin Ebî Tâlib (r.a)

leyen fi'li irtikâb edeler. Anlar degül. 'Arab'un gâyet ile haķîri dağı kabûl eylemez. Zîrâ çok kerre ehli ve 'iyâli i-
 çün kemâl-i ğayretlerinden maķtûl olduklarına müşâhede e-
 düp ve ra'yü'l-'ayn gördün. Bu keyfiyyet iftirâ-yi maĥzûr
 dedükde Molla-başı dedi ki: Bu ihtimâl yok mıdır ki 'Ömer
 (r.a) ol kıızı bir cinnîden istirâķ edüp de vermiş ola da
 anlar dağı Ümmü Gülsüm taşavvur edeler deyince, faķîr istiĝ-
 râb edüp, bu cevâbınuz evvelkiden dağı eşna' ve ĥayâlî ben-
 giyye gibi bir ma'nâ olmaĝla 'aķlen ve şer'an ve naķlen bu-
 na aşlâ hiç kimesne teslîm olup ve faķîr dağı etmez. Zîrâ bu
 kelâm 'aķlun tecvîz edeceĝi şeyden olmayup ma'aza'llâh evâ-
 lî ve esâfilûn sem'ine ķar' edüp de fi'l-cümle i'tikâd
 edecek olurlar ise bâb-ı şerî'at külliyyen mesdûd olmasına
 bâdî olur. İşbu ĥaysiyyet ile ki bir âdem zevcesine, yâhûd
 zevcesi zevcine i'tikâd-ı mezbûr sebebiyle dese ki senûn
 ben ba'zı tavır ve ĥarekâtından cinnî olmaĝın taşavvur edi-
 yorum. Cinnî olmaduĝını baña işbât eyle dedükde ne vechile
 işbât etmek mümkün olur. Ve bu farazâ olursa dağı beynehümâ-
 larında olan şüphe ber-ķaraf olur mı ve ķarafeynûn vesvese-
 si zâ'il olur mı. Böylelik ile "fe-helümme cerran" bu olur.
 (29 b) ma'nâdan olmayup ve bundan mâ'adâ 'aķlen dağı olmak
 ihtimâlî yokdur ki meĝelâ bir âdem ez-ķazâ bi-ĝayr-ı haķķ
 bir kimesneyi ķatl edüp ve şer'an kışşası içün ahķ olınduķda
 ol kimesne fikr edüp de dese ki sizûn taleb etdigünüz ķâtil
 ben deĝülüm ve aşlâ ĥaberüm dağı yokdur ve bu muķtemel deĝül
 midür ki maķtûlûn ecinnîden bir ĥaşmı ola da benüm şûretime
 temessül edüp ol kimesneyi ķatl eylemiş ola dedükde anûn bu
 ķavli şer'an istimâ' olunur mı ve kezâlik işbu ihtimâlî fa-

kîrîñüz hayâl edüp de sizlere desem ki Hâzret-i İmâm-ı Ca'fer-i Şâdık (r.a) Cenâblarının ictihâd buyurdukları mezheb ki anuñla iltibâs edüp 'ibâdât ve tâtâtınuzı aña binâ ediyorsuz, ihtimâl degül midür ki bir cinnî anlaruñ şüretine temessül edüp de işbu ahkâmı rağmen li-nefsihî ol ilkâ eylemiş ola dedükde ne cevâb verürsüz? Hülâşatü'l-kelâm sizün bu mülâhazañuz ve cevâbıñuz gerek 'aqlen ve gerek şer'an ve naklen istimâ' olinacak cevâbdan olmayup ve bunlaruñ isbâtına delîlîñüz dahı olmaduğı gün gibi zâhir ve âşikâre olup vesâ'ir eyledigüñüz ef'âl dahı bunuñ gibi zannî olup ve ihtimâl yok midur ki böyle ola dedükde sükût eylediler. Mes'ele-i şâniye Yine Molla-başıya su'âl edüp dedüm ki mezâhib-i şî'a'da Hâzret-i 'Ali (r.a) den mâ'adâ olan hulefânuñ hükmi hakkıñuzda nicedür, câ'iz midür, yâhûd degül midür dedigümde Molla-başı dedi ki: Bizüm 'indimüzde müşârunileyhden mâ'adâsınuñ hılâfeti şahîh (30 a) ve câ'iz degüldür ki hattâ hükümler şahîh ve nâfiz ola dedükde fakîr: Ben sizlere Allâh'a yemîn verirüm ki Muhammed bin Haneffî bin 'Ali bin Ebî Tâlib (r.anhümâ) kangı 'aşîret dendür. Molla-başı dedi ki: Benî Hanefiyye 'Aşîretindendür dedüm. Yâ vâlidesi kim idi ve kimün tarafından Hâzret-i 'Ali (r.a) Efendimüzün yed-i sa'âdetlerine resîde oldı dedükde, Molla-başı kizb ihtiyâr edüp bilmem deyince hâzır olan 'ulemâdan birisi: Hâzret-i Ebûbekir (r.a) in vaqt-i hılâfetin de Benî Haneffî Kabîlesi 'Aşîretiyle urılup ol kabîleden seby olınup esîr olındı. Ba'de Hâzret-i 'Ali Efendimüzün (r.a) yed-i sa'âdetlerine resîde olmağla teserrî buyırup ve Muhammed Haneffî Hâzretleri anlardan dünyâyâ gelüp hattâ Haneffî mahlası ol kabîleye nisbetlerine binâ'endür dedükde, fakîr: Hakk

Te`âlâ sizden râzî olsun. Hâk budur ki takrîr eyledün. İmdi bu keyfiyyet şer`an nice olup ve mesâğ-ı şer`iyye ne vec-hile elverür ki Hâzret-i `Ali -kerrame`llâhu vechehu- E-fendimüz mezheblerinde hılâfet sâbit olmayup ve hükmi nâ-fiz ve şahîh olmayan halîfenün vaqtinde esîr olan câriye-yi istifrâş buyırup ve hılâf-ı şer`-i şerîf olarak imâme-ti şahîh olmıyan halîfe-i câirün vaqtinde andan dünyâyâ ev-lâd getüreler ki ol dağı Muhammed Hanefî Hâzretleri gibi zât-ı sa`âdet-âyât olup zikrinüze kıyâsen, hâşâ-fe-sümne hâ-şâ veled-i zinâ ola. İmdi bu misillü ef`âle Hâzret-i müşârun-ileyh cevâz vermeyüp (30 b) ve irtikâb etmeyecekleri aza-hu`n-mine`ş-şems olup ve cümlemizün `indinde dağı müselle-m iken rızâ vermeyüp ve bî`at buyurmadukları ne şûretle, ne vechile gelür dedükde, yine Molla-başı dedi ki: Ol vaqıtde kendülerine bahşetmiş olalar, yâhûd ihtimâldür ki aşhâb-ı kabîleden nikâh-ı şer`iyye ile almış olup ol şûret ile te-zevvüc etmiş olalar. Ma`a-hâzâ böyle olmadığı ke`ş-şems fî vasaı esmâ iken ve böyle olduğunu kemâl-i âşikâre bilür iken kemâl-i `inâd ve muhâlefetden inkâr edüp böyle dedi. Fakîr tekrâr dedüm ki: Çünkü böyledür ve bunları böyle bi-lürsüz, böyle olduğu delîle muhtâcdur, sizlerden delîl ta-leb ederüm dedükde, cevâb bulamayup cümlesi sâkit oldılar.

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَفَى وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى

Pes imdi bundan sonra bunlara cümle birden hitâb edüp de-düm ki: Her ne kadar Ayet-i Kur`âniyye ve ehâdis-i Nebeviy-

yeden sizlere vâsıl oldu ise mehmâ emken tahkîkan bizlere dahı vârid ve vâsıl olmışdur. Ve Hâdîs-i Şerîf-i şaḥîḥa olarak kütüb-i şî'a'nuḥ ruvâtınuḥ ekserîsi degül ise dahı ekallinüḥ ekserî biḥlerde bâliḡ ve vârid olmışdur. Lâkin bu huşûslarda her ne der ve takrîr edersem ehâdîs-i şerîfenüḥ isnâdı şaḥîḥ olanlarını derüm. Zîrâ delîlün şartı huşmânüḥ ittifâkı üzerine olmasıdır. Eger ol bir âyet velev bir hâdîs olursa dahı ve erbâb-ı tefâsirün hüküm ve ittifâkı bunun (31 a) üzerinedür ki eger bir Âyet-i Kerîme ki ol Hâzret-i Ebû Bekr'ün ḥaḡḡında nâzil olmuş ola, aḥa cümlesi ittifâḡ edüp aḡlâ ihtilâf eylememişlerdür. Ve kezâlik bir Âyet-i Kerîme ki anda Hâzret-i 'Alî (r.a) Efendimüz ḥaḡḡında şarâḡaten delîl vardır, ol huşûsda ittifâḡ edüp, ammâ şarâḡaten delîl yok, lâkin zımmen ol Âyet-i Kerîmenün delâleti olduḡı vech üzre ma'nâ-yi şerîfesinden telmîḡ olunur. Aḥa dahı ol şûret üzerine ittifâḡ edüp yohsa sizler gibi te'vîl-i ba'îdeye cesâret eylemezler. Ve ef'âl-i ḡaseneleri bu şûret üzerine olmaḡla ba'zısını te'vîl-i ḡarîb 'add eylemek ile anı şarâḡate ḡamleyleyüp ve ba'zısına te'vîl-i ba'îd ihtiyâriyle ḡasen ta'bîr ederler. Yohsa Hâzret-i 'Alî (r.a) ın ḡılâf-ı rızâları olan keyfiyyâtı kendüsine 'azv ü iftirâ eylemezler. Zîrâ :

إِذَا طَرَقَ دُخَانُ الْإِخْتِمَالِ بَطَلَ بِهِ الْإِسْتِدْلَالُ

derler. Pes ş'ol şey'e ki beni da'vet eylediñüz; lâkin muḡtezî olan Âyet-i Kerîme ve ehâdîs-i şerîfeyi terk edüp ve anlarun zımmında olan istidlâli ferdâya saldıñuz dedüm. Vaḡtâ ki bu ebḡâsımız bu maḡalle resîde olup ve bu ḡadar bey-

nehümâmuzda olan kıfî ü kâlimüz cümleñûn muvâcehesinde feyşal bulup bunlaruñ cümlesini muqaddem istimâ'umuza kı-yâsen hafıyyeten ta'yîn olınan nâzırlar Şâh'a "kemâ hüve haqqahû" mû-be-mû haber vermeleriyle meger Şâh dañı emre-düp demiş ki fî-mâ-ba'd 'ulemâ'-i İrâniyân ve 'ulemâ'-i Efgâniyân ve 'ulemâ'-i Mâverâünnehr bu üç gürûhun (31 b) cümlesi bir yere cem' olup ve beynehümâlarında vâkı'a o-lan küfriyyâtı ittifâk ile küllühüm def' u ref' eylesün-ler.Ve yine faķîri cümlesinüñ üzerine nâzır ve kendü tara-fından vekîl naşb eyleyüp ve furuk-ı selâsenüñ hîn-i itti-fâķlarında üzerlerine şahid olmaķlıgımı emir buyurmuşlar, vaķtâ ki işbu emrûñ haberi bizlere vâşıl olduķda baķs olı-nan haymenün taşrasına çıkılup ve hattâ Şâh'uñ haymesinde mevcûde olanlar dañı çıkup ve cem'î-i kavm-i Efgâniyân ve Özbek ve A'câm tâ'ifesi parmaķları ile faķîri işâret edüp, işte Bağdâd'dan gelen budur deyüp birbirlerine gösterürler idi.Ve ol gün,bir gün idi ki meger bu cem'ıyyet mübâlağadan kinâye olarak maķşerde ola idi.Bu şûret üzre Hâzret-i İmâm -ı Hümmâm Leygu'llâhi'l-ğâlib 'Ali bin Ebî Tâlib -kerrame'l-lâhu vechehû-ve rağıya'llâhu Te'âlâ 'anhu-Hâzretlerinüñ kabır-i sa'âdetlerinüñ verâsında vâkı' meydânında cem' o-lunduķ.Ve İrân 'ulemâsından olaraq ol gün yalnız yetmiş 'u-lemâ-yi fuķûlden⁽⁴⁰⁾ olanlar ol mescidde cem' olup vesâ'ir etrâf büldândan gelenlerün hûd hadd ve haşrı yoğidi.Ve bu

(40) HH 15/1-92/a'da:Nâdir Şâh'dan gelen hüccet-güne olan kâğıdın tercümesinde şühûd mevkı'inde 65 ulemânın isim-lerinin tahrîr olunduķu yazılıdır.

kadar lâ-yu'ad velâ-yuḥṣâ 'ulemânun içinde benüm fehmedüp
 anladığım Ehl-i Sünnet olarak Müftî-i Erdilan'dan gayrı yoğ
 idi.Çünkü mevķî'-i mezbûre varup câlis olduğumuzda faķîr
 devât ve kalem taleb eyledüm ki 'ulemâdan gâyet meṣhûr o-
 lanlarını kaleme alup ve Şâh'a (31 a-mükerrer)'arz olına
 ve merķûmlardan kaleme alınan ibtidâ'en Molla-başî 'Ali
 Ekber ve Müftiyyü'r-rikâb Aķa Hüseyn ve İmâmü'l-Ahcan
 Molla Muhammed ve Müftî-i Meṣhed İmâmu'r-Rızâ Aķa Şerîf
 ve Kâzî-i Şîrvân Mîrzâ Burhân ve Müftî-i Târumiyye⁽⁴¹⁾
 Şeyh Hüseyn ve Müftî-i Yefsem⁽⁴²⁾ Mîrzâ Ebu'l-Fazl ve Müf-
 tî-i حام ⁽⁴³⁾ el-Hâcc Şâdık ve İmâm-ı İṣfehân es-
 -Seyyid Muhammed Mehdî ve Müftî-i Kirmansâh el-Hâcc Muhammed
 Zeki ve Müftî-i Şîrâz Şeyh Muhammed Temâm ve Müftî-i Teb-
 rîz Mîrzâ Esedullâh ve Müftî-i Mâzendân⁽⁴⁴⁾ Molla Tâlib ve
 Hâ'ibu's-Şadr bi-Meṣhed İmâmu'r-Rızâ Molla Muhammed Mehdî
 ve Müftî-i Halhâl Molla Muhammed Şâdık ve Müftî-i Ester-â-
 bâd⁽⁴⁵⁾ Muhammed Mû'mîn ve Müftî-i Kazvin es-Seyyid Muhammed
 Taķî ve Müftî-i Sizvâr Molla Muhammed Hüseyn ve Müftî-i Kir-
 mân es-Seyyid Bahâüddîn ve ğayruhum mine'l-müftî ve'l-'u-
 lemâi İrân ve kezâlik.Bundan sonra Efgâniyân 'ulemâsının
 isimleri dahî taḥrîr olunup, meṣelâ: Şeyhu'l-fâzıl Haneffî ve
 Molla Hamza Felcânî, Müftî-i Efgâniyân ve Efgânî Molla Emîn

(41) H.1323 Arabça nüsha Mısır tab'ı, s.18'de: باردیه

(42) A.g.e., s.18'de:

(43) A.g.e., s.18'de:

(44) A.g.e., s.18'de:

(45) A.g.e., s.18'de:

بقم
 بجام
 مازندان
 استرباد

ve Kâzî-i Efgân ibnû'l-Molla Süleymân ve Hânî Haneî Molla⁽⁴⁶⁾ ve Müderris-i Nâdir-âbâd Molla Tâhâ Efgânî Haneî ve Abdâl Haneî, Molla İdrîs Efgânî ve gayruhum. Bundan sonra bir mîqdâr vakit mürûrunda 'ulemâ'-i Mâverâünnehr dahı zuhûr edüp ve bunlardan birisi ilerüce gelüp ve meclise dâhil olduğda gördüm bir şeyh-i celîlü'l-kadr olup ve üzerinde mehâbet-vekâr zâhir ve başında bir imâme-i 'uzmâ var ki gûyâ bi- 'aynihî (31 b-mükerrer) İmâm Ebû Hanîfe-i Kûfî, yâhûd İmâm Ebû Yûsuf-i şânî kendi. Bunun bu şüretle teveccühi bayâğı ehl-i meclisi hayrete koyup ve geldükde ortaya selâm verüp ve fakîrûn sağ cânibine geçüp oturdu. Lâkin yine beynimizde onbeş adam kadar var idi ve 'ulemâ-yi Efgâniyân dahı sol tarafuma oturup ve bunlaruñla dahı miyânımızda onbeş adam kadar var idi. Ve bunlaruñ meclise gelmesi ancak meclise mehâbet ve şavlet getürme için olup ve bu şüret A'câm'uñ fikr ve dehâsı olacak idi ki gûyâ fakîri tedhîş edüp ba'zî hâtıra hutûr eder şey olursa sükût edüp söylemeye bir hud'a ve hîle ola. Ve fakîre bunlaruñ dahı isimlerini tahtîr edüñ deyü işâret eyledüklerinde ben dahı ibtidâ gelen kebîru'l-'ulemâ tarafına teveccüh edüp ism-i şerîfiñüz dedigünde "Allâme Hâdî Hâce ve Kâzî-i Buhârâ ve Haneî el-mülakka bi-Bahri'l-'ulûm ibn-i 'Alâuddîn" dedikde, gönlümden breh breh! eger şekl-i ismine göre 'ilmüñ dahı var ise ne hoş ve illâ yuf saña deyüp ol vechile tahtîr eyledüm. Ba'de Şadru'l-Buhârî el-Haneî Mîr 'Abdullâh ve Kalendar Hâce Buhârî ve Haneî, Molla Ümmîd ve Şudûru'l-Buhârî ve Haneî ve Molla İbrâhîm Buhârî ve Haneî, Vaktâ ki bu vechile tahtîrât temâm olduğda ve münâsebet ile ba'zî zîkr (32 a) olınanlar dahı münâ-

sibiyle tahrîr olındukdan sonra Molla-başı 'Ali Ekber-i Bahru'l-ilm dedükleri teveccüh ile hıttâb edüp sizler işbu zâtı bilür misüz deyü fakîri işâret edüp gösterdükde hayır,bilmem dedi.Molla-başı:Bunlar fuzelâ-yi Ehl-i Sünnet ve'l-cemâ'atdan Bağdâdî Şeyh 'Abdullâh Efendi Hazretleridür. Bunları Bağdâd Vâlisi Vezîr Ahmed Paşa Hazretleri tarafından efendimüz Nâdir Şâh Hazretleri taleb edüp bu ordu-yi Şâh-ı cem-i câh'a getürdiler ki bi'z-zât kendüleri tarafından vekîl-i muṭlaqları olup ve üzerimize nâzırdurlar.İşbu ümem-i merķûme miyânında vâkı'a olan mesâ'il-i muṭtelifenüñ temyîz ve işlâhı içün hakem naşb olunup eger re'yimüzde ittifâk vâkı'a olur ise ol hükmün ittifâk-ârâ ile olduğu husûşâ üzerimize şahid ve 'âdil olalar.İmdi el-yevm ve el-ân beynehümâmüzda vâkı'a olan ihtilâfâtı ref' edüp ve ittifâk üzre olduğumuzu kendülere ân-be-ân tefhîm edüp ve mecmû'ını zikr ve beyân eyledük ve kavmün miyânında küfriyyâta dâ'ir ve inkâra müte'allik her ne şey var ise cümlesini huṣûrunda ref' u def' eyledük.Lâkin bizler nefsü'l-emrde ve fi'l-haṣṣâ ka boynı haçlu ve eli mihlu küffârdan olmayup,fakat ittihâz eyledigümüz mezheb ve mezâhib-i İmâmiyye'den olup ve hattâ İmâm Ebû Hanife-i Kûfî -rahîmehu'llâh- 'indinde dahı mezheb-i merķûm mezâhib-i maṣbûleden olup ve câmi'"Usûl"inde buyurmuşlardur (32 b) "Medâru'l-İslâm 'alâ hamseti mezâhib" buyurup ve mezheb-i İmâmiyye'yi mezâhib-i erba'a üzerine ilâve edüp.Ve yine tekrâr şahibu'l-"Mevâkıf" dahı İmâmiyye-yi furuk-ı İslâm'dan 'addedüp aşlâ ayırmadı.Ve kezâlik İmâm Ebû Hanife -rahîmehu'llâh-Fıkh-ı Ekberî'de "ehl-i kıble tek-

fîr olınmazlar" deyü şarâhaten zikr edüp ve Seyyid Şerîf Cürcânî dahı fülân maḥalde böyle dedi deyüp ismini taşrîḥ eyledi, ammâ telâş ile yañılup Şerḥu Hidâyeti'l-Fıkh-ı Ha-neffî'de dedi. İmdi bundan şonra ma'lûm ola ki taḥkîkan bizler şahîḥ olan mezheb-i imâmiyye olan, furuk-ı islâmiyye'den olup ammâ şu kadar vardur ki 'ulemâ-yi müte'ahḥırînden olanlar ṭarafına kemâl-i ta'aşşub ṭarî olup bizleri tekfîr eylediler. Ve bizüm ṭarafda vâkı' olan 'ulemâ-yi müte'ahḥırîn dahı nefsâniyyet edüp ve ṭab'larına yediremeyüp anları tekfîr eylediler. Ve beynehümâlarında işbu nefsâniyyet ilâ-hâze'l-ân bâkî kaldı. Yohsa ma'aza'llâh ne sizler küffârdansuz ve ne bizler. Bu keyfiyyet ancak sizlerün ṭarafında bulunan 'ulemâ-i müte'ahḥırînün ṭarafımızı tekfîr eylemeleri, işbu vâkı' olan ihtilâfa sebeb-i bâdî oldu. Ve'l-ḥâşıl her ne ol-diye oldu el-hâletü hâzihî "el-mâzî lâ-yüzker". İmdi bizler ṭarafından vâkı'a olan envâ'-ı ef'âl-i küfriyyât ve inkârün 'ale'l-ittifâk cümlesini def' u ref' ve terkedüp bir dahı irtikâbını derûnımızdan fesh u mesh eyledük dedükde Hâdî Hâce dedi ki: Sizlerün tekfîr olınması anuñ içün degüldür (33 a) ancak Şeyḥeyn -raḍıya'llâhu 'anhümâ-yı sebbiñüz ve şahâbe-i kirâmuñ ba'zısını ba'zısı üzerine tafḍîl eylemenüz, tekfîr olınmañuza bâdî olmışdur dedükde Molla-başı: Aşḥâb-ı Güzîn -rıḍvânu'llâhi 'aleyhim ecma'in- ḥâzerâtı küllühüm 'âdiller olup raḍıya'llâhu 'anhum ve raḍû 'anh dedükde yine Hâdî Hâce: Sizler Müt'a (47) ḥelâl 'addedersüz dedükde Molla-ba-

(47) "Müt'a nikâhı; ÜCRET MUKABİLİNDE belli bir süre için bir kadınla evlenmektir. Câhiliyyette mübâh olduğu gibi, islâm'ın ilk günlerinde de mübâhdı. Sonra bu hüküm neshedilip yürtlük-ten kaldırıldı." Halil Göneng: "Günümüz Mes'elelerine Fetvâlar" c.1, s.172.

ş1:Hayır,harâmdur.Bizlerden kimesne ol fi'li helâl ittiḥâz etmeyüp ancak süfehâ-yi kavimden câhil olanlar irtikâb eder deyüp ve yine Bahru'l-ilm;sizler Ḥazret-i 'Ali'yi(r.a) Ḥazret-i Ebû Bekr (r.a) üzerine tafḍîl edüp ve ba'de'n-Nebî -şalla'llâhu 'aleyhi vesellem- ḥalîfe-i bi'l-ḥaḳḳ O'dur dersüz dedükde,pes Molla-başı:Peygamber'den sonra efdal-i ḥalḳ olan ibtidâ'en Ebû Bekr İbn-i Ebî Ḳuḥâfe ve anlardan sonra 'Ömer İbnü'l-Ḥaṭṭâb ve andan sonra 'Osmân bin 'Affân ve andan sonra 'Ali bin Ebî Ṭâlib-ridvânu'llâhi 'aleyhim ecma'in-ḥazêratları olup ve işbu zât-ı 'âli-ḳadrların ḥilâfet ve fa-ẗiletleri zikrolunan tertîb ne gûne ise ol vechile olup ve i'tikâdımız daḥı bunun üzerinedür dedi.Bahru'l-ilm yine:'Aḳâidde uşûliñüz ne şûret üzerinedür dedükde Molla-başı:i'tikâdda uşûlimüz Eş'ariyye olup ve 'aḳîde Ebu'l-Ḥasan Eş'arî (48) üzerinedür dedükde yine Bahru'l-ilm:Bu daḥı sizlerün üzerinüze şart mîdür ki diyende bi'z-zarûre ḥürmeti ma'lûm iken taḥlîl olunup ve kezâlik bunun gibi yerlerde ḥallî ma'lûm ve zâhir iken beyniñüzde ittifâḳ vechile taḥrîm edüp gûyâ bu ḥuṣûşda ḳarûret vâḳı' oldu, (33 b)ḳâresi nedür diyerek

(48) Bağdad'da doğan Ebu'l-Hasan Ali b.İsmâil el-Eş'arî (H.260-330) Mu'tezile Reislerinden Ebû Ali el-Cubbâ'î'nin üvey oğlu olup aldığı terbiye ile Mu'tezile mezhebinin takip etmiş,bu mezhepte imâm derecesine yükselmiştir.Hocasına sorduğu bazı sorularda tatminkâr cevap alamamış ve Mu'tezileden ayrıldığını ilân etmiştir.Bunun üzerine fikirlerini Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'ye uygun olarak ifadeye başlamış ve Ehl-i Sünnet i'tikâdında en yaygın olan Eş'arî ekolünü kurmuştur.

irtikâb eylediñüz deyü beynehümâlarında ma'hûd olarak mücmel bir miqdâr kelâm söyleyüp bunların cümlesinden rücû' ve terkedüp ve şârîden berü Ehl-i Sünnet ve'l-cemâ'at miyânında cârî olan ef'âli bi-hasbi's-şer' helâl ve harâm naşş ile şâbit ve mütebeyyin olmışdur. Anları dañı i'tikâdınıñuzdan 'an-şamîmi'l-kalb rücû' edüp işbu zikr olınanların cümlesini gâ'ib ve hâzır kabûl etdiñüz mi dedükde Molla-başı: Belî, işbu zikreylediğiniñüz şurûṭun cümlesini ber-vech-i iltizâm kabûl eyleyüp ve bundan evvel olan i'tikâdât ve ef'âldan bi'l-külliyye rücû' eyledük dedükde ve yine Baḥru'l-'ilm ve bunu dañı ki e'imme-i erba'a⁽⁴⁹⁾ ef'âl-i ma'lûmede ictimâ'edüp her bir şeyin gerek fi'linde ve gerek 'adem-i cevâzında şart ve ittifâk eyledükleri şey her ne şey ise sizler dañı anları şart kıldıñız mı dedükde Molla-başı: İmdi ol şartlar ki zikrelediñüz vech üzerine cümlesini kabûl eyledük dedükde imdi bundan soñra Baḥru'l-'ilm sizlerün üzeriniñüzde bir miqdâr şurûṭ dañı vardır ki mâ-taḥaddümünden berü beynehümâñızda cârîdür. Ma'lûm ve meḥûl bunlar degüldür, ancak bid'at-i kabîḥa ve ef'âl-i kerîhedür, bunların dañı terkinini şart kılup ve kabûl eylediñüz mi dedükde, pes Molla-başı dedi ki: Bizlerün cümlesi furuḡ-ı İslâmiyye'den olup Ehl-i Sünnet ve'l-cemâ'at olanların gerek fi'len ve gerek kavlen her ne ki şâdıra oldiyse onların (34 a) ber-vech-i iltizâm onların ef'âl ve akvâli üzerine kabûl eyledük dedükde Baḥ-

(49) Dört İmâm: İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe/İmâm-ı Şâfiî/İmâm-ı Hanbelî/İmâm-ı Mâlikî.

ru'l-'ulûm ğayrı bir şey tefevvüh eylemeyüp sükût eyledi ve aradan bir miqdâr vakit mürûr eyledi ki sonra Şeyheyn'e (50) sebb ve la'n eylemek küfürdür dedi. Molla-başı bunu istimâ' eyledükde bozılup; bizler şunu ve şunu tâ ki muqaddemden berü ta'dâd olınan furuk-ı İslâmiyye aqvâl ve ef'âlini cümleten kabûl edüp ve mâ-tekdaddümden berü olan bid'ahların mecmû'ını def' u ref' eyledük dedükden sonra, yohsa sizler bizleri fi'l-aşl başında şapka ve belinde zunnâr bend olan kâfirlerden olmak üzre mi i'tikâd edersüz dedükde yine Bahru'l-'ulûm bir zamân sükût edüp ba'de: Sebbü's-Şeyheyn küfürdür dedi. Molla-başı kızup, yohsa 'acebâ biz kemâ hüve haqqahû ta'rîf edemedük mi âyâ dedükde yine Bahru'l-'ulûm cevâbında "Sebbü's-Şeyheyn küfürdür" dedi. Ve yine 'acabâ sizlerün ta'rîf eylediği ne idi deyince Molla-başı'ya istiğrâb müstevlî olup ve tekrâr muqaddemâ zikr olunduğı vech üzerine cümlesini fülân ve fülân ve fülân deyü ta'dâd eyledüğinden sonra el-hâletü hâzihî bizler şimde furuk-ı İslâmiyye Ehl-i Sünnet ve'l-cemâ'at zümresinden miyüz, yohsa değil miyüz dedükde yine Bahru'l-'ilm: Sebbü's-Şeyheyn küfürdür, dedi. İmdi bu kelâmdan Bahru'l-'ilmün murâdı bu idi ki sebb-i Şeyheyn edenlerün mezâhib-i Hanefiyye'de tevbesi ve rücû'ı maqbûle olmayup ve işbu tã'ife-i A'câm ise ğâyet büyük kabâhatleri (34 b) ibtidâ'en sebb-i Şeyheyn olup ve bu meclisde ise evvel-be-evvel Şeyheynün ref'-i sebbinden bîdâr olınup ve anuñla başlamışlar idi. Bundan merķûmun murâdı

(50) Şeyheyn: Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk ile Hazret-i Ömer el-Fâruk (r.anhümâ).

şerlere bu şeylerden bir nef' yokdur demek idi ve bunu zimmen fehmeylesünler deyü şarâhaten zikrine teeddüb eyledi. Pes Müftî-i Efğâniyân olan Molla Hamza Felcâî bu huşûsa intikâl edüp dedi ki: Yâ Hâdî Hâce, senün hiç işbu keyfiyyâta beyyineñ var mıdur ki bu meclisde hâzır olanlar ve işbu kavm sizler meclise gelmezden evvel sebb-i Şeyheyn aqvâli bunlardan şâdır olmuş ola dedükde Bahru'l-`ilm: Hayır yokdur dedi. Pes imdi emir böyledür ki bu âna gelince aqvâl-i mezbûr bizlerden şudûr etmedügi gibi ve fî-mâ-ba'd dahı ol mişillü aqvâl bizlerden şâdıra olmayup ve edenler dahı aşlâ müsâ'ademüz olmak ihtimâli yokdur. İmdi böyle olunca fî-mâ-ba'd bizleri furuk-i İslâmiyye'den ta'dâd etmez misüz dedükde, Bahru'l-`ilm: Çünkü emir böyle ise cümlesi Müslimânlar olup başımuza berâber cânımız ve karındaşlarımızdur, "mâ-lenâ ve `aleyhim mâ-`aleynâ" deyüp ve ol meclisde olanların cümlesi ayağ üzerine kalkup ve birbirleriyle mu'ânağa ve muşâfağa edüp ve küçügi büyüginün yedini takbîl eyleyüp ve birbirlerine karındaş deyü hitâb etmege başladılar. Pes ben şehâdet ederüm ki bu üç tâtîfenün küllîsi işı olınan `ahdun mecmû'ını cânla kabûl edüp ve iltizâmını der'uhde ederler dedüm. Ba'de (35 a) çünkü itmâm-ı meclis ahşâm namâzına karîb ve şevvâl-i Şerîf'ün yigirmi dördüncü Çehârşenbe günü vâkı' olup ve `asker perîşân olmağa başlayup fakîr gördüm ki oturdığım mevkı'de etrâfum ol kadar tâtîfe cem' olmuş ki beni dâ'iren-mâdâr ihâta edüp ve kavm-i A'cem'den yalnız on biñden ziyâde âdem var idi ve kuşûrları "Ve kıs x `aleyhi" ve her birleri lisânları üzerine fakîre du'â ve şenâ ederler idi. Vaktâ ki ahşâm olup

bunların cümlesi dağılıp ber-taraf olduğda Şâh tarafından i'timâdü'd-Devle'si gelüp:Şâh'ımız olan Efendimiz sizlere maşşûş selâm edüp ve bulunduğunuz hizmete teşekkür zımmiyle tarafınıza 'azîm du'âlar eyledi.Ve sizden ricâ ederler ki ben emreyledüm,yarın kavmün cümlesi bir yere cem' olup ve mecmû'ı etdikleri ikrârlarını mutazammın bir hüccet olunup ve her kabîle imzâlarını vaż' edüp ve altına mühürlerini vaż'edeceklerdür ve anlardan dañı niyâz ederüm ki anlar da bu maddeye vâkıf oldukları vech üzre hüccet-i mezbûrın bâlâsına isimleri yazup ve mühürlerini vaż' edeler deyü emreylediler dedükde,faķîr dañı:´Ale`r-ra`si ve`l-`ayn;luţfetmişler ve kerem buyurmuşlar,niyâza ne hâcet;emirleri muţâdur dedüm.Vaķtâ ki ol gece geçüp şabâh oldu ki ol gün Pencşenbe ve mâh-ı merķûmun yigirmibeşinci günü idi ki yine emir gelüp evvelki günde cem' olınan mevķı'a cem' olına.Binnâ`en`aleyh türbe-i sa`âdetün taşrasına cem'iyet olunup ve ol gün dañı bir rûtbede zühâm vâķı´(35 b)oldı ki tahmînen altmışbiñden ziyâde yalnız´Acem var idi.Vaķtâ ki ke`l-evvel cülûs eyledigümüz gibi karâr eyledükde meydâna bir cerîde çıkardılar ki tahmînen tûlı yedi karış miķdârı olup ve ´arzı dañı tûlına münâsib tertîb olunmuş ve tomarın gûlûşân miķdârı olan maħallî yazılı bâķî gûlûşi dörde takşîm olunup ve beher kısmını yine dörder parmak kadar başka başka bulı-nup ve derûnları yazıdan âzâde beyâż birağulmuş ve yazılmış satırların dañı beher satırı birbirlerinden münâsibiy-le kaşîr olarak taħrîr olunmuş.Pes Molla-başı,Müftî-i Rikâb olan Aķa Hüseyn'e emreyledi ki tomar-ı merķûmı okıyup cüm-

le hâzır-ı bi`l-meclis olanlara istimâ` eyleye. Pes toma-
rı ol dağı yedine alup ve ayağ üzerine kalkup kıra`ate
başladı. Lâkin `ibâreti lûgat-i Fârisiyye ve `Arabiyye
üzre olup ve selîs olduğundan tercemesine takayyüd o-
lınmayup ve bi-`ibâretihî tahrîr olınmak çesbân görüldi
ki budur:

ان الله تعالى⁽⁵¹⁾ اقتضت حكمته ان يرسل⁽⁵²⁾ الرسل فلم يرسل⁽⁵³⁾

رسولاً بعد رسول حتى جاء⁽⁵⁴⁾ نوبه⁽⁵⁵⁾ نبينا محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم

ولما توفي وكان خاتم الانبياء والمرسلين اتفق الاصحاب رضي الله عنهم

على افضلهم وخيرهم⁽⁵⁶⁾ واعلمهم ابى بكر الصديق ابن ابى قحافة رضي الله تعالى

عنه فاجمعوا واتفقوا على بيعته فبايعوه كلهم حتى الامام على بن ابى

طالب بطوعه واختياره من غير جبر ولا اكراه فتمت له البيعة والخلافة

(51) Arapça nüshada mevcut değil. 1323 Mısır tab-
ında s.22.

(52) ارسال , a.g.e., s.22.

(53) لم يرسل , a.g.e., s.22.

(54) جاءت , a.g.e., s.22.

(55) نبوة , a.g.e., s.22.

(56) اخيرهم , a.g.e., s.22.

رضوان الله تعالى عليهم اجمعين⁽⁵⁷⁾ حجة قطعية وقد مدحهم الله^(36 a)
تعالى⁽⁵⁸⁾ [وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ] الآية⁽⁵⁹⁾
وقوله تعالى⁽⁶⁰⁾ [لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ]⁽⁶¹⁾
الآية وكانوا واذ ذاك سبعمائة صحابي⁽⁶²⁾ كلهم حضروا بيعة الصديق
وقال صلى الله عليه وسلم: اصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم⁽⁶³⁾
صدقه⁽⁶⁴⁾ ثم عهد^(*) ابو بكر الصديق بالخلافة لعمر ابن الخطاب فبايعه
الصحابه كلهم حتى الامام على بن ابي طالب فكانت⁽⁶⁵⁾ بالنص والاجماع
ثم ان عمر⁽⁶⁶⁾ جعل الخلافة شورى بين ستة احدهم على بن ابي طالب
اتفق⁽⁶⁷⁾ راىهم على عثمان بن عفان ثم انه استشهد في الدار ولم يعهد
فبقيت الخلافة شاغرة فاجمع⁽⁶⁸⁾ الصحابة في ذلك العصر على على ابن
ابي طالب⁽⁶⁹⁾ وقد كان هؤلاء الاربعة في مكان واحد⁽⁷⁰⁾ في عصر واحد⁽⁷¹⁾

(57) a.g.e., aynı sayfa. رضى الله عنهم

(58) a.g.e. في كتابه المجيد فقال

(59) "İslâm'da önceliği olan Muhâcirler ve Ensâr ile onları güzellekle talep ederek örnek alanlar ve onları hayırla yâd edenlere gelince; Allâh onlardan râzîdir, onlar da Allâh'dan râzîdir." (Tevbe Sûre-i Celîlesi, 100. Âyet-i Kerîme)

(60) وقال a.g.e., s.21.

(61) "Andolsun ki o ağacın altında Sana bîat eden Mü`minlerden Allâh râzî olsun." (el-Fetih Sûre-i Celîlesi, 18. Âyet-i Kerîme)

(62) و a.g.e., s.22.

(63) "Ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız doğruyu bulursunuz."

(64) Mısır Arapça tab'ında mevcut değil.

(65) بيعة a.g.e., s.22.

(66) رضى الله عنه a.g.e., s.22.

(67) فاتفق a.g.e., s.22.

(68) فاجتمع a.g.e., s.22.

(69) A.g.eserde mevcut değil.

(70) و a.g.e., s.22

(71) A.g.eserde mevcut değil.

عهد ثم ناصب ابو بكر (*) Beyân lafzı idi. İbhâmı def' için

فلم⁽⁷²⁾ بليهم مشاجرة⁽⁷³⁾ ولا تخاصم ولا نزاع بل كان كل منهم يحب الآخر ويمدحه ويثني عليه حتى ان عليا⁽⁷⁴⁾ سئل عن الشيخين فقال هما امامان عادلان قاسطان كانا على الحق وماتا عليه وان ابى⁽⁷⁵⁾ بكر اولى⁽⁷⁶⁾ الخلافة قال اتبايعوني وفيكم على بن ابى طالب فاعلموا ايها الايرانيون ان فضلهم وخلافتهم على هذا الترتيب فمن سبهم وانقضهم فماله وولده وعياله ودمه حلال الشاه⁽⁷⁷⁾ وعليه لعنة الله وملائكته⁽⁷⁸⁾ وكتبه والملائكة⁽⁷⁹⁾ اجمعين وقد كنت شرطم⁽⁸⁰⁾ عليكم حين بايعتموني⁽⁸¹⁾ في صمراى مغان عام ثمان واربعين ومائه والف فشرطت عليكم⁽⁸²⁾ رفع السب فالآن رفعتك فمن سب فقتلتك⁽⁸³⁾ واسرت اولاده وعياله واخذت امواله ولم يكن⁽⁸⁴⁾ فى نواحى ايران ولا فى اطرافها سب ولا شئ من هذه الامور القطعية⁽⁸⁵⁾ وانما حدثت امام⁽⁸⁶⁾ الحبيث شاه اسماعيل الصفوى ولم⁽⁸⁷⁾ اولاده بعده تقفوا اثره حتى كثرة السب وانتشرت البدع والتج⁽⁸⁸⁾ الحرق وذلك عام ثمانمائه سبعة وخمسين فيكون الظهور⁽⁸⁹⁾ هذه القبائح ثلثمائه سنة⁽⁹⁰⁾

- (72) يقع a.g.e.,s.22.
(73) تشاجره a.g.e.,s.22.
(74) رضى الله عنه a.g.e.,s.22.
(75) ابا بكر a.g.e.,s.22.
(76) لماولى a.g.e.,s.22.
(77) حلال للشاه a.g.e.,s.22.
(78) والملائكة والناس a.g.e.,s.22.
(79) A.g.eserde mevcut değil.
(80) وكنت شرطت a.g.e.,s.23.
(81) المياعة a.g.e.,s.23.
(82) A.g.nüşada mevcut değil.
(83) قتلته a.g.e.,s.23.
(84) ولم يبق a.g.e.,s.23.
(85) الفظيعة a.g.e.,s.23.
(86) ايام a.g.e.,s.23.
(87) لم تنزل a.g.e.,s.23.
(88) واتسع a.g.e.,s.23.
(89) لظهور a.g.e.,s.23.

(90) Türkçesi için bakınız: Ek I, HH 15/1 92/a.

İmdi hüccet-i merķūm bu şüret üzre tamâm olduğda cerîde-i ma'hûdeye dâhil olmayarak bir miķdâr kelâm daħı emr şöyle şöyle şöyledür deyüp bayağı ağızından takrîr ile temâm eyledi.Vaktâ ki işbu cerîde tamâm olduğda aħmak maķâmına ķomasınlar deyü faķîr ol cerîde-i ma'hûdede taħrîr-i kelimât ve elfâzuñ ba'zısına i'tirâż edüp Molla-başı'ya dedüm ki:Seyyidinâ 'Ömer -rağıya'llâhu 'anh-de lafz-ı hılâfetde olan kelime-de naşben zikrolınmış,anuñ yerine lafz-ı 'ahd vaż' olına idi güzel olmaz mı idi ve ibhâmdan ħalâş olmış olur idi. Zîrâ lafz-ı nâşibe taşarruf olınsa nâşıyye şâyibesi mülâhaza olınmaz mı?Güyâ işbu lafz,Ĥazret-i 'Ali Efendimüze(r.a) buğzına naşb nefes gibi bir râyhacık istişmâm olınmaz mı deyüp söyleşürken ĥazırdan Seyyid Naşrullâh (37 a)-ı Kerbelâî dedükleri zât atılup ve mu'ârażaya başlayup:Bu senüñ dedigüñ lafz zâhirün ĥılâfı olmağla bu aşlâ kimsenüñ ĥatırına gelür şeyden degildür,bunuñla meydâna bir ğavğa mı ķoparmak istersüñ deyü benümle mu'ârażayı artırıncâ Molla-başı edebsizligine vâķıf olup ĥerifi isķât edüp susdurdı.Ve aralıkda,esnâ-yi şoĥbetde faķîr,Molla-başı'ya dedüm ki:Cânum Efendi,Allâh'ı severseñ medĥ-i Şeyĥeyn'de

ہا امامان قاسطان کانا علی الحق

ilâ âhiride olan kelimâtı sizler bunları bir miķdâr ma'nâya ĥaml olınmak içün mi tertîb olınmışdır.Eger öyle olınmış ise ĥaķ Şeyĥeyn'de münâsib olınmışdır deyüp henüz daħı murâdumı tefhîm edüp Molla-başı anlamadan yine şahs-ı mezkûr işidüp yayğaraya başlayınca faķîr,nâçâr olup dedüm ki : Taĥķîķan ol ķavli ki sizler Ĥazret-i Ebû Bekir ile

Hażret-i ʿAli hakkında (r.anhümâ) mübâyaʿa içün taḥrîr eylemişsüz, ol kelâmlar bizüm ʿindimizde sâbit olmayup cümlesi mevzûʿadur ve fakîr bundan aḳdem cümlesini sizlere zikr ve beyân eylemiş idim. Ve Hażret-i ʿAli Efendimizün (r.a) kavli ki medh-i Şeyḥeyn'de zikreylemişsüz, cümlesi hılâf-ı vâkıʿ olup sizün zikriñüzün ğayrıdur. Gerçi baʿzı kelâm buyurdılar ammâ sizlerün dedügi gibi degildür. Ve Hażretün zât ve zamânına taʿzîm edelüm der iken şarâḥaten taḥḳîr eylemişsiñiz. ve bu huşûşda mübâlağa edüp Hażret-i Şeyḥeyn'i taʿzîm ḳaşd edüp (37 b) Hażret-i ʿAli (r.a) gibi zât-ı sûtûde sıfatı mübâlağañuz ile zımnen taḥḳîr eylemişsiñiz. Zîrâ dedigünüz gibi degildür. Şaḥs-ı mezbûr benümle yine evvelki gibi muʿârazaya başlayınca Molla-başı vâkıf olup isḳât eyledi. El-ḥâşıl bundan aḳdem zikrolunduğı vech üzre derûn-ı cerîdede vâkıʿ satıruñ ḳışşası olan mevzû meger kelâm-ı şâh-ı cem-i câh imiş, anı daḥı vech-i sâbıḳ üzerine ḳırâʿat eylediler ve edâsı Fârisiyyü'l-ʿibâre lügat-ı ʿArabiyye ile maẓmûnı budur ki zikr olunur:

اتاقد التزمنا رفع السب وان الصحابة فضلمهم وخلافتهم على هذا
الترتيب هو في هذه الرقعة فمن سب منا او قال خلاف ذلك فعليه لعنة الله
والملائكة والناس اجمعين وعلينا غضب وغضب نادر شاه ومالنا⁽⁹¹⁾ واولارنا
حلال له .

deyüp bunuñla tamâm eylemiş ve baʿde yazduğı kelimâtuñ taḥtına mührini vaẓʿeylemiş ve kezâlik anuñ taḥtında olan satır ki zikr olınmış idi ki birbirlerinden ḳaşîrce ide, meger ol satırda daḥı ol cemʿiyyetde mevcûde olan Efgâniyyânuñ ve

sâ'irlerinin lisânları üzre taḥrîr olunmağın, meḡelâ: Kāvm-i Necef ve Kerbelâ ve حک (92) ve جواز (93) gibi bu satırlar da bunların lisânı üzre taḥrîr olup ve anı daḥı okıyup muḡaddemâ tefhîm olunduğı vech üzre bunlara daḥı ifâde olup bundan soñra her kavm kendi imzâları taḡtına mühürlerini başup (38 a) ve bunlardan mühür vaż' edenlerden her biri Seyyid Naşrullâh-ı Kerbelâî bi-İbr-i Kıtṡa'l-Ma'rûf idi ki zîrâ ekser umûrda ortaluğda mu'âraza edüp ve mezâhib-i şî'iyye münâşaraya sa'y eder idi. Bundan soñra Şeyḥ el-Cevâd en-Necefî, el-Kûfî ve ġayruhum imzâları taḥrîr olup ve mühürlendi. Ba'dehû bunun taḡtında olan satırda Efgâniyân lisânı üzerine taḥrîr olunmağla anuñ daḥı maẓmûnını zebânları üzre İrâniyân kelâmında her ne iltizâm olunmuş ise andan daḥı ol te'kîd olup ba'de't-tefhîm imzâları taḡtına mühürleri vaż' olundu. Ba'dehû 'ulemâ-yi Mâverâünneh-rûñ lisânları ve maẓmûn üzre kırâ'at ve tefhîm olup ve mühürleri taḡt-ı imzâlarına vaż' olunduğdan soñra tamâm olup faḡîr-i pür-taḡşîr şehâdetümi ol cerîdenün bâlâsına işbu şûretle taḥrîr eyledüm ki:

انی شہدت علی الفرق الثلاث بما قرّوه و التزموه و اشہدونی علیهم

deyüp ve bu vechile taḥrîr eyleyüp ve ba'de imâmı daḥı yazup ḥâtemümi ismimûñ taḡtına vaż' eyledüm. İmdi işbu vaḡit bir vaḡt-i mes'ûd ve mübâreke idi ki müşâhede olınan şafâ ve meserret a'câbun mine'l-'accâb olup ve ol gün bir gün idi ki ne bir a'yâr-ı şerîfelerde olmak mümkün olur ve ne

(92) الحلة (Hille) a.g.e., s.24.

(93) الجواز (Hârezm) a.g.e., s.24.

bir şehriyâinde hûşûl-peziir olur ve fi`l-aşıl Ehl-i Sünnet-
 den olanların sürûr ve hûbûrî vaz`dan bîrûn olup yalnız
 Ehl-i Sünnet degül,gürûh-ı sâ`ireler (38 b)dağı kemâl-i sū-
 rûr ve feraḥ ve şâdîden ne ideceklerini bilmezler idi.Bu
 rütbede cümlesi ḥandân ve şâdân oldılar.Elḥamdüli`llâh,
 fe-ḡümme elḥamdüli`llâh ve şalli ve sellim `alâ eşrafi`l
 -ḥalkı Muhammedin ve `alâ âlihî ve evlâdihî ve aşḥâbihî
 küllühüm ecma`în,Bunlar tamâm olduğdan sonra ṭaraf-ı Şâh'
 dan ba`zı ḥalviyyâta müte`allık et`ime-i nefîseler,altun,
 zürûf ve muraşşa` bâdiyeler ile şarâb-ı müferraḥ-ı müte-
 nevvi`alar gelüp ve cümleye şıla ve ekl ve şûrb olınuḡdan
 sonra muraşşa` buḡurdanlar ile `ud ve `anber ile cümleyi
 tebḡîr edüp ve ba`de Şâh kendü içün şâh-ı velâyet ḥazretle-
 rinün ḡabr-i sa`âdetleri nezdinde iḡdâş eyledüḡi taḡt-ı `a-
 dâlet ta`bîr eyledüḡi nişîmengâḡ üzerine cülûs edüp gürûh-ı
 aḡvâm-ı A`câm ve `Urbân ve Türkistân ve Eḡḡâniyândan olan
 `asâkirün ḡaddi ve ḡaşrı olmaḡı keyfiyyâtı ve olınan zū-
 ḡâm ve ikrâmı müşâhede edüp ve `askerün keḡreti ne rütbede
 idi ki meḡer `adedini Cenâb-ı Ḳâdir-i Muṭlak Ḥazretleri bi-
 le idi.Ya`nî ol rütbede ḡalabalık idi.Ve bu maşlaḡatun en-
 câm-peziir olması yevm-i mezbûr Penḡşenbe ḡününün ba`de`z
 -zuḡri idi.Ve ba`de faḡîri ol ḡün bir dağı Şâh'un ḡuḡûrına
 ḡötürdiler ve evvel girdükde ne mu`âmele ile girdük ise yi-
 ne ol şûret üzerine duḡûl edüp Şâh evvelki gibi : Beri gel
 beri gel ḡıṭâbından zâ`il olmayup ḡattâ bu def`a (39 a)
 ol mertebe ḡarîb varıldı ki evvelki duḡûlda ol ḡadar olma-
 mış idi.Bundan sonra Şâh Ḥazretleri baḡa ḡıṭâb edüp "Cezâ-

ke`llâhu hayran ve cezâ Ahmed Han hayran va`llâhi yâ Abdullâh Efendi, ben işbu umûrî kasdeylemedüm, ancak `âle-mün ıslâh-ı zâtü`l-beyni ve fesâd ve fitnenün inţifâsı ve Ümmet-i Muhammed'ün kıanlarının rîzân olmasının ref'i için eyledüm, olmadı. Ben bunu Devlet-i Âl-i `Osmân tarafına tasdîk etdürüp anladamadım. <sup>(94)</sup> Hoş imdi Allâhu Te`âlâ Hazretleri iki İslâm fırkasının arasında olan ihtilâfı def' u ref' eyleyüp ve `izzet ve ref'atlerin yevmen-fe-yevmen müzdâd eyleye deyü Devlet-i `Aliye-i `Osmâniyye'ye bir miqdâr du`â eyledi. Ve ba'de dedi ki :Yâ `Abdullâh Efendi, tahkîk, fe-sümme tahkîk sen zannetme ki bu şehinşâh olan `abd-i ahkâr bu misillü şey ile iftihâr edeyim; etmem. Zîrâ işbu emr olmadı; ancak Allâhu Te`âlâ'nun `inâyet ve kudretiyle bâna sühûlet verüp ve beni tefrîkine refîk edüp ve işbu aşhâb-ı güzîn -rıdvânu`llâhi `aleyhim ecma`în- hażarâtının sebblerinin def' u ref'ine sebep kıldı ve benüm yedümden takdîr eyledi. Tahkîk pâdişâh-ı Âl-i `Osmân'dan Sultân Selîm merhûmdan bu vakte resîde olunca bu emre sa'y edüp ve bu kadar `asâkir techîz edüp ve mâl-i keşîre şarfı (39 b) telaqqî ile himmet-i İskenderâne vakti ile işbu olunan sebbün ref'ine sa'y-i firâvân edüp öyle iken kıabil olup muvaffak olamadılar. El-hamdüli`llâhi ve kerramehû, fakîr Cenâb-ı Hak'ın `avn ve `inâyetiyle bi-suhûletin ol

(94)İlk defa 1149 Cemâziyülevvel'de İran murahhasları ile Osmanlı devlet ricâli arasındaki görüşmede Câferî Mezhebi'nin beşinci mezhep olarak tasdîk edilmesi mevzû edilmiş, ancak Osmanlı Devleti beşinci mezhep tâbirindeki mahzurları beyan ederek kabul etmemiştir. BAKINIZ: H.H.15/1 92/b ve Nâme-i Hümâyûn 3, s.6.

ķabâyiĥ-i 'azîme ref' oldu. Ve işbu ķabâyiĥ ibtidâ'en ol ĥabîs Şâh İsmâ'îl dedükleri nâ-ĥalefden neş'et edüp (95) ve andan zuhûr eyledi. Ve ehl-i ihcânı iġrâ edüp ve bu ef'âle irtikâb etdirüp ilâ-yevminâ hâzâ bu vakte resîde olinca ol ef'âl-i ķabîĥa bertaraf olmayup ve'l-yevm bâķî idi. El-ĥamdü li'llâh bu maşlahat-ı kerîme benüm vaktümde olduğına iftiĥâr ederüm. Faķîr dahı inşâ'allâhu Te'âlâ memâlik-i A'câm'uñ küllîsi bu meslege sâlik olup "eynemâ kânû 'aleyhi" Ehl-i Sünnet ve'l-cemâ'atden olurlar dedüm. Şâh dahı: inşâ'allâhu Te'âlâ, lâkin tedrîce muĥtâcdur, yohsa 'acele ile olmaz, evvel bu ķadar oldu, bundan şöñra evvel-be-evvel himmet olinması âsân olur dedükden şöñra: Yâ 'Abdullâh Efendi, faķîr bu ki iftiĥâr etmem, lâkin sen benüm meclisüme gelüp ve benüm ile bu ķadar etdigün şöĥbet içün iftiĥâr eyle ki zîrâ benüm işbu meclisüm dört salâtin-i 'izâm meclisinden 'bâret olup anuñ biri Sultân-ı İrân ve biri Sultân-ı Türkistân ve biri Sultân-ı Hindistân ve biri dahı Sultân-ı Efgâniyân olup lâkin işbu emir ki ĥuşûl-pezîr oldu ancak ol Allâhu 'Azîmü's-şân'uñ (40 a) tevfîkiyle oldu. İmdi işbu vakit ve sa'yümden cemî'-i ehl-i İslâm'a bunuñla minnet ederüm. Ş'ol ĥayşiyet ile ki cümle aşĥâb-ı güzîn -rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'in-den sebbi ve irtikâb olinan ef'âl-i ķabâyiĥi def' u ref' eyledüm. Ve müşârunileyhimün ĥâzerâtından dahı şefâ'at ricâ

(95) "Tâ buna dek ki 906 senesindeki Şâh İsmâ'îl Safevî hurûc ve me'âric-i 'azîmete 'urûc etdi. 'Ulemâ'-i Azerbaycân ve Erdebil ve Geylân'ın ta'mîrleriyle nûkûd-i hakkıyyet-i hulefâ-yi zîşânı tezyîf ve kulûbı anların mutâva'at ve mûtâba'atlarından imâle eyledi."

Nâdir Şâh'dan gelen Hücet-i gûne'den..HH 15/1 92/a.

ederüm deyüp inşâ`allâh cenâblarından dahı Ahmed Hân'a vardukda bu keyfiyyâtı `ale`t-tafşîl murâd edüp ve seni Bağdâd'a göndermek maṭlabımdur. Zîrâ ol dahı saña intizâr üzerinedür. Lâkin senden anı iltimâs ederüm ki yarınki günde dahı bunda tevakkuf eylesin ki Câmî'-i Kûfe'de cümle ile beraber bir CUM'a kılınmasını emreyledüm. Ve esnâ-yi hutbede minber üzerinde Çehâr Yâr-ı Güzîn⁽⁹⁶⁾ -rıdvânu'llâhi `aleyhim ecma`în- hażerâtını `ale`t-tertîb zikretdirüp ve büyük biraderüm şevketlü, mehâbetlü kudretlü Sultân Maḥmûd Hân bin Âl-i `Osmân Hażretlerini dahı benden evvel yâd etdirüp ve du`â etdürem ve cemî'-i elkâb-ı ḥasene ile zikretdürem ve şoḥra bu küçük birâderlerine du`â etdürem deyüp nefsinı murâd eyledi. Lâkin Hażret-i hünkârın du`âsından eḳall ola, zîrâ bizüm üzerimüze vâcib olan oldur ki asḡar olan ekber olana tevķîr ve ihtirâm eylemesi lâzımdur. Ve fi`l-vâkı' ve fi`l-ḥaḳîḳa anlar benden ekberdür ve ecildür. Ol sultân, ibn-i sultândur gerçi ben dünyâyâ geldüm ammâ babam sultân olarak gelmedüm ve bu devleti şoḥradan buldum deyüp ve kelâmını bunda tamâm edüp bana taşra ḥurûca izin verdi. (40 b) Faḳîr dahı taşraya çıkup ve ḥaymeler arasından güzerân ederken istimâ' eyledüm ki her bir ḥaymede cemî'-i aşḡâb-ı güzînün zikri ve menâkıbâtı ile memlû olup ve lisânları üzre mecmû'ısı baḡş eyleyüp ḥuşûşıyle Hażret-i Ebû Bekir ve Hażret-i `Ömer ve Hażret-i `Osmân'un -radıya'llâhu `anhum- feẓâ'illerine dâ`ir gerek

(96) Hulefâ-yi Râşidîn: Hażret-i Ebû Bekir, Hażret-i Ömer, Hażret-i Osman ve Hażret-i Âli (r.anhum).

haklarında olan âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfeden istih-
 râc ve istinbât olınmış meşâ'il-i منهم ler ki 'ağıllar
 hayrân olur ve bir vechile tafşîl ve tedkîk ederler ki bu
 rütbede taḥkîk ve takrîri ḥaḳḳ bilür,Ehl-i Sünnet 'ulemâsı-
 nuñ ziyâde fuḥûli olanlar bu mertebe bahse ḳâdir degillerdür.
 Ve orada ba'zıları daḥı Şâh İsmâ'îl'i faşl ve mezemmet ve
 tesfiye edüp ve nesebini taḥṭie ederler idi ki olur şeyden
 degildür.Faḳîr bunları istimâ' eyledükde bu ḳavmuñ gerek if-
 râṭ ve gerek tefrîṭi meşhûrdur;bunları 'ayne'l-yaḳîn müşâhe-
 de eyledükde ta'accüb edüp hayrân oldum.Hulâşa çünki ol ge-
 ce mürûr edüp ve Cum'anuñşabâhı olduğda ol mevḳı'den geçilüp
 Kûfe'ye 'azîmet olındı ve naḳl olınan mevḳı' Necef ile Kûfe-
 niñ mâbeyni ile fersaḥdan ziyâdece mesâfe var yoḡ-idi.Vaḳtâ
 ki ol mevzi'e ḳonılup vaḳt-i şalât-ı Cum'a ḳarîb olduğda her-
 kes âbdest alup ḥâzır oldılar ve mü'ezzinlere daḥı emr olinup
 yer yer ezân-ı Cum'anuñ ḳırâ'atına başlayup ve faḳîre daḥı
 haber geldi ki şalât-ı Cum'ada berâber bulunam (41 a)faḳîr
 İ'timâdü'd-devle'ye dedüm ki : Bizlere câmi'-i Kûfe'de Cum'a
 namazınuñ edâsı câ'iz degildür ve ḳılmaḳ saḥîḥ olmaz;zîra
 'inde-İmâm-ı Ḥanefiyye -raḥimehu'llâh- şehir olmaz ise saḥîḥ
 olmayup ammâ 'inde`ş-Şâfi'yye -raḥimehu'llâh- ol şehir ahâ-
 lisinden ḳırḳ âdemden noḳşân olursa olmaz.Bunda ise on âdem
 şehirden olarak mevcûd degildür dedükde İ'timâdü'd-devle'ye
 murâd olan senüñ berâber olmañdur,dilersen edâ eyle ve diler-
 sen etme.Hemân Şâh'un emri ḥuṭbe istimâ' eylemekdür dedükde
 pek ma'kûl deyüp bu şüret üzerine câmi'e cümle ḥalk ile be-
 râber varılup ol vaḳitde câmi'-i şerîf cümle ḥalkla memlû

olmuş idi. Tahmînen beş biñ kadar âdem cem' olmuş idi. Ve ba'de cemî' hânân ve ricâl-i devletinüñ ekâbirleri cümle müctemi' olup ve Şâh'ıñ imâmı olan 'Ali Meded minbere şu'ûd eylemiş idi. Şoñra Molla-başî 'Ali Ekber etrâfiyle müşâvere edüp ba'de 'Ali-i Kerbelâî'nün çıkmasını münâsib görüp ve imâmı indirüp minbere anı çıkardılar. Bu ol Kerbelâî'dür ki şöhreti Seyyid Naşrullâh 'Ali Kerbelâî olup ve ekseriyâ şî'a tarafına i'ânet kaşd edüp ve ekseriyâ mezheb huşûşunda benümle mu'âraza eden bu idi. İmdi vaqtâ ki mezbûr minbere şu'ûd edüp ve ibtidâda Sünnet-i Cum'aya⁽⁹⁷⁾ fülân olmayup ve Cum'a ezânı kırâ'at olındukdan şoñra hutbeye bed' edüp kâ'ide-i Ehl-i Sünnet üzere ibtidâ'en Allâhu Te'âlâ'ya hamd ve senâ ve ba'de Peyğamber -şalla'llâhu 'aleyhi (41 b) vesellem-e şalât ve selâmdan şoñra dedi ki: Ve 'ale'l-halîfeti'l-evvel min-ba'dihî 'ale't-taḥkîk seyyidînâ Ebû Bekir es-Şiddîk -raḍıya'llâhu 'anh- ve 'ale'l-halîfeti's-sânî en-nâṭıku bi' -sıdkın ve's -şavâb seyyidînâ 'Ömer ibni'l-Haṭṭâb -raḍıya'llâhu 'anh- de-yüp 'Ömer'i kesr-i râ ile edâ eyledi. Ma'a-hâzâ merķûm 'Arabiyyede fuḥûlden olup lâkin desîse edüp ve kaşden ḥaml ile şarf-dan men' edüp zîrâ lafz-ı 'Ömer'den men'-i şarf-ı 'adl ve mu'ârefe edüp gûyâ kaşd ile müşârunileyhden zıkr olınan 'adl ve ma'rifeyi selbeyleyüp ve taḥkîr murâd eyledi.

قاتله الله من خطيب واخراجه

Pes bu maddede munşarîf ve ğayr-ı munşarîf kelâmı olduğı içün

(97) Cum'a hutbesi başlamadan önce kılınan ve dört rek'ât olan Cum'anın ilk sünneti.

ḥaṭīb binâ`en`aleyh lafz-I `Ömer'i kesrile okıdı,erbâbınun ḥôd ma`lûmıdur.Bundan sonra ve `ale`l-ḥalîfeti`s-sâlis câmi`u`l -Kur`ân seyyidinâ `Osmân İbn-i `Affân -radıya`llâhu `anh- ve `ale`l-ḥalîfeti`r-râbi` leysu`llâhi`l-ğâlib seyyidinâ `Ali İbn-i Ebî Tâlib ve `alâ veledihi`l-Ḥasan ve`l-Ḥüseyn ve `a-le`l-bâkı`s-saḥâbeti ve`l-karâbeti -rıdvânu`llâhi Te`âlâ `aleyhim ecma`în- ve bundan sonra du`âya bed` edüp "Allâhümme edüm devletehû zıllu`llâhi fi`l-`âlem sultânu`s-selâṭîn benî âdem keyvân-ı ref`at ve merîḥ-i celâdet,Şânî İskender-i Zi`l -karneyn sultânu`l-berrîn ve`l-bahreyn ,ḥâdimu`l-Ḥarameyni`s -şerîfeyn Sultân Maḥmûd Ḥân İbni`s-Sultân Muştafâ Ḥân -eyye-dehu`llâhu ḥılâfeteḥû ve ḥallede saltanateḥû- (42 a) ve naşaracüyüşehu`l-muvaḥḥidîne `ale`l-kavmi`l-kâfirîn- bi-ḥürmeti`l -fâtiḥa deyüp bundan sonra Nâdir Şâh'a du`âya başlayup lâkin nefsu`l-emirde bizüm pâdişâhımızdan kalîl idi.Ba`zısı lûğat-ı Fârisiyye ve ba`zısı `Arabiyye üzre olup ve Fârisî lûğatı üzre olan du`ânun `Arabiyye'de maẓmûnı bu idi:

اللهم ادم دولته من اضاءت به الشجرة التركمانية فاءآن⁽⁹⁸⁾ الرياسة
وجنكيز السياسة

Ammâ el-`Arabiyye:

فهوالملاذ السلاطين وملجاء الخواقين ظل الله في الارضين صاحب قران
نادر دوران

ve bunı deyüp minberden inüp ve şalâṭ-ı Cum`aya ikâmet olı-nup ve ḥaṭīb mihrâba geldi ve iftitâḥ tekbirini edüp ve eli-ni bağlamayup koyverdi.Ve ardında iktidâ edenlerün cümlesi gerek `ulemâ ve gerek ḥavânîn vesâ`ir mevcûde olanlar sağ

ellerini şol elleri üzerine koydılar.Ba'de İmâm ibtidâ'en Fâtiha kırâ'et edüp sonra zamm-ı sûre yerine sûre-i Cum'ayı koşup ve bi't-temâm okıyup ve rükû'a ikbâl eyledükde iki elini iftitâh tekbir-âsâ ref' edüp ve cebran kunut okıdı. Ve ba'de rükû'a varup ve rükû'da dağı tesbîhâtı cebrile edüp ve sonra rükû'dan başını "semi'allâhu limen hamideh" ve "Rabbenâ leke'l-hamd" demeyüp hemân yalnız "Allâhu Ekber" demek ile kaldırup yine kunut eyledi.Ya'nî kunut du'âsını okıdı.Lâkin evvelki kunuta nisbet ile bu az idi,ammâ bunların cümlesi cehr üzerine (42 b) olmak vechile idi.Ba'dehû secdeye vardı.Ve secdede dağı tesbîhâtı cebrile deyüp ve ardında du'â güne bir şey dağı okıdı.Ma'a-hâzâ bunların cümlesi cehren ve a'lâ şavt ile idi.Ba'dehû başını secdeden kaldırup ve secdeteyn beyninde dedügi gibi ve secde-i sâniyede dağı yine tesbîhâtı cebrile deyüp ve ba'de du'â gibi bir şey bunda dağı zammeyledi.Ve ba'de rek'at-ı sâniyede kalkup kırâ'at-ı Fâtiha'dan sonra zamm-ı sûrede sûre-i Münâfikûn'ı bi't-temâme okıdı.Ve rükû'lar ve tesbîhât ve du'âlar ke'l-evvel olup ba'de teşehhüde oturdı.Ammâ bizlerün gibi olmayup ve ziyâdesiyle çok okıdı.Ve hulâşa Ehl-i Sünnet okur gibi teşehhüd miqdârı olmayup ziyâde idi.Ba'de cebrile "aleyke eyyühe'n-Nebiyü ve rahmetu'llâhi ve berakâtüh" deyüp ve sağ elini başına koduğı hâlde yalnız sağ yanına selâm verdi.Bundan sonra sünnet-i âhir fülân yok.Bu vechile namâz-ı Cum'a temâm olup ve Şâh tarafından halviyyâta dâ'ir katı çok halviyyâta müte'allik ve et'ime mişillü şeyler gelüp;ammâ müctemi' olan halk gelen halviyyâta bir rütbede

çokışup üşdiler. Hattâ zihâmdan Molla-başının başından imâmesi yuvarlanup ve şalavât parmağı çıktı. Hele ne hâl ise bu vechile yağmalanup ve fakîr su`âl edüp dedüm ki cânım bu kadar zihâma sebep ne olsun dedükde Şâh Hazretleri işbu galabalık ve izdihamı görüp veyâhûd istimâ` eyledükde (43 a) münbasıt olup ve şafâ ve serveri müzdâd olur. Anun-çün ederler dedükde huşûşıyla `ulemâ ve hânânun böyle galabalık eyledüklerini gördükde ziyâdesiyle memnûn olur dediler. Bundan fehmedüp ve anladum ki bunların cümlesi riyâ imiş, lâ-ğayrı. Vaktâ ki bunlar tamâm olup câmi`den çıktukda i'timâdü`d-devle fakîrden su`âl edüp: Huṭbemüzi ne keyfiyyet ile müşâhede eyledün dedükde fakîr dedüm ki: Huṭbeye aslâ söz olmaz, ammâ namâz dört mezhebden hâric bir namâz-ı garîbdür. Ve imâmân-ı hümâmândan birisi bu vechile bir namâz ne ictihâd edüp ve ne şart kılmuşdur. Ve bu keyfiyyâtı Şâh'a ifâde edüp ve bunları te`dîb eylemek lâzımdur. Çünkü bu huşûşı Şâh'a ifâde eyledükde gâzab edüp ve yine i'timâdü`d-devle ile öyle haber göndermişler ki `Abdullâh Efendi Cenâbları bunu Ahmed Hân'a cümle haber verüp ve ifâde eylesünler ki mecmû` olan hılâfiyyâtı Hazret-i `Ali-nün mescid-i şerîflerinde def` u ref` edüp ve âyîn-i islâmiyye-i Ehl-i Sünnet ve`l-cemâ`ati icrâ eyledüm demişler. Fakîr dahı `ale`r-ra`s ve`l-`ayn deyüp ve ol gün Molla-başı ile ikinci vaktine resîde olinca cem` olup ve Hazret-i Cafer-i Şâdık -raḍıya`llâhu `anh-ın mezhepleri huşûşını müzâkere edüp fakîr dedüm ki : Efendi, sizler ş`ol mezheb ki anı kendiñuze libâs edüp ve anuñla cümle umûr-ı şer`iyye

ve ʿibâdât ve t̃âʿâtını ediyorsuz, lâkin işbu efʿâl, katʿâ bir müctehidüñ ictihâdına muvâfık olmayup ve bir eḥâdîs-i şerîfenüñ şûretâ maʿnâ-yi (43 b) münîfesine muvâfık degildür görinür. Ve bu şûretde anuñ buṭlânı olmak iktizâ eder zann olunur dedükde Molla-başı: Bizüm iltibâs eyledigümüz mezhebi biʿz-zât İmâm Caʿfer-ı Şâdık Ḥazretleri ictihâd buyurmuşlardır, sen ana nice bâtıldur dersin dedükde, fakîr: Caʿfer-i Şâdık Ḥazretlerinin mezheb ve ictihâdlarına -ḥâşâ-sözümüz yok. Ve bâtıl dimege ne vechile ve ne cesâret ile derim. Lâkin sizlerin gördigüm efʿâlinüzde Ḥazret-i İṣṣânüñ ictihâdlarından bir şey göremem de benüm bâtıl dedigüm odur. Yohsa anların ictihâdları degildür. Veyâhûd ol Ḥazretüñ ictihâd buyurdukları usûl, sizlerün yedine girmemişdür. Ammâ eger dersinüz ki Caʿfer Ḥazretlerinin mezhepleri yalnız takıyyedür⁽⁹⁹⁾ böyle olunca sizlerün ve ğayrılarun daḥı mezhebi cümle takıyye olmak iktizâ eder idi. Maʿa-hâzâ böyle olmaduğı "aḫḫarun mineʿş-şems"-dür. Ve kezâlik bu huşûşda taḫkîk olarak baña sizlerden şaḫîḥ bir mesʿele-i ğarîbe-i ʿamîka vâşıl oldu ki anuñ istimâından daḥı taʿaccüb gelür. Ez-cümle anlardan bir bir huşûş olup yaʿnî bir kuyuya ez-kaḫâ necâset ilkâ olunmuş olsa anda üç şûret üzerine fetvâ verilmiş. Meṣelâ: bir defʿa necâset vâkıʿ olup istiftâ olındukda biʿr; baḫr-günedür baḫre necâset ilkâ olunmakla aşlâ bir şey lâzım gelmez, pâkdur cevâbı

(99) İhtiyât; korku veya kitman (gizlemek) mânâsında olup mecburiyet veya zarar tehdidi karşısında dînin icâblarından muâfiyet için kullanılan tâbirdir. Takıyye, Şîa bakımından bilhassa ehemmiyetlidir ve hemen hemen bu fırkanın bir alâmet-i fârikası addolunmaktadır. İ.A.XI., s.679.

verilüp ve def`a-i şâniyede yine ol kuyuya necâset ilkâ
 olunup istiftâ olındukda kuyunun mecmû` şuyını taşraya
 döküp ve pâk etmek lâzımdur cevâbı verilmiş.Def`a-i şâ-
 lişede yine ol kuyuya necâset ilkâ olunup ve istiftâ
 (44 a)olındukda ol kuyudan altı yedi kadar çoğa su çıkarı-
 rılup taşraya dökülse kifâyet eder cevâbı verilmiş.Ma`a
 hâzâ kuyu bir ve ilkâ olınan necâset bir nev`;bu nice olur
 ve sizün `ulemânuz işbu mes`eleyi bu vechile ne maḥalden
 ictihâd edüp ve neden tecvîz eylediler dedükde,Molla-başı
 bizüm mezhebimiz böyledür ki taḥkîk ve şümme taḥkîk bir â-
 dem `ulemâdan olup ve ictihâda ehil oldukda böyle zuhûr e-
 den mevâkı`de Ḥazret-i İmâm'un aḳvâlinde bi`z-zât kendüsi
 ictihâd edüp ve ol ḳavl ile kendüsi ve âḥarî `amel edüp ve
 bizlerde bâb-ı ictihâd mesdûd degildür dedükde fakîr:Güzel
 işbu maddede böyle olsun diyelüm,lâkin sâ`ir iktizâ eyleyen
 bâkî ef`âl-i Şer`iyyelerde ne gûne olur ve anlar içün ne
 dersinüz dedükde Molla-başı:Anuñ bâķîsi taķıyyedür dedi.Fa-
 ķîr yine:Güzel,öyle olsun.İmdi bu şûretde `ulemânuzdan biri
 bir ḳavli ictihâd edüp ba`dehû bir ğayrısı daḥı ol ḳavli
 başķa gûne ictihâd eyledükde evvelki ḳavl ile ikinci ḳav-
 lün miyânında tebâyün ve te`âruz vâķı`oldukda iki ḳavlün
 beynini fark ve temyîze bir uşûl ve rüchân ḳavle bir delîl
 var mıdur ki ma`a-hâzâ madde bir ve ictihâd iki,bunların
 ḳanģısı ile fi`il şâbitdür?Lâ-maḥâle bu bir uşûl taḥtında
 olmak iktizâ eder,bunda uşûl-i ḳavlinüz nedür dedükde,yine
 Molla-başı :Bizüm mezhebimiz taķıyyedür deyince,fakîr:Vâh
 vâh,yâ Sultânım bu ne gûne ğarîb mezhebdür ki bir uşûl taḥ-
 tında olmayup ve herkes bir gûne (44 b) `aķlı yetişdügi

kavlı ile amel eyleye. Bu ne şekil mezheb olup ve bunuñla
 umûr-ı islâmiyye nice rûyet olunur ve meşelâ Hâzret-i İ-
 mâm Ca'fer-i Şâdık mezhebi, yâhûd aşhâbı zâyî' olsa ve her
 mes'elesi dahı taqıyyeye mensûb olup ve beynehümâsında
 fark ve temyîz olmayup ve bir uşûl tahtında olmaya. Bu ne
 gûne mezheb olur dedükde Molla-başı: Ol kadar nâs miyânında
 şöhet-i şâyi'ası olup ve nefsü'l-emrde fażl ve hüneri dahı
 zâhir iken öyle bir âlim cevâba kâdir olamayup sükût eyle-
 di. Bilmem bu vakte resîde olunca kendüleri başlı başına atup
 tutup bir kimesne kendülerden bu migillü bir şey` su`âl et-
 meyüp mu'ârızuñ âdem-i zuhûriyle midür yohsa nefsü'l-emrde
 lisâna gelmez bir miqdâr hezeyâna dâ'ir şey midür, yâhûd "ke-
 lâmu'l-aḥmak es-sükût" mu'amelesi midür, her ne mülâhaza o-
 lınsa olsun kat'â bir cevâba taşaddî eylemedi. Fakîr yine
 dedüm ki : Benüm âkluma gelen oldur ki sizlerün mezheb-i
 Ca'fer-i Şâdık -radıya'llâhu ânh- dedigünüz hemân yalnız
 taqıyye olmayup elbetde bir uşûl tahtına münderecdür, lâkin
 ş`ol mezheb ki sizler ana tezeḥhüb edüp ve zâhib olmağla
 üzerine mukıbb olmış. Sizün ma'a-hâzâ ol zikrolınan mezâhib
 -i ma'hûde olmayup hemân bir kırı kelâm ile taqıyyedür taqıy-
 yedür deyüp ve cümlesini taqıyyeye haml ile cevâb veriyorsuz
 dedükde Molla-başı yine sükût edüp kat'â cevâb vermedi. Fa-
 kîr gördüm ki olacak ma'nâ degül ve mu'ârazanuñ aşlâ fâ`idesi
 yok, (45 a) gayrî nâ-çâr olup imdi anlaruñ taqdîr ve taşdîr ey-
 ledükleri delâ'illerden başka olarak ve mezheb-i Hâzret-i
 İmâm Ca'fer-i Şâdık -radıya'llâhu ânh-un aşl ve uşûli olmak
 üzre çok mesâ'il-i mütenevvi'a zıkr ve beyân ve bast u a'yân
 eyledüm ki ma'a-hâzâ bunlaruñ birisi ol mezheb ve meslekde

degüller idi.Ve dedüm ki:Hażret-i İmâm Hażretlerinin ictihâd buyurdukları mezâhib-i haḡḡ budur ki zikreyledüm.Yoḡsa sizlerün iltibâs ve irtikâb eyleyüp gitdigünüz tarîḡ degüldür deyüp ve Rûḡî-i Baġdâdî'nün nazmeyledükleri tercî'-i bendden işbu beyti kırâ'et eyledüm.

Beyt

Yüz döndürüp anlardan dedüm ey ḡavm olun âġâh
 Billâhi 'adâlet yolıdur gitdigünüz râh
 deyüp bununla su'âl ve cevâbı ḡatmeyledükde bu vakitte şâh tarafından daḡı Baġdâd'a 'avdetüme müş'ir-i izn gelüp ve muḡaddem taḡrîr olınan ḡüccet-i cerîdesinün bir şûreti ile Cum'a günü ḡaḡîbün okıduġı ḡuḡbenün daḡı bir şûretini berâber getirüp yedüme teslîm olındukda bu sürûr ile ḡacca 'azîmete niyyet edüp ve ol maḡalden bu niyyet ile çıkḡum.Allâḡümme yessir lenâ.Vaḡtâ ki ḡayy-i menâzil ve ḡat'-ı merâḡil ederek Baġdâd-ı behişt-âbâd'a vâşıl olduġda doġrı ayak tozu ile Ve-zîr-i müşârunileyh Aḡmed Paşa Hażretlerinin ḡâḡ-i pâyine vu-şûl buldukda taḡrîr olınan şûretleri ba'de't-teslîm vâḡı'a olan veḡâyi'-i bî-mışdara naḡl ve beyândan şoḡra ḡacc-i şerîfe 'azîmete niyyetümi 'arz edüp ve izinlerin ḡaleb eyledüm.Zîrâ üzerümde medrese-i münîfenün tedrîs ile (45 b)ḡı-tâbet ve imâmeti olmaġla anlara yâd ederek ve elbetde Baġdâd Vâlilerinden izne mevkûf olup ve me'mûr olduġum ḡıdemât-ı mebrûrenün teşekkûri zımnında ve izin ḡalebini daḡı müş'ir olarak dâliyyetü'r-redîf bir ḡaşıde-i ḡarrâ daḡı nazmedüp ve Hażret-i Paşa'ya 'arzedüp ve me'zûn oldum.Ve işbu izn-i

hacc-i şerîf sene seb'â ve hamsîn ve mi'e ve elf (1157) Re-
 bî'ulevvelinûn on ikinci Cum'aertesi güninde vâkı' olup lâ-
 kin kasîde-i merķûmenûn bu maħalde lüzûmı olmaduğı içün taħ-
 rîrine taşaddî olunmayup ve işbu sürûr ile Bağdâd'dan ķâfi-
 le-i huccâc ile hareket, andan Haleb ve Şâm, ba'de cümle huc-
 câc-i zevi'l-ibtihâc ile Mekke-i Mûkerreme'ye şafâ-yi hâtır
 ile dâhil olup ve edâ-yi farîza-i iskât-ı hacc olındı. Lâkin
 bundan aķdem zikrolınduğına binâ'en ba'de-edâ'i'l-haccı'l
 -müferriza Mekke-i Mûkerreme Şerîfi olınan ve ol vakitlerde
 makâm-ı Şerâfetde bulunan Şerîf Mes'ûd Hâzretlerinûn meger
 bizlerden aķdem Nâdir Şâh'ın irsâl eyleduği bir iki erbâb-ı
 hîyl ve şâhib-i hadî'at ile beynehümâlarında bâz-geştîleri
 var imiş. Benüm bunlardan aşlâ haberüm olmayup ve Şerîf Hâz-
 retleri ile 'azîm mâcerâları olmuş. Hâķķ bilür ki faķîr Bağ-
 dâd'dan bunların fitne ve fesâdı havfünden firâr eylemiş i-
 düm. Fesâdlarından bunda daħı halâş bulamadum. İmdi bu keyfiy-
 yâtun naķl-i icmâliyyesi bu şûret üzerine vukû'-pezîr oldu
 ki vaķtâ ki ba'de-edâ'i'l-hacc sene-i merķûmenün Zi'lhicce-
 sinûn yigirmi günü olduķda cemî'-i huccâc-ı Şâm ile (46 a)
 ber-ķâ'ide-i ķânûn-ı kadîm Mekke'den taşra çıkılup Seyh Maħ-
 mûd ta'bîr olınan mevķı'a nüzûl olınup ve cümle haymeler
 kuruldı. Ve bir gece anda beytûtet edüp ve gecenûn tahmînen
 nişfı olduķda faķîr derûn-ı haymede hâbda iken nâgâh bir â-
 dem beni uyķudan âgâh edüp ve: Sizleri Mekke-i Mûkerreme
 Şerîfi olan Şerîf Mes'ûd Hâzretleri İbn-i Şerîf Sa'îd Hâz-
 retleri da'vet ederler dedükde evvel-emirde uyķınun şadmesiy-
 le imtinâ' edüp, anlar degül bi'z-zât Pâdişâh-ı vakit olan

Sultân Maḥmûd Ḥazretleri taleb eylese şimdi ben gidemem dedükde:Şimdi degül,inşâ`allâh yarın gece,ba`de`l-`işâ`,yâ-hûd ertesi gün ba`de-vaḳti`ḍ-ḍuhâ Şerîf Ḥazretleri sizleri kendi sarây-ı hâşşına da`vet edüp ve sizlerünle bir miḳdâr görüşmek isterler dedükde;imdi böyle ise bu huşûşa hiç ḳudretüm yokdur.Zîrâ huccâc ol vaḳte ḳalmayup ḳalkarlar.Şoḡra faḳîr verâlarından ne gûne gidebilürüm ma`aza`llâh dedükde bize da`vete gelen zât:Şerîf Ḥazretleri sizleri şoḡra i`zâz ve ihtirâm ile taḥtu`r-revâna râkiben verâlarından huccâca îşâle tekeffül eylediler dedükde faḳîr:Gerçi bu güzel cevâb ammâ şoḡra huccâcun `aḳabinde `aceleten gitmege ve ol ḳadar zahmet ve meşakḳate ḳudretüm yokdur.Ve ihtiyârüm deyü ceffü`l-ḳalem cevâb verdükde ammâ fi`l-aşl Bağdâd'dan berü yanumda refîḳ ve şefîḳüm ve ğam-güsâr-ı şaḳîḳüm ve hemşehrüm olan aşḡâb-ı sürûr ve yesârdan nâzik-ṭabî`at ve pâk-ṭıynet es-Seyyid ve el-Hâcc Yûnus el-Edhemî nâmında (46 b)bir zât-ı hem-râhum var idi ki şubḡ ve mesâda anuñla ḳonar göçer ve anuñla yer iḳer idüm.Ol zât baña dedi ki:Luṭfeyle Efendi,Şerîf Ḥazretleri'nüñ da`vetine icâbet edüp ve sözini reddetmeyin,zîrâ anlar büyük zâtlardur.Eger ḳabûl edersenüz faḳîr dahı senünle berâber ḳalayım;isterse on gün şoḡra olsun.Şerîf Ḥazretleri böyle nuṭḳ eyledükden şoḡra ol bizleri Medîne-i Münevvere'de olursa da şafâ-yi hâṭır ile huccâca îşâl ederler deyince,anuñ kelâmiyle göñlüm olup ve da`vetlerine icâbet eyledüm.Ammâ ol eḡnâda Mekke-i Mûkerreme'de bir miḳdâr fitneye müte`allik ḡareket olmak sebebiyle ol gece Şerîf Ḥazretlerine mülâḳât mümkün olamayup ertesi işneyn günü

vakt-i duhâda kendülere mülâkî olup ve hîn-i mülâkâtta
 yanlarında her ne kadar maşlahat ile gelmiş kimesne var
 ise cümlesini taşraya def' edüp yalnız mahremeleri ile
 ikimüz kaldukda faķîre ziyâde i'zâz ve ikrâm ve tevkîr
 ve ihtirâm eyledi.Ve diķkat-nażar edüp gördüm ki Şerîf
 Hâzretleri bir racül-i âķıl ve edîb ve şâlih ve enâniyet
 da'vâsı yok ve Haneḡiyyü'l-mezheb ve mezheb-i şî'a'ya
 muḡa'asşıb bir zât-ı âlî-ķadr olup imdi bir miķdâr idâ-
 re-i şoġbet eyledükde kendülere maġşûş olan muķarrab et-
 bâ'larını daġı def' edüp faķat bir anlar ve bir de faķîre
 kaldukda buyurdılar ki:Yâ Efendi,ma'lûmuñ mıdur ol,ol
 Naşrullâh-ı Kerbelâî dedükleri hâbiş-i bed-mezheb derûn
 -ı şehir-i Mekke'de iġdâş eylediġi habâseti dedüklerinde
 (47 a) faķîr "Lâ" deyince pes Şerîf Hâzretleri naķle bed'
 eyleyüp:Ol hâbiş baña gelüp ve Nâdir Şâh tarafından olarak
 bir miķdâr fermân-gûne mektûblar getürdi ki biri faķîre ve
 biri Mekke Kâḡîsı'na ve biri daġı Medîne-i Münevvere'de
 Şeyhu'l-Harem'e ve biri de cemî'-i Mekke-i Mûkerreme'de
 mevcûd olan 'ulemâya.Mażmûn-ı mekâtib bu şûret üzerine ki
 taķķîķan bizler Seyyid Naşrullâh'ı ol ḡarafda vâķı' ķavm-i
 şî'a'nuñ üzerlerine vekîl ve imâm naşbeyledük.Ol ḡarafa
 vardukda maķâm-ı İbrâhîm 'Aleyhisselâm'da ķavm-i merķûmeye
 ḡarafımızdan vekâlet ile imâmet eylesün.deyü emr-i şerîfüm
 vâķı'dür.Hılâfından be-gâyet hâzer edüp şoñını fikr ve mü-
 lâḡaḡa eyleyesüz.Her bir vârid olan mekâtîbüñ mażmûnı bu
 şûret üzerine idi.Ammâ zikrolınan hâbiş Naşrullâh,ibtidâ'en
 Mekke'ye geldiġi gibi kimesnenün haber ve âġâhı olmaķsızın

Mekke içinde vesâ'ir maḥallerde yer yer dellâllar nidâ etdirüp ve kavm-i mezkûre gûnâ-gûn tergîb ve terhîb ve dürlü dürlü 'arz ve va'd-ı va'idler ile halkı kandırup pek az kaldı ki bir fitne-i 'azîmenüñ îkâzına bâ'is ve bâdî olayazdı. Huşûşiyle vakt, i hacc ve bu kadar biñ huccâc -ı zül-ibtihâc ki her birleri bir memleketden gelmiş, içinde 'âkıllı var ise câhili ve ğayrı gûnesi daḥı var. Hulâşa faḳîr işbu ḥadisâtı istimâ' eyledigüm gibi ḥabîşi ahzetedirüp getürtdüm ve baña olan mektûbı ol vâkıdde verdi. Ve ammâ kaṭ'â iltifât eylemeyüp dedüm ki: Bre mel'ûn, bu senüñ etdigün ne şekil cür'et ve ne gûne cesâret-i (47 b) ḥabs-ı tıynetdür ki benüm diyâruma gelüp ve ḥafiyyeten bu fitne îkâz edüp ve nâsı Nâdir Şâh dedükleri râfiżîñüñ 'aḳd ve bî'atına da'vet eylesün. Gûyâ sen zannedersin ki taḥḳîḳan şürefânüñ küllîsi râfiżîlerdür ve ednâ da'vet ile Şâh-ı İrân'a ve 'Acem tara-fına tab'ıyyet edüp raġbet ederler. Bre ḥabîs mel'ûn, bu ne gûne fikirdür. "Hüve'llâhu'llezî lâ-ilâhe illâ Hû. Va'llâhi ve bi'llâhi" eger Âl-i 'Osmân pâdişâhı ki ben ve benden ğayrıları anuñ taht-ı bî'atına ve zîr-i içâ'atına dâḥillerdür, anlar gelüp beni derûn-ı Muṭâf'da katl eylese anlara daḥı böyle maddede içâ'at eylemek ihtimâlümüz yokdur; kânde kaldı ki senüñ şâh'ın gibi râfiżîñüñ da'veti ve mektûb ve kelâmiyle ana içâ'et eyleyem. Ana cevâb verebilsem ne ḥôş, veremez isem muḳâtele ederin; mâdem ki Kuṭr-ı Yemen ve Hind-i Vaḥîşede bir adam kalmayıncaya kadar. Eger bunların cümlesi muḳâvemet edemeyüp de bir dâne kalmayacağını 'aḳlum müşâhede ederse de yine tab'ıyyet mümkün degildir. Zîrâ işbu zuḥûra

gelen veķâyi´ bir emr-i ğarîbdür ki tâ Seyyidinâ Rasûlul-
lâh -şalla`llâhu Te`âlâ `aleyhi vesellem-den bu ana gelince
vukû´ bulup şâdır olmuş keyfiyyetden degildür.Şimdi bu
mişillü hâdiḡe-i fecî`anuñ vukû´ı benüm vaķt-i zamânumda
olacaķ;ne`ûzü bi`llâhi hâşâ ve kellâ-benüm vaķtümde degül,
benden sonra gelenlerde de Hakk bilür kâbil ve imkânda de-
gildür.Ammâ eger muķâtele ederüm derse kendüsine muķâbele
edüp muķâtele (48 a) ederüm.Eger bir maḡalden nuşrat olun-
mayup da `âciz kalur isem zikri sebķat eden kaķruñ birine
hicret edüp ammâ ki Beytu`llâh derseñ ol Cenâb-ı Vâcibü`l
-Vücûd'unđur.Anı ol hıfzedüp ol mişillü bed´ mezhebi böyle
mevķı´e uġratmaz.Ve kışsa-i Aşḡâb-ı Fîl'i mülâḡaza eylesün
ki anuñ keyfiyyâtı hûd nâşş ile ḡâbitdür.Ve işbu râfiżî-i
mel´ûn taḡķîķan ḡanneder ki bu şürefâ ġürûhı dünyâyı ziyâ-
desiyle sevüp ve muḡabbet ederler.ġûyâ murâd ederler ki
bizleri emvâl ve eşyâ ve cevâhir vermekle iṡmâ´ eyleye.Ol
mel´ûn anı bilmez ki bizler hânedân-ı Nübüvvetden olup ve
bizüm neye ihtiyâcımız vardur ve bizüm `indimüzde altun ile
ġümüş toprak meḡâbesindedür.Diler ki bizleri bayaġı şıbyân
gibi mâl ile aldatup bu mişillü kabîḡaya terġîb etdirde.
Va`llâhi,va`llâhi bunu böyle bil ki eger memleket-i `Acem-
den tâ Hicâz'a gelince arġ açup da nehir yerine altun ce-
reyân etdirürse `Urbân'a emr ederüm;anuñ altun akıtduġı
nehri ve teveccüh edeceġi derbend ve şehri aḡcâr ile seddü`l
-bend edüp ve henüz ol bu ṡarafa teveccüh etmezden muķaddem
ben anları kaķarum.Be hey `Abdullâh Efendi,bizüm iṡâ´atımız
bu vaķte resîde olinca olmadı,ancaķ `Oḡmân pâdişâhlarına

oldı. Zîrâ anlaruñ cümlesi ğâzî-yi fî-sebîli`llâh ve mü-câhidi fî-dîni`llâh olup ve Hârameyn-i Şerîfeyn fuķarâsı-nı dâ`imâ nafâķat ve sadâķat ile gözedüp i`ânet ederler, dînleri Dînimüz gibi ve mezhepleri mezhebimüz gibi. Anlarda olan (48 b) işbu ahlâķ-ı hamîdeleri içün bizler anlaruñ taķt-ı bî`at ve itâ`atına dâhil olmışuzdur. Ammâ bu `Acem tã`ifeleri ise tabî`atleri murdâr ve ahlâķları ve dîn ve mezhepleri kabîh ve mezhepleri reddî ve vaşıfıdan hâric murdâr bir kavimdürler. Ve bizden muķaddem gelen eslâflarımızuñ birisi anlardan gelenleruñ birine itâ`at etmiş ve ne inķı-yâdlarında bulunmışlardır. Huşûşiyle hacc içün bu maħalle gelen kibârları ve bizüm harac-güzâr imiş gibi bir tã`ife iken işbu hâdişe-i mekrûha olmadı da benüm vaķt ve zamânum-da mı olacak oldu. Ma`aza`llâh ol Naşrullâh -ı Kerbelâî dedükleri habîşe dedüm ki: Bu etdigün habîş ve hareket ki senden şâdır oldu. Bunu ne üzerine binâ eyleduñ de etduñ ve ne vesîleyle tevessül edüp ve ne senede istinâd eyleduñ de bu cesâreti eyleduñ, böyle bakayım mel`ûn dedükde mesfûr başladı baña kaba kaba i`zâr vâhiyyeye ve ecvibe-i bârideye ve kizb-i maħz ile i`tizâr-ı şütür-gûrbeye. Dedüm: Üsküt, Üsküt, kizbeyleduñ ve yalan söyleduñ ve mecmû`ısı cümle kizb-i maħz olduğına kendüne tamâm isbât eyleduñ deyüp bu kadar delîller ile isķât eyledükde **فیهت الذی کفر** gibi kaldukda kaldır edüp habş edüp ve derhâl vâķı`a olan keyfiyyâtı kemâ hüve haķķahû yazup necâb ile Devlet-i `Aliyye'ye `arz eyledüm. Ba`dehû taraf-ı Devlet-i `Aliyye'den evâmir-i şerife

şâdır olup öyle vâşıl oldu ki mezbûrândan dağı bağıyyeleri var ise bulundukları mahalden (49 a) ahz ve Emîru`l-hâcc olan Âzim-zâde Es`ad Paşa ile Şâm'a irsâl ve kal`a-i Şâm'da ba`de`l-habs Devlet-i Âliyye tarafına ihbâr olunup ba`de her ne iktizâ ederse anâ göre hareket olına.Ammâ geçen sene -i mübâreke Molla Hamza Efgânî nâmında bir kimesne ile Mîrzâ Ebu`l-Faẓl nâmında bir kimesne gelüp hacc eylemişler idi.Lâkin istimâ`uma göre Molla Hamza hacc edüp ve aşlâ kimesneye bir harf açmayup gitmiş-idi.Ammâ Mîrzâ Ebu`l-Faẓl ise ba`de`l-hacc gûyâ yolda hasta olup ve Necîd kûrâlarından bir karyede kalmış,lâkin sonra haber aldum ki aslı olmayup temâruẓ imiş.Bunu istimâ`eyledükde hafiiyyeten adam gönderüp tutdurup habs eylemiş idim.İmdi vârid olan emrde Molla Hamza dağı berâber tahrîr olunmuş,lâkin ol gitdüginden ele girme-yüp ol kurtuldu buyurduklarında Şerîf Hazretlerine :Efendüm, va`llâhi`l-`azîm benüm fehmedüp ve ânî hatıruma gelen budur ki geçensene-i mübâreke anlaruñ bu mevkı`e gelmeleri ortalığı tecessüs edüp ve tâ`ife-i Şî`a'yı ancak Nâdir tarafına kandırmak ve kulaklarını burmak içün olup zîrâ Molla Hamza-nuñ gidüp ve Mîrzâ Ebu`l-Faẓl'uñ temâruẓ edüp bu havâlîlerde kalması anı iktizâ eder ki Molla Hamza, taraf-ı Nâdir'e varup ve hafiiyyeten ektükleri tohum-ı fesâd ve fitneyi haber vermesiyle bu def`a Seyyid Naşrullâh-ı Kerbelâî'nüñ gelüp ve tarafıñuza mektûb getirüp ve `alenen dellâl nidâ etdirmesi anı iktizâ eder ve bunlar Efendüme her ne ki söylediler ise (49 b) cümlesi hılâf ve kizb-i şarîhdür.Ve kendülerini yediñüzden tahlîş etmek içün hîle ve hud`a-i mahzûdur.Zîrâ geçen sene fakîr,Ahmed Paşa dâ`îleri tarafından yine Nâdir'ün

talebiyle 'ulemâlarıyle bahş için Necef'e varmış idüm.Ol
 Seyyid Naşrullâh dedükleri mel'anet-şî'âr ile ne ma'reke
 ve mu'ârazalarımız güzerân eylemiş idi.Gerek Hamza ve
 gerek Naşrullâh,bunlar dâ'imâ ol tarafın,ya'nî mezâhib-i
 şî'a'nuñ istiḥkâmına sa'y edüp ve ol tarafuñ i'âneti kay-
 dında dâmen-i dermiyân eylemişlerdür.Efendim,ḳatî büyük
 fitne-i 'azîme def' buyurmuşsuz ki bu olur şeyden degildür,
 zîrâ bunlar bir kaç kişidür,memâlik-i İran içinde bunlaruñ
 her ḥuşûşda meşîl ve nazîrî olmıyanlardandur,eger Baḥr-i
 Sefîd'e parmaklarını vaż' eyleseler,Baḥr-i Muḥîṭ'i bulandı-
 rurlar.Nâdir'üñ bunlara kemâl-i i'timâdı olmasa bu tarafa
 bu mişillü hareket için irsâl eder mi idi.Ve benüm bu sene
 hacca gelmeme sebep 'alime'llâh bunlaruñ fitnessi ḥavfinden
 idi.Lâkin ḥikmet-i Hudâ bunda daḥı bunlaruñ fesâd ve mesâ-
 dîlerinden ḥalâş olmak müyesser olmadı.Hele efendim,muvaffak
 olup Dîn-i Muhammedî ve Şerâ'at-i Ahmediyye'ye ve ḥuşûşıyla
 Devlet-i 'Aliyye'ye ziyâdesiyle ḳatı 'azîm ḥizmetde bulun-
 muşsunuz ve fî-mâ-ba'd benüm zannum ve fikr-i ḳaşîreme göre
 Nâdir'üñ me'mûli cümle bertaraf olup ve cemî' etdügi ḥile
 ve ḥud'anun bâbları sedd ve bend olunduğı sebebiyle bundan
 soñra Devlet-i 'Aliyye ile sîne-şâf olup şulḥ eder.Zîrâ her
 taraftan cümle ümmîdi munḳatı' oldı dedükde Şerîf Ḥazretleri
 beni tasdîḳ edüp :Öyledür inşâ'allâh,Ümmet-i Muhammed
 (50 a) ol ḥayyâl-i ḥadî'at-şî'âruñ keyd ve zulmünden ḥalâş
 bulup bizler ve Devlet-i 'Aliyye daḥı râḥat edüp ve ḥalk
 bir miḳdâr dinlenür deyüp ve emr eyledi.Faḳîre bir a'lâ
 Anḳara şûfından ḥil'at ilbâs buyırup taltîf ve ikrâm buyur-

duklarında dedüm:Yâ eyne Rasûlu'llâh,işbu zıkri güzerân e-
den Seyyid Naşrullâh bi-Rabbi hâze'l-beyti'l-'atîk cenâb-ı
şerîfiñüze her ne ki söylemiş ise ve her ne 'özür eyledi
ise anlaruñ cümlesi kizb-i maḥz ve iftirâ olduğı hûd ma'-
lûm-ı şerîfiñüz olup fehmeylediñüz.Ammâ kerem ve luṭfedüp
bundan soñrasına müsâmaḥa buyurmayup diḳḳat üzerine olası-
ñız.Zîrâ bu tã'ife ve bu kavimden bir vechile emniyyet câ-
'iz degildür dedükde,ḥayır,ḥayır anlar benüm ḥabşümde idi-
ler,emr-i şerîfüñ mantûkı üzre Mîru'l-ḥâcc el-Ḥâcc Es'ad
Paşa'ya teslîm eyledüm ki bu taraftan Şam ḳal'asında ḥabş
eyledükden soñra devlete bildirecektür.Ġayrı devlet ne gûne
emr ederse öyle olur,buyurdı.Ba'de Bağdâd Vâlisi Vezîr
Ahmed Paşa'ya 'azîm şenâ ve du'â edüp ve faḳîri merḳûma
tavşıye zımnında mü'ekked mektûb ısmarlayup taḥrîr etdürdi
ve faḳîre buyurdı ki: Yâ 'Abdullâh Efendi,benüm Paşa Ḥaz-
retlerini sevdigüm ve muḥabbet eyledigüm bir şey içün degil-
dür;ancak meḳârim-i aḥlâḳ şâḥibi ḥayır-ḥâh bir zât olduğı
içündür.Allâhu 'Azîmü's-şân anı a'dâsı üzerine manşûr eyle-
ye buyurdı.Bundan soñra kendüleriyle vedâ'edüp ve ṭavâf
vedâ'ı daḥı yerine getürüp ve şerîf Ḥazretlerinüñ semt-i
'âlîleriyle refîḳum olan zât ile taḥtu'r-revânlara süvâr
olup ve dârî-i Fâtıma -raḍıya'llâhu 'anhâ- ta'bîr olınan
mevḳı'de ḥuṭcâca mülâḳât (50 b)vâḳı'olup ve cümle ḥuccâc-ı
zü'l-ibtihâc ve mîru'l-ḥâcca sipâriş olınan maḥbûsları
ile berâber şâm'a dâḥil olduḳda anları ḳal'a-i Dımişḳ'a
irsâl ile ḥabş edüp ve devlet tarafına taḥrîr olınup ba'de
Devlet-i 'Aliyye'den emir gelüp anları Âsitâne-i 'Aliyye'ye

irsâl eylediler mi,yohsa ğayrı ne gûne oldu.Bizler kâfile
ile Bağdâd tarafına râhî olup ve revâne olduk.Ğayrı aşağı-
sı ma'lûmumuz olmadı.Âmelehu'llâhu bimâ yelifku bihî,ve'l
-hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn.Ve kad teraccentühû ve
harrartühû fî leyletin Pencşenbe bi-itmâmihi fî-yevmin seb-
'a aşara min-Muharrami'l-Harâm.Sene seb'a ve mi'eteyn ve
elf (1207) min hicreti'n-Nebeviyyeti bi'l-izzi ve's-şerafi.
Ve ene'l-fakîr zâde-i Gevrek-zâde Hâfız Hasan 'an-Re'îsi'l
-Etıbbâ ve Kâdî-i Halebi's-şehiyyâ-yi sâbıkâ.Ve kad harra-
rehû ve beyyazahû fi'l-yevmi'l-Hâdî aşar min-zî'l-ka'de's-
-şerîfe.Sene ihdâ aşar ve mi'eteyn ve elf (1211) min-hicre-
ti's-şerîfe men-lehü'l-kerâme el-mu'cize ve's-şerafe ve
şalla'llâhu 'alâ Seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ve ev-
lâdihî ve aşhâbihî ve aşîretihî küllühüm ecma'în.
Ve'l-hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn.Ve şalli ve sellim tes-
lîmen keşîran mübâraken fîhi,âmîn.

Temmet

EK I : HH 15/1,92 a

Nâdir şâh'ıñ Mezheb-i Ca'ferî huşûşına dâ'ir 'ule-mâ'-i İrân ve Turan ve Afğân ve Bağdâd'a tâbi' Necef ve Hille 'ulemâsından olmak üzere yazdırdığı kâğıduñ terceme-sidür:

Bu mukâddimenüñ tahrîrinden ve bu veşîkanuñ tasvîrinden ğaraz oldur ki çün ki Hâtemü'n-nebiyyîn -şalla'llâhu 'aleyhi ve 'alâ ve aşhâbihî ecma'în-Hâzretlerinüñ bi'setle-rinden sonra şahâbe-i râşidînden her biri tervîc-i Dîn-i Mübîn'de bezl-i nüfûs ve emvâl ve işâ'a-i mesâ'î-i meşkûre ve mücâhedât-ı mebrûre etdi.Âyet-i vâfî-i hidâyet:

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ

in pîrâye- pûş-i teşrîfî nüzûlî oldılar. Cenâb-ı Seyyidü'l-ebrâr'ıñ riğletinden sonra icmâ'-ı şahâbe-i kirâm ile ki hâll ve 'ağd-kâr-ı Ümmete ehil olmuşlar idi.Binâ-yi hılâfet Halîfe-i Evvel , şânî-i اثنين اذها في الغار şadr-ı nişîn mes-ned-i hılâfet-i Ahmed-i Muhtâr Ebû Bekr es-Şiddîk -radıya'llâhu Te'âlâ 'anhu- üzerine ve andan sonra aşhâbuñ naşsı ve naşbı ile Fâruğ-ı a'zam -müzeyyinü'l-minber ve'l-mihrâb- Ömer ibnü'l-Haţţâb üzerine ve ba'de meşveret ve ittifâk ile Cenâb-ı Zi'n-nûreyn karar buldı.Hulefâ'-i Erba'a'dan her biri kendi hılâfetleri müddetlerinde birbirleriyle sâlik-i mesâlik- iltiâm ve i'tilâf ve şevâ'ib-i ihtilâfdan mu'arrâ idiler.Resm-i muşâdağat-melhûz ve havza-i millet-i Muhamme-diyyeyi şirk ve kîn ta'tarrukundan maşûn ve mahfûz tutmuşlar-dur.Ve ol müddetüñ inkizâsından sonraki hılâfet Benî Umeyye-ye ve andan sonra Benî'l-'Abbâs'a intikâl etdi.Anlar dahi

bu millet ve 'aķıde üzerine bâķı ve hılâfet-i hulefâ-yi erba'aya ķâ'il olmişlar idi.Tâ buña dek ki 906 senesinde-ki řâh İsmâ'il-i şafevî hurûc ve ma'âric-i 'aẓamete 'urûc etdi.'Ulemâ'-i Azerbaycan ve Erdebil ve Geylân'un ta'mîrleriyle nûķûd -ı haķķıyyet-i hulefâ-yi zîşânı tezyîf ve ķulûbı anların mutâva'at ve mutâba'atlarından imâle eyledi.Ve buña 'ilâve sebb ü rafz ki hâme-i raķıķatü'l-lisân anuñ zikrinuñ hürmetinden zebân-ı şarîrî-yi dimâğ-ı hamûşıye çeker řâyi' edüp menâbir ve mesâcidde bu gûne aķvâlden envâ'-ı feẓâyi' i'lân etdiler.Ve bu ma'nânun şuyû'ından sonra Ehl-i Sünnet ve'l-cemâ'at daķı eţrâfdan 'adâvete âğâz edüp terk-i müşâfât etmeleriyle bu fırķanuñ ķatl ve nehb ve esrini mübâh bildiler.Tâ bir ĥadde dek ki ümmet-i ĥayr olur,esîrleri Frenk vesâ'ir vilâyâtta bey' ve řirâ mu'arriẓında oldılar.Ve bu ĥâdiře-i řen'â Ĥâķân-ı mağfûr ve Pâdiřâh-ı mebrûr řâh Sultân Ĥüseyin'un eyyâmına dek mütedâvil ve ma'mûl idi.Tâ buña dek ki vara vara Deřt-i řaĥrâ Türkmenleri ve anlardan sonra Ĥandehor Afğanları ve Devlet-i 'Ořmâniyye ve Rusiyye eţrâfdan bünyân-ı memâlik-i İran'a raĥne vermeleriyle esâs-ı salţanat ve memleketi virân edüp İraniyyânun ķal'a ve istîşâllerini kendülere lâzım bildiler.Çün ki Mâlikü'l-mülk-i ezel ve Pâdiřâh-ı lem-yezel'un meşıyyet ve irâdesi bir emre ta'alluķ tutar ,anuñ esbâbı perde-i gümûndan sâĥat-pervez ve şühûda gelür.Binâ'en'aleyh a'lâ Ĥâzret-i ĥader-i ĥudret keyvân-ı mehâbet,merîĥ-şalâbet,melcei's-selâţîn ve merci'u'l-ĥavâķîn,çerâğ-efrûz dūdınân-ı refî'u's-řân-ı Türkmâniyye kişver-ârâ-yi 'arřa-i cihân bi-te'yidât-ı Sübhâniyye tâc

-bağış-ı mülûk-ı memâlik-i Hind ve Turan, Zıll-i Sübhânî ve nâdir-i devrân -halled-e'llâhu mülkehû ve sultânehû-nuñ Târîh-i Nâdirî ve Tevârîh-i Hind ve Türk'de tafşîl-i hâl -i hüceste-me'âli mezkûr ve mastûr olduğı vechile kevkeb-i zât-ı bî-hemâl ve neyyir-i vücûd-ı sa'âdet-iştimâli maţla' -ı melik-i ebîverdden ağâz-ţulû' ve bünyâd-zuhûr ve suţû' gösterüp sâhat-ı İran'uñ zulmini izâle eyledi. Ol memleketler ki iktizâ-yi inkılâb-ı dehr ile ğayruñ taşarrufına girmiş idi. Zôr-ı bâzû-yi te'yîd-i îlâhî ve kuvvet-i ser-pence -i iqbâl-i zıll-i îlâhî ile ahz ve nez' ve bünyân-ı şevket -erbâb 'inâd ve nizâ'ı kesreyledi. Tâ buña dek ki 1148 senesinde Şahrâ-yi Muğan'uñ meşveret-i kübrâsında ki Vazî' ve Şerîf-i İran'uñ cümlesini ihzâr edüp 'ağd-i meclis-i meşveret etdiler ki ol cemâ'at her kimi isterler ise saltanat içün ihtiyâr edüp kendü işlerine binâ koyalar. Ahâlî-i İran ellerini dâmen-i ibrâm ve ilhâpha urup 'arz eylediler ki pâ-dişâhı ve saltanatı Hudâvend-i 'âlem ol hâzrete ve ol hâzreti dahı bize ihsân etdi. Bizüm tağyîr-i hükûm-i îlâhî'de ihtiyârımız yokdur ve bu saltanat ol cenâbuñ haqqıdır. Ol vechile ki ol günden anlaruñ hâlini şıyânet edüp anlara pençe-i düşmanân-ı kavîden rehâ vermişlerdür. Yine anlaruñ maqâm-ı muhâfaza ve muhâreselerinde olalar, ve İran'uñ sitem görmüşlerini başka ümmîde kımayalar. Ol Hâzret-i şehin-şâh dahı ilhâm-ı îlâhî ile buyurdılar ki her zamân ki ahâlî-i İran bizüm saltanatımıza râzî ve kendü âsâyiş ve râhatlarına tâlib olalar. Bir şûretde bu mes'ûl kabûle mülâkî ve huşûle maqrûn olur ki muhâlif-i mezheb-i eslâf-ı kirâm ve âbâ- i 'izâm nüvvâb-ı şâhımız olan âşâr-ı bid'atı târik ve tarîk-ı

haqqıyyet-i Hulefâ-yi Râşidîn'e nâsik ve sâlik olalar, anlar
 dahı haqqâniyyet yolından şâibe-i enâniyyetden mu'arrâ müt-
 tefik-âlâda oldukları hâlde bu hüküm-i kudsiyi sem'-i iz'ân
 ile aşgâ idüp bu matlabuñ te'kid ve istikrârı içün bir ve-
 sıka terkîm ve pâk-i'fikâdlık mühriyle mahtûm edüp Hızâne
 -i Amire'ye teslîm eylediler. A'la-Hâzret-i Şehinşâhî dahı
 bu ma'nânun mukâbilinde Devlet-i 'Osmâniyye'ye elçi irsâl
 edüp A'la-Hâzret-i Süleymân Hâşmet bâsıt-ı besât-ı emn ve
 emân, nâşir-i râyât-ı **ان الله يأمر بالعدل والاحسان** Sultânü'l-ber-
 rîn ve Hâkanü'l-bahrîn, Hâdimü'l-Harameyni's-Şerifeyn, Sâni-i
 İskender-i Zü'l-Karneyn, dâver-i dârâd, râyet-i Keyhüsrev,
 gulâm-ı Hıdîv, kürdün-şükûh-i encüm-ihtişâm, Sultân-ı Zıllu'l-
 lâh-ı Hılâfet, destgâh-ı Pâdişâh-ı İslâm, penâh-ı memâlik-i
 Rûm -eyyede'llâhu beکہânehû- Hâzretlerinden beş matlabuñ
 tâtibi oldılar. Evvelkisi bu ki: Ehl-i İran çûn ki 'akâ'id-i
 sâlifeden nükûl ve mezâhib-i haqqadan olan mezheb-i Ca'fe-
 rî'yi ihtiyâr ve kabûl etmişlerdür. Kużât ve 'ulemâ ve efen-
 diyân-ı kirâm-ı Rûm añlayup anı mezâhibün beşincisi. 'adde-
 deler. İkincisi bu ki: Çûn ki Ka'be-i Mu'azzama'da Mescid-i
 Harâm'un erkân-ı erba'ası mezâhib-i erba'a imâmlarına ta'al-
 lûk tutar. Bu mezhebün imâmları dahı rûkn-i Şâfi'ide anlar
 ile şerîk olup anlardan sonra 'alâ-ğaddetin kendi imâmiyle
 âyîn-i Ca'ferî üzre namâz kılalar. Üçüncisi bu ki: Her sâl
 taraf-ı İran'dan mîru'l-hacc ta'yîn olına ki Mışır ve Şâm
 emîr-i hâccı kâ'idesi üzre kemâl-ı i'zâz ve ihtirâmda
 huccâc-ı İran'ı Ka'be'-i maqşûda yetişdüre. Devlet-i 'Aliyye-i
 'Osmâniyye'de Mışır ve Şâm mîru'l-hâccına tâlî ola. Dördün-
 cisi bu ki: İki memleketün esîrleri her kimün yanında olmuş-
 lar ise muṭlaqu'l-'inân ve âzâde olına. Anlar üzerlerine bey'

ve şirâ revâ görilmeye. Beşincisi bu ki: Tarafeynden birer vekîl birbirlerinin pây-i tahtlarında ola. İki memleketün umûrına veķ-ı maşlahat üzere fayşal vereler ki bu vesîle ile miyâne-i Ümmet- i Muhammediyye'den şûrî ve ma'nevî ihtilâf def' ve min-ba'd انما المؤمنون اخوة muktezâsı üzere ülfet ve birâderlik kâ'idesi Rûm ve İran ahâlîsi beynlerinde meslûk ola. Devlet-i 'Aliyye-i ebed-peyvend-i 'Osmâniyye'nün ümenâsı bir kaç maţlabı ki mîru'l-hâcc ta'yîni ve cânibeynün esîrleri itlâkı ve devleteynün maķarrlarında vekîl olmakdan 'ibâretdür. Kâbûl ve mezheb-i Ca'ferî'yi taşdıķ etdi. Ve bâķî mevâddı mahzûrât-ı Şer'î'ye ve itizârât-ı mülkiyyeye mevķûf etmişler idi. Zîşân elçiler bu maţlab huşûşunda âmed-şûd etdi. Ol tarafından ikâmet-i 'Özür ve bu cânibden berâhîn-i kâti'a ve hücec-i sâti'a ile cevâb ilkâ ve ifhâm olındı. Çün ki yedi sekiz yıl zarfında âmed-şûd-i süferâ ile bu mukaddemât sûret-encâm vukû' bulmadı. Bu sâl-i hüceste-fâldeki doñuz yılı ve biñ yüz elli altı senesine mutâbık oldu. Bu niyyet ile ki hevâ-yi nefsâ-niyyetden hâlî olan âb-ı güft-gû ile Rûm toprağında ateş-i fitneyi muntafî ve mâye-i fesâd ve nizâ'ı ehl- i islâm beynlerinden müntefî eyleyeler. Kevkebe-i şâhî ve ordu-yi saltanat-penâhî, 'asâkir-i mevfûre ile hareket edüp ve bi'l-cümle memâlik-i İran ve Belh ve Buķârâ'dan meşâyih-ı islâm ve kuzât-ı kirâm ve 'ulemâ'-i a'lâmı bu umûrñ müzâkere ve mukâvelesi içün mevkib-i şâhiye ihzâr edüp mihmânlık vechiyle bu ser-zemîne müteveccih oldılar ki ma'hûd maţlabları mülk-i mevrûsı mukaddemesiyle me'an tayy edeler. Bu

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkez.

eşnâda Necef-i eşrefde takbîl-i âsitân ve telgîm-i turâb-ı ravza-i 'aliyye, ya'nî ziyâret-i meşhed-i Hâzret-i 'Ali -kerrame'llâhu vechehû- ile fâ'iz ve müşerref oldılar. Necef -i eşref ve Kerbelâ ve Hille ve tevâbi'-i Bağdâd olan maḥallerün 'ulemâsından daḥı bir kirve dâ'ire-i güft-gû ve müzâkereye ihzâr olınup müceddiden emr-i şâhî 'azze nefâz buldı ki li'llâhi'l-ḥamd mezheb-i İslâm'da hiç bir vechile kuşûr ve fütûr vâkı' degildür; illâ ol fesâd ki Devlet-i Şafeviyye'nün ibtidâ-yi zuhûrundan berü miyâne-i Ümmet-i Nebeviyye'de şüyû' bulmuşdur. 'Ulemâ'-i kirâm ki de'âyim-i İslamdurlar, birbirleriyle meclis-i muḥâvere ve müzâkereyi ârâste ve meşreb-i 'azb-i millet-i Nebevî'yi şükûk ve şübehât dürdünden taşfiye edüp her ne ki zülâl-i Hakk ve reşâd ve mâ'-i mu'în-i şaffet-nümâ-yi şavâb ve sedâddur, ihtiyâr eyleyeler. Binâ'en'aleyh fermân olındığı üzre dergâh-ı 'arş-iştibâh Hâzret-i Ya'sûbu'd-dîn ve imâmu'l-müttakîn'de tarḥ-ı maḳâlât ile izhâr-ı 'aḳâ'ide sa'y etdiler. Hâḳîḳat-i mâcerâ ol vechiledür ki meşhed-i şerîfde ol hâzretün şehâdetiyle yazılmışdur.

Dâ'iyân-ı devlet-i Nâdir'e olan 'ulemâ'-i memâlik-i İran'un 'aḳîde-i İslâmiyyeleri budur ki: Hâzret-i Seyyidü'l-mürselîn'ün riḥletinden sonra icmâ' ile hılâfet-i ḥalîfe evvel Ebûbekir Şiddîḳ (r.a) Cenâblarına ve andan sonra ol cenâbuñ naşşı ve ittifâḳ ile Fârûḳ-ı A'zam 'Ömer İbnü'l-Haṭṭâb (r.a) üzerine ve ba'de aḣḣâbuñ meşveret ve ittifâḳı ile Zî'n-nûreyn 'Osmân bin 'Affân ve ba'de Emîru'l-Mu-

minîn 'Ali bin Ebî Tâlib 'aleyhi's-selâm üzerine karar

والسابقون الأولون من المهاجرين والانصار والذين -dâde oldu mü'eddâsı üzre ve dahı
لقد رضى الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة فعلم ما في قلوبهم
اصحابى كالنجوم Ayet-i şerîfesi fehvâsı üzre ve dahı

بأيهم اقتديتم اهتديتم Hadîs-i Şerîfi ile halîfe-i ber-hakk et-
diler ve anların beynlerinde rabt-ı muvâşalat muhakkağ i-
di. Cümlesi bir birleriyle bilâ-şâibe muğâyeret ve münâfe-
ret kâ'ide-i muvâfağatı meslûk tutarlar idi. Ve bir merte-
beye dek uhuvvet merâsimi anların beynlerinde mer'î idi ki
Halîfe-i Evvel ve Sâni'nün riğletinden sonra Cenâb-ı Murte-
zavî'den anların hâlini su'âl etdiler. Ol Hazret buyurdılar
ki: امامان عادلان قاسطان كانا على الحق وماتا على الحق

Ve Halîfe-i Evvel dahı Halîfe-i Râbi'un şânında buyurdi:

لست بخيركم وعلى فيكم ve Halîfe-i Sâni dahı ol
Cenâbuñ hakkında buyurdi: لولا على لهلك عمر ve bunuñ

nağîri ki anların birbirlerinden rızâ-mendliğine delâlet e-
der. Çû kadr ve beyân ve tezkârdan müstağnidür. Ve sinîn-i
hicriyyenün dokuz yüz altıncı sâlinde ki Şâh İsmâ'îl-i Şa-
fevî hurûc gösterüp hulefâ'-i selâseye nisbet ile sebb ve
rafzı işâ'at eyledi. Bu ma'nâ menşe-i zuhûr-ı fesâd ve se-
beb-i nehb-i emvâl ve esr-i 'ibâd olup ehl-i İslâm beynle-
rinde mûriş-i buğz ve âdâvet oldu; tâ buña dek ki قل اللهم

مالك الملك تؤتي الملك من تشاء muğtezâsı üzre Şehinşâh-ı â-
lem-penâh-ı saltanat ve cihândarlık rütbesini hâ'iz oldu.

Bâlâda zikr olınuğı vechile Şahrâ-yi Muğan meşveretinde

bu dâ'îlerden istikşâf-ı hâl edüp biz dahı 'ağâ'id-i İslâ-

miyyemüzi 'arz etmiş idük.Ve hâlâ dahı Ravza-i muḳadde-
se-i 'Aliyye-i 'aleviyyede dâ'îlerden müceddiden istif-
sâr buyurmuşlardır.Dâ'îlerün 'aḳâ'id-i islâmiyyesi vech-
-i meşrûḥ üzredür.Ve Hulefâ'-i Râşidîn -rıdvânu ' llâhi
Te'âlâ 'aleyhim ecma'in- tertîb-i mezkûr üzre ḥalîfe-i
'ale't-taḥḳîḳ Ḥazret-i Seyyidü'l-mürselîn bilirüz.Şekk
ve şübhe tutmayuz.Ve rafz ve teberrâdan teberrî isterüz.
Ve ol vechile ki kıdvetü'l-'ulemâ'i'l-a'lâm Cenâb-ı Şeyḥu'l
-İslâm ve efendiyân-ı 'izâm-ı Devlet-i 'Aliyye mezheb-i
Ca'ferî'yi taşdîḳ etmişlerdür.Ol Ḥazretün muḳallidi olup
bu 'aḳîde üzerine râsiḥ ve ḡâbit olıruz ve ol ki semt-i
tahrîr buyurulmuşdur ve ḥulûş-ı fu'âd ve şamîm-i kalb-
dendür.Ve bu müdde'ânun naḳdi şâibe-i ḡıll u ḡuşdan ḥâliş
ve muşaffâdur ve her ne zamân ki bu 'akîdenün ḥılâfı biz-
den zâhir ola dînden bîḡâne ve mevrîd-i ḡaḏab-ı Hudâven-
digâne ve maḥall-i saḥt-ı şehinşâh-ı zamâne olıruz.

Bunuñ zeylinde şuhûd mevḳı'inde İran 'ulemâsından
kırk üç nefer kimesnenün isimleri tahrîr olınmış.

Devleteyn-i 'aliyyeteynün dâ'îleri olan 'ulemâ'-i
Necef-i eşref ve Kerbelâ-yi mu'allâ ve Hille ve tevâbi'-i
Baḡdâd'un 'aḳîdeleri budur ki:İmâm Ca'fer-i Şâdîḳ (r.a)
Zürriyyet-i Rasûl-i Ekrem ve memdûḥ-ı ümemdür.Ve o Ḥazretün
tarîḳası merzî ve maḳbûl ve müsellemdür.Ve 'ulemâ'-i İ-
ran'un 'arz ve tahrîr etdükleri qarârdan dâ'îlerün 'indin-
de taḥaḳḳuḳ bulmuşdur ki ehl-i İran'un 'aḳâ'id-i islâmiy-

yeleri şahîh ve fırka-i mezbûre hulefâ-i kirâmuñ hakîkat-ı hılâfetlerine kâ'il ve ehl-i İslâm'dan ve Ümmet-i Hâzret-i Seyyidü'l-enâm 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm'dan olalar. Her kimesne ki ol fırka ile izhâr-ı 'adâvet-i dînî ede, ol kimesne dînden ve Hudâ ve Rasûl ve ekâbirden ol kimesneden berî ola. Dâr-ı dünyâda anuñ muhâkemesi sultân-ı 'aşr ile ve 'ukbâda Hudâvend-i Cebbâr ile olsa gerekdür.

Bunuñ zeylinde dahı şuhûd mevkı'inde mahall-i mezbûr 'ulemâ-sından sekiz kimesnenüñ isimleri tahrîr olınmışdur.

Dâ'îlerüñ ekalli olan 'ulemâ-i Buhârâ ve Belh 'akîdeleri budur ki: Ahâlî-i İran'uñ 'akâ'id-i şahîha-i İslâmiyyeleri ol vechiledür ki bâlâda geçen 'ulemâ beyân etmişlerdür. Ve bu fırka dâhil-i ehl-i İslâm ve Ümmet-i Hâzret-i Seyyidü'l-enâm olurlar. Ve her kimesne ki bu cemâ'at ile dîn cihetinden izhâr-ı 'adâvet ede, dînden hâric ve Hâzret-i Seyyidü'l-mürselîn'üñ şefâ'atinden mahrûm ola. Dünyâda pâdişâh-ı 'aşr ile ve Ahîret'de şehinşâh-ı 'ale'l-ıtlâk ile mahall-i mu'âhezeye gelse gerek. Ve ol ihtilâf ki fûrû'âtta e'imme-i mezâhib-i erba'a ile 'akâ'id-i mezbûre mu'tekidleri içün ola. İslâm'a münâfî ve muğâyir degildür ve bu i'tikâduñ aşhâbı ehl-i İslâm ve iki fırka ki Müslümân ve Ümmet-i Muhammediyye ve birâder-i dînîdirler; katl ve nehb ve esîrleri birbirlerine harâmdur.

Bunuñ zeylinde dahı şuhûd mevkı'inde 'ulemâ-i Belh ve Buhârâ'dan yedi kimesnenüñ isimleri tahrîr olınmış.

Ķandehar ve ğayrı sâkinlerinden olan Abdâlî ve Ķılça Ef-
 ğânları 'ulemâsı dâ'îleri bu vech üzre çehre-i matlûbdan
 keşf-i hicâb ederler ki 'aķâ'id-i şaĥîha-i İslâmiyye ol
 vechiledür ki meşhedeyn-i şerîfeyn ve Hille ve ğayrihi
 ve Belĥ ve Buĥârâ ve Turan 'ulemâsı beyân etmişlerdür ve
 her kimesne ki bu fırķa ile buĝz-ı dînî maķâmında ola dîn-
 den 'ârî ve müstaĥaķķ-ı ğażab-ı Hażret-i Bârî olur. Anuñ
 mu'âhezesi bu neş'e-i dünyâda Sultân-ı âşruñ muĥâkemesine
 havâle olsa gerekdür.

Bunuñ zeylinde daĥı şuhûd mevķı'inde Efğân-ı mezbûr
 'ulemâsından yedi kimesnenüñ isimleri taĥrîr olınmış.

İNDEKS

- A
- Abbâsî 30
- Abdal Hanefî 59
- Abdülkâdir-î Geylânî 1
- Abdülkerîm Beyek 33,37
- Acem,Acemler 21,22,24,25,
34,36,50,57,59,64,65
65,66,75,91
- Ahcan 58
- Ahmed Paşa 2,10,11,17,19,
60,85,92,94,33,34.
- Ahmed Ağa 21,22,23,24,
- Âişe-i Sıddîka 48
- Aka Hüseyin 66
- Aka Şerif 58
- Ali bin Ebi Tâlib 5,10,20,22,
42,43,44,45,46,47,48,49
52,53,55,56,57,61,70,71,
40,41,50,51,79,81.
- Ali Ekber (Molla-baş) 58,60,78
- Ammâr b.Yâsir 51
- Arab,A'râb 17,46,48,52,53
- B
- Bagdâd 1,3,5,7,10,11,15,16,20,
25,30,57,60,85,86,95
- Belh 13
- Benî Hanef Kabîlesi 54
- Bi'r-i Dendân 29
- Buhârâ 13,39,59
- C
- Ca'fer-i Sâdık 3,14,19,54
81,82,84
- Cevâd en-Necefî 72
- Cihân-âbâd 13
- Cürcânî 61
- D
- Dağıstan 14
- Dakka 14
- Dârî-i Fâtıma 94
- Devlet-i Aliyye-i Osmâniy-
ye 7,8,10,11,14,16,
74,91,92,93,94,95
- Devlet-i İraniyye 7,33
- Devlet-i Safeviyye 12
- Dınişk 94,95
- Dicle 17
- Dîn-i Muhammediyye 20,28,
30,93
- E
- Ebû Bekir 23,30,54,56,62,
76,78
- Ebû Hanife 19,50,60
- Ebu'l-Hasan Eş'arî 62
- Ebû Zerr-i Gıfârî 51
- Efgan,Efganistan 2,7,8,9,
13,35,36,38,39,57,
58,59,67,71
- Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat
30,38,39,60,63,64,
73,75,77,78,81

Erdilân 58

Ermeni 35

Erbil 17

Esad Paşa 92,94

Ester-âbâd 62

Eş'arî 62

F

Fâtımatü`z-Zehrâ 45,47,49

G

Gevrekzâde Hâfız Hasan 95

H

Hâdî Hâce 39,59,65

Haleb 3,4,86,95

Hamalızâde Ahmed Paşa 10

Hamza Efgânî 92

Hamza el-Felcânî 38,39,40,
58,65

Hanefî Mezhebi 77,88

Hasan b.Ali 45,46,48,79

Hasan Paşa 2

Harameyn-i Şerifeyn 7

Hicâz 7

Hille 25,28

Hind,Hindistan 13

Hüseyin b.Ali 45,46,48,79

I

Isfehan 7,8,58

Irak,Irakeyn 15,16

İ

İbn-i Alâüddîn 59

İbn-i Cevzî 41

İbn-i Mektûm 44

İbn-i Molla Süleyman 59

İbn-i Şerîf Saîd 86

İmâmiyye 60,61

İzzî Efendi 4

İran,İranlı 2,4,57,93

İslâm 6,16,30,84

K

Kâbe,Kâbetullâh 14,15

Kalender Hâce 59

Kara Mustafa Paşa 10

Kazvin 58

Kerbelâ 72

Kerkük 17

Kirman 58

Kûfe 77

Kürd-Ekrâd 17

Kütüb-i Sitte 22

L

Lezgiyân 14

M

Mahmud I,76

Maveraünnehir 14,40,57,72

Mazenderan 58

Medine-i Münevvere 43,44,88

Mehmed Şâh 13

Meşhed 58

Mikdat b.Esved 51

Mîr Abdullâh 59

Mîr Üveys oğlu 7

Mirzâ Burhan 58

Mirza Ebu`l-Fazl 58,92

Mîrzâ Esedullâh 58

- Mîrzâ Kâfî Han 33
Mîrzâ Zeki Han 33
Molla İbrahim Buhârî 59
Molla Muhammed 58
Molla Muhammed Hüseyin 58
Molla Muhammed Mehdî 58
Molla Tâlib 58
Mugan 12
Muhammed **Aleyhisselâm** 1,10
Muhammed Hanefî 54,55
Muhammed Mü`min 58
Muhammed Sâdık 58
Muhammed Temâm 58
Muhammed Zeki 58
Mûsâ Aleyhisselâm 41,42
Mûsâ-yi Kâzım 19
Mustafa Han 33
Musul 17
- N
- Nâdir Şah 2,3,5,6,7,8,9,11
13,17,20,21,25,26,60
79,86,92,93
Nâdir-âbâd 59
Nasâra 27,45
Nasrullâh-ı Kerbelâî 50,72
72,78,88,91,92,93,94
Nazar Ali Han 33,37
Necef 28,72,77,93
Necîd 92
Necran 45
- O
- Osman bin Affân 62,76,79
- Ö
- Ömer ibnü`l-Hattâb 23,62,70,
76,78
Özbek 57
- R
- Rûhî-i Bağdâdî 85
- S
- Safvân 48
Selmân-ı Fârisî 51
Seyyid Bahâüddîn 58
Seyyid Muhammed Tâki 58
Sünnî 27
Süveydî Abdullâh Efendi 1,3,
5,20,34,35,36,60,75,94
- Ş
- Şâfi`î 1,77
Şah Hüseyin 8,34,58
Şah İsmail 77
Şah Tahmasp 8
Şam 86,94,95
Şerîat 37
Şerîat-ı Ahmediyye 28,30,93
Şerif Mes`ûd 86
Şi`î,Şi`a 19,21,27,50,51,72,
88,92
Şirâz 58
Şirvân 58
- T
- Tâhâ-i Efgânî 59
Tahmasp-Kulı 9
Tebük 43

Timur Şah 14
Türkistan 13,35

Ü
Ümmü Gülsüm bint-i Ömer 52,53

V
Veys bin Mezîd 26

Y
Yahûdî 27
Yûnus el-Edhemî 87.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV VESİKALARI

Nâme-i Hümâyûn, defter 3

Hatt-ı Hümâyûn 15/1 -92 a, 92 b, 92 c, 93, 93 a, 93 b, 93 c, 163.

KAYNAK ESERLER

Abdullâh es-Süveydî: el-Hucecû'l-Kat'ıyye, Mısır tab'ının ofset baskısı, İstanbul 1986.

Arutın (Tanbûrî): Tahmasp-Kulı Han'ın Tevârîhi, Terceme: Esad Uras, Ankara 1942.

Asım İsmail, Küçük Çelebi-zâde: Tarih, İstanbul 1982.

Hacibî: Târih-i Nâdir Şâh Tercümesi, Es'ad Efendi nu: 2179.

İbrahim Müteferrika: İcmâl-i Ahvâl-i Nâdir Şâh, Es'ad Efendi, Nu: 2178/1.

İzzî Süleyman Efendi: Târih, İstanbul 1199.

Nazîf Mustafa Efendi: İran Sefâretnâmesi, Millet Kütb, Ali Emîrî Bl., NU: 824.

Ömer Efendi: Rûznâme (1153-1163), Millet Ktb, Ali Emîrî Bl., Nu: 423.

Râgıb Mehmed Paşa: Tahkîk ve Tevfîk, Üniversite Ktb, Nu: 3371.

Subhî Mehmed: Târih, İstanbul 1198.

Şemânîzâde Süleyman Efendi: Mür'it-tevârîh-I, Prof. Dr. Münir Aktepe neşri, İstanbul 1976.

TETKİKLER

Aktepe, Münir: Silâhşör Kemânî Mustafa Ağa'nın Revân Fetih-nâmesi, İ. A. Mahmud I maddesi, c. 8, İstanbul 1979.

Baysun, Câvid: Ahmed Paşa Maddesi, İ. A. c. 1.

Baysun, Câvid: Murad IV. Maddesi, İ. A. c. 8,

Dânişmend, İsmail Hakkı: İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1972.

Dâvudoğlu, Ahmed: Bülûğü'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi, Sönmez N., İstanbul 1965.

Ebû Zehra, Muhammed: İslâm'da Fikhî Mezhepler Târîhi, Çev. Abdülkadir Şener, İstanbul 1973.

- Gönenç, Halil: Günümüz Mes`elelerine Fetvâlar, İstanbul 1982.
- Hitti, Philip K.: Siyâsî ve Kültürel İslâm Târihi, çev. Prof. Dr. Sâlih Tuğ, İstanbul 1980.
- Houtsma, M. Th.: Abdullâh b. Sebe` Maddesi, İ. A., c. 1.
- Karal, Enver Ziyâ: Ahmed III Maddesi, İ. A., c. 1.
- Kırkinci, Mehmed: Alevîlik Nedir?, İstanbul 1987.
- Kütükoğlu, Bekir: Osmanlı İran Münâsebetleri I, İstanbul 1962.
- Kütükoğlu, Bekir: Tahmasp I Maddesi, İ. A., c. 11.
- Kütükoğlu, Bekir: Tahmasp II Maddesi, İ. A., c. 11.
- Mirâs, Kâmil : Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Ter-cümesi, Ankara 1974.
- Nûri Paşa, Mustafa: Netâ`icü`l-vukû`ât, İstanbul H. 1204.
- Pour, Ali Djafer: Nâdir Şâh Devrinde Osmanlı-İran Münâsebet-leri.
- Saray, Mehmed: Dünden Bugüne Afganistan, İstanbul 1981.
- Strothmann, R.: Şî`a Maddesi, İ. A., c. 11.
- Tekindağ, Şehâbeddîn: Fâtih'ten III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi Ders Notları.
- Uludağ, Süleyman-Fuad Kavukçu: Kelâm Dersleri, İstanbul 1977.
- Unat, Fâik Reşîd: Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri, An-kara 1987.
- Uzurçarşılı, İsmail Hakkı: Osmanlı Tarihi III, IV, Ankara.
- Yazıcı, Tahsin: Nâdir Şâh Maddesi, İ. A., c. 9, İstanbul 1964.
- Yazıcı, Tahsin: Safevîler Maddesi, İ. A., c. 10, İstanbul 1980.

[illegible]

لادم بدیدر سو...
کوندن ساحت بروز و نهوده کلور بنا علیه اعلیحضرت قدر قدرت کیوان مهات مرج
و مرجع الخوافین جراج افروز و دودمان رفیع الشان زکانه کشور آرای عرصه جهان بتایدات سبحانه تاج
بخیج ملون مالک هند و توران ظل سبحانی و نادر دوران خلد الله ملک و سلطان ملک و نایب نادر و نادری و تواج
هند و زکر تفصیل حال نخسته مالی مذکور و مسطور اولدنی و جمله کوب ذات بهمال و نیز وجود سعادت اشتغال
مطلع ملک ابوردون آغاز طلوع و بنیاد ظهور و سطوع کوسروب ساحت ایرانل طغنی ازاله ایلدی اول ملک که
اقضای انقلاب در ابله غیرل تصرفه کبر سیدی زور بازوی بتاید الهی و فوق سرنجه اقبال ظل الهی ابله اخذ
وزرع و بنیان شوکت ارباب عناد و زراعی کبر ایلدی نابوکادل که بیل نوز و زن سکر سکه سنن صحرای مغالنه
کبر اسندن که وضع و شریف ایرانل جمله سخی احضار ایدوب عقد مجلس مشورت ایدیلر که اول جماعت هر کبی استرانه
سلطنت ایچون اختیار ایدوب کند و اثرینه بنا قویلر اهالی ایران اللربی دامن ارام و الحاحه اوردوب عرض ایلدی
بادشاهی و سلطنتی خداوند عالم اول حضرت و اول حضرتی دخی بن احسان ایددی بزم تغییر حکم الهی اختیار
یوقدر و بوسلطنت اول جنابیل حقیدر اول وجهله که اول کوندن انزل حالتی صیانت ایدوب انزه بنجه دشمنان
قویدن رها و برشردر بنه انزل مقام محافظه و محاربه لرین اوله لر و ایرانل شتم کور مشرخی بقیه امین قومیله
اول حضرت شاهنشاه دخی الهام الهی ابله بوردیلر که هر زمانکه اهالی ایران بزم سلطنتزه راغب و کدو آسایش و راحه
طالب اوله لر بصورتین بوشول قبوله ملوفی و حصوله مقرون الطور که مخالف مذهب اسلاف کرام و ابا عظام نواب
شاهینز اولون آثار یعنی تاران و طریق حقیقت خلفای راشدینه ناسلک و سالک اوله لر آنلر دخی حقانیت بولندن
شأنیه انانیدن مقرر استفق الآرا اولدقاری حالن بو حکم قدسی بسم اذعان ابله اصفا ایدوب بومطلبان ناکید
و استقرایچون بر بقیه رفیق و یال اعتقادلن مهربانه ختم ایدوب غزاة عامر یسلبم ایلدیله اعلیحضرت شاهنشاهی
دخی بومغفانان مقابلندن دولت عثمانیه به ایلی ارسال ایدوب اعلیحضرت سیدان حجت باسط باطاس و اما
ناشر آیات ان الله یامر بالعدل و الاحسان سلطان البین و خاقان البحرین خادم الحرمين الشريفین ثانی اسکندر
داور و اراد راب کبیر و غلام خدیو کردون شکوه انجم احتشام سلطان ظل الله خلوت و دستگاه بادشاه اسلام
پناه ممالک روم ایدالله بقای حضرتلندن بش مطلبان طالبی اولدیله او یکیتی بوکه اهل ایران چونکه عقاید سالغدن
نکول و مذهب حقه دن اولون مذهب جعفری بختیار و قبول ایشلردر قضاة و علما و اقدیان کرام روم کلچوب
آنی مذاهلک بشخی عذاین لر ایچیبی بوکه چونکه کعبه معظمه ده مسجد حرامل ارکان اربعه سی مذهب اربعه
ایماملرینه تعلیل طوره بومذهبلن اماملری دخی دکن شافعیل اندر ابله شریک اولوب اندرون حکم علی حرج
کندی اما میله آیین جعفری اوزره نماز قله لر اوچیبی بوکه هر سال طرف ایرانل میرالحاج نقیب اولنه که مصداق
امیر حاجی فاعل سی اوزره کمال اعزاز و احترامن حجاج ابرانی کعبه مقصوده یشدره دولت علیه عثمانیه ده
مهرشام میرالحاجنه ثانی اوله در دخی بوکه یکی ملککن ایرلی هر کیم باندن اولمشدانه مطیع الفان
و ازاده اولنه اندر اوزر لرینه بیع و ترار رو کورلیله بشخی بوکه طرفندن بر روکل بر لرینل باقی خاندن اوله

